

22 (2026) I

Annales Canonici

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie
Wydział Prawa Kanonicznego

Annales Canonici

22 (2026) I

Annales Canonici

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie
Wydział Prawa Kanonicznego

Annales Canonici

Czasopismo Wydziału Prawa Kanonicznego Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie

REDAKTOR NACZELNY • EDITOR-IN-CHIEF

ks. Piotr Kroczek

ZASTĘPCA REDAKTORA NACZELNEGO • DEPUTY EDITOR-IN-CHIEF

Przemysław Michowicz OFMConv

SEKRETARZ REDAKCJI • EDITORIAL ASSISTANT

ks. Daniel Klimkiewicz

REDAKTORZY TEMATYCZNI • ASSOCIATE EDITORS

ks. Piotr Majer – prawo małżeńskie (Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie)

ks. Tomasz Rozkrut – prawo procesowe (Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie)

RADA NAUKOWA • EDITORIAL BOARD

Miroslav Konštanc Adam OP (Papieski Uniwersytet Świętego Tomasza z Akwinu), ks. Janusz Kowal (Papieski Uniwersytet Gregoriański w Rzymie), ks. Józef Krukowski (Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego), Chiara Minelli (Università degli Studi di Brescia), ks. Stanislav Přibyl (Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích), Msgr. Andrej Saje (Univerza v Ljubljani), o. Jiří Rajmund Tretera OP (Univerzita Karlovi, Praha)

RECENZENCI • REVIEWERS

Lista recenzentów znajduje się na stronie internetowej czasopisma

<https://czasopisma.upjp2.edu.pl/annalescanonici>

Copyright © 2026 by Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0)

ISSN 1895-0620 (WERSJA DRUKOWANA)

ISSN 2391-6567 (WERSJA ONLINE)

Czasopismo finansowane przez Uniwersytet
Papieski Jana Pawła II w Krakowie

ADRES REDAKCJI • EDITORIAL OFFICE

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie
Wydział Prawa Kanonicznego
31-002 Kraków, ul. Kanonicza 9
tel./faks 12 428 44 55, 12 370 86 13
annales@upjp2.edu.pl

WYDAWCA • PUBLISHER

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie
31-002 Kraków, ul. Kanonicza 25
<https://upjp2.edu.pl>

Annales Canonici 22 (2026) 1

ARTYKUŁY

Kinga Karsten

Ochrona danych osobowych w domach pomocy społecznej
prowadzonych przez kościelne osoby prawne: wybrane problemy 7
Personal data protection in residential care homes
run by ecclesiastical legal persons: selected issues

ks. Daniel Klimkiewicz

Organizacja posługi parafialnej „in solidum” w myśl kan. 517 § 1
kodeksu prawa kanonicznego 19
Organization of parish ministry “in solidum”
in accordance with canon 517 § 1 of the Code of Canon Law

ks. Dariusz Kłosiński

La portata del can. 1399 nel sistema penale canonico 33
The scope of canon 1399 in the canonical penal system

Natalia Kulig, Marcin Kosman

Wpływ norm prawa kanonicznego na wykonywanie
wybranych zawodów prawniczych w Polsce 57
The impact of canon law on the practice of selected
legal professions in Poland

Piotr Skonieczny OP

Aborcja w ustawodawstwie karnym papieża Franciszka (II):
czynność wykonawcza i skutek przestępny 77
Abortion in the penal legislation of Pope Francis (II):
the perpetration of the delict and its result

SPRAWOZDANIA

Marta Mucha CHR

Sprawozdanie z sympozjum „Prawnik i psycholog.

Kto ma więcej do powiedzenia w kanonicznym procesie małżeńskim?” 105

Artykuły

Kinga Karsten

 <https://orcid.org/0000-0001-6244-8650>

UNIWERSYTET PAPIESKI JANA PAWŁA II W KRAKOWIE

 <https://ror.org/0583g9182>

Ochrona danych osobowych w domach pomocy społecznej prowadzonych przez kościelne osoby prawne: wybrane problemy

Domy pomocy społecznej [dalej: DPS] prowadzone przez podmioty kościelne, głównie publiczne osoby prawne (kan. 116 § 1 kodeksu prawa kanonicznego¹), a w szczególności przez zgromadzenia zakonne i diecezje, zajmują szczególne miejsce w systemie pomocy społecznej w Polsce. Jest ich około 250. Są to placówki, które realizują misję charytatywną Kościoła (*opera caritatis*) i często charyzmat danego zakonu. Placówki te podlegają regulacjom prawa kanonicznego i jednocześnie działają na podstawie ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej². Omawiane placówki realizują zadania publiczne, gdy działają na podstawie umów zawartych z jednostkami samorządu terytorialnego albo prowadzą działalność usługową, gdy zawierają umowy cywilnoprawne z mieszkańcami DPS.

Ten dualny charakter działalności sprawia, że przetwarzanie danych osobowych w kościelnym DPS podlega równocześnie dwóm reżimom ochronnym: (1) Dekretowi Konferencji Episkopatu Polski z dnia 13 marca 2018 r. [dalej: Dekret]³ oraz

1 Kodeks prawa kanonicznego promulgowany przez papieża Jana Pawła II w dniu 25 stycznia 1983 roku. Stan prawny na dzień 18 maja 2022 roku. Zaktualizowany przekład na język polski, Poznań 2022.

2 Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (t.j. Dz. U. z 2026 r. poz. 639), zob. w szczególności art. 54–60 w zakresie regulacji DPS oraz art. 100 ust. 2 dotyczący dokumentacji.

3 Dekret ogólny w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych w Kościele katolickim, wydany przez Konferencję Episkopatu Polski, dnia 13 marca 2018 r., podczas 378. Zebrania Plenarnego w Warszawie, na podstawie kan. 455 Kodeksu Prawa Kanonicznego,

(2) ogólnemu rozporządzeniu o ochronie danych [dalej: RODO]⁴. W konsekwencji nadzór nad przestrzeganiem przepisów o ochronie danych sprawują odpowiednio – Kościelny Inspektor Ochrony Danych [dalej: KIOD] oraz Prezes Urzędu Ochrony Danych Osobowych [dalej: PUODO]⁵. Wskazane organy nadzorcze, realizując Porozumienie o współpracy i wzajemnym przekazywaniu informacji zawarte 10 maja 2019 roku w Warszawie⁶, przeprowadzają wspólne szkolenia⁷, wydają wspólnie publikacje o charakterze edukacyjnym i doradczym⁸ oraz przeprowadzają „jednoczesne kontrole”⁹. Kontrole te ujawniły pewne uchybienia w podmiotach pomocy społecznej związane z ochroną danych. Uporządkowane przedstawienie oraz naukowe (prawne i kanoniczne) omówienie niektórych z tych problemów, wybranych jako kluczowe z punktu widzenia praktyki inspektora ochrony danych działającego w DPS, jest celem niniejszego opracowania. Artykuł ma stanowić głos w dyskusji nad koniecznością systemowego podejścia do ochrony danych w tej szczególnej

w związku z art. 18 Statutu KEP, po uzyskaniu specjalnego zezwolenia Stolicy Apostolskiej z dnia 3 czerwca 2017 r., „Akta Konferencji Episkopatu Polski” (2018) nr 30, s. 31–54.

4 Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 z dnia 27 kwietnia 2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchylenia dyrektywy 95/46/WE (ogólne rozporządzenie o ochronie danych), Dz. Urz. UE L 119 z 04.05.2016, s. 1 i Dz. Urz. UE L 127 z 23.05.2018, s. 2.

5 Trzeba dodać, że prawo kanoniczne przewiduje także rolę nadzorczą (uniwersalną, czyli nieograniczoną do ochrony danych) przełożonego podmiotu, który prowadzi dany DPS (art. 40 ust. 1 Dekretu).

6 Porozumienie o współpracy i wzajemnym przekazywaniu informacji zawarte 10 maja 2019 roku w Warszawie pomiędzy Prezesem Urzędu Ochrony Danych Osobowych a Kościelnym Inspektorem Ochrony Danych, w: *Wybrane dokumenty Kościelnego Inspektora Ochrony Danych (KIOD) dotyczące ochrony danych osobowych w placówkach prowadzonych przez kościelne osoby prawne*, <https://doi.org/10.18150/V1GEWC>.

7 Np. 1) Dwumodułowe szkolenie i seminarium eksperckie (6–7 maja 2025 r.), <https://opoka.news/dwumodułowe-szkolenie-i-seminarium-eksperckie-6-7-maja-2025-r>; 2) Szkolenie KIOD i Bona Fama dla inspektorów ochrony danych (9 grudnia 2024 r.), <https://opoka.news/szkolenie-kiod-i-bona-fama-dla-inspektorow-ochrony-danych-9-grudnia-2024-r>.

8 Np. Praktyczne wskazania z dnia 13 maja 2019 r. z zakresu ochrony danych osobowych w związku z wykorzystywaniem monitoringu wizyjnego wydane przez KIOD przy współpracy z UODO, w: *Wybrane dokumenty Kościelnego Inspektora Ochrony Danych (KIOD) dotyczące ochrony danych osobowych w placówkach prowadzonych przez kościelne osoby prawne*, <https://doi.org/10.18150/V1GEWC>; Praktyczne wskazania z dnia 8 maja 2026 r. dotyczące podmiotów kościelnych działających w obszarze pomocy społecznej. Opracowane przez KIOD we współpracy z Prezesem Urzędu Ochrony Danych Osobowych, <https://uodo.gov.pl/pl/file/7587> (20.07.2026) [dalej: Praktyczne wskazania 2026].

9 § 7: „Strony Porozumienia mogą powiadamiać się o zamiarze przeprowadzenia kontroli w kościelnej osobie prawnej lub jej jednostce organizacyjnej w celu przeprowadzenia jednoczesnej kontroli przez Strony Porozumienia we własnych zakresach kompetencji”.

kategoriі podmiotów łączących misję charytatywną Kościoła z realizacją zadań publicznych w obszarze pomocy społecznej.

1. Problem identyfikacji administratora danych

Kwestia ustalenia, kto jest administratorem danych w kościelnym DPS, generuje w praktyce istotne trudności. Wynikają one z nakładania się struktury organizacyjno-prawnej kościelnej osoby prawnej (np. zgromadzenia zakonnego) na strukturę organizacyjną DPS jako wyodrębnionej jednostki.

Zgodnie z art. 4 pkt 7 RODO administrator to podmiot, który „samodzielnie lub wspólnie z innymi ustala cele i sposoby przetwarzania danych osobowych”. Analogiczna (z pewną istotną różnicą – o czym będzie mowa poniżej) definicja znajduje się w art. 5 pkt 4 Dekretu. Oznacza to, że administratorem przetwarzanych w ramach działalności DPS danych mieszkańców, pracowników i innych osób jest sam DPS jako wyodrębniona jednostka organizacyjna kościelnej osoby prawnej, o ile faktycznie ustala cele i sposoby przetwarzania danych osobowych w związku z realizowanym zadaniem publicznym i działalnością pomocową¹⁰.

Zgromadzenie zakonne lub inny podmiot kościelny prowadzący DPS sprawuje nad nim nadzór organizacyjny, prawny i kanoniczny, lecz nie jest co do zasady odrębnym administratorem w rozumieniu art. 4 pkt 7 RODO i art. 5 pkt 4 Dekretu. Przełożony kościelny w praktyce nie jest zaznajomiony z wymaganiami prawnymi i kanonicznymi dotyczącymi zakresu oraz kategorii danych, które DPS musi przetwarzać w ramach swojej działalności. Tę wiedzę ma dyrektor DPS.

Z kolei dyrektor kościelnego DPS także nie może być administratorem, gdyż taką możliwość wyłącza definicja z art. 5 pkt 4 Dekretu, która w przeciwieństwie do definicji z art. 4 pkt 7 RODO nie wymienia osoby fizycznej jako podmiotu, który może być administratorem.

Dyrektor pełni więc funkcję osoby reprezentującej administratora, czyli jest organem administratora. Dyrektor może stać się odrębnym, samodzielny administratora jedynie wyjątkowo, jeżeli wynika to z konkretnego stanu faktycznego lub prawnego¹¹.

¹⁰ Praktyczne wskazania 2026, pkt 1.1 lit. a i pkt 3.1.

¹¹ Praktyczne wskazania 2026, pkt 1.1 lit. e; pkt 2.1 lit. c. Por. art. 26 RODO i art. 18 Dekretu.

Gdy dokumentacja ochrony danych kościelnego DPS wskazuje dyrektora DPS jako administratora, stanowi to naruszenie art. 13 ust. 1 lit. a RODO i art. 8 ust. 1 Dekretu (obowiązek podania prawidłowych danych administratora). Z kolei gdy podawany jest raz dyrektor, a raz DPS, stanowi to naruszenie zasady przejrzystości wynikającej z art. 5 ust. 1 lit. a RODO oraz z art. 6 ust. 1 pkt 1 Dekretu.

Warunkiem usunięcia tego problemu jest precyzyjne uregulowanie statusu prawnego DPS we wszystkich dokumentach wewnętrznych, np. w akcie erekcyjnym, statucie, z konsekwentnym wskazywaniem tej samej jednostki jako administratora (np. „Dom Pomocy Społecznej Zgromadzenia X w Y”). Konieczne jest także ujednolicenie pieczęci, korespondencji i rejestrów¹².

Podkreślenia na marginesie wymaga często spotykany brak jednolitości nazewnictwa podmiotów kościelnych. Używane są różne nazwy: inna jest w statucie, inna zarejestrowana w Krajowym Rejestrze Sądowym, jeszcze inna na pieczęcie czy na podmiotowej stronie internetowej. Ten problem zwracał uwagę KIOD w pkt 2 f okólnika z dnia 22 maja 2023 r. (C.3.4.23)¹³, wskazując jako powszechne uchybienie to, że „określenie podmiotu (administratora) w dokumentacji nie jest jednolite i tożsame z dokumentacją rejestrową (np. z KRS)”.

2. Problem realizacji prawa do informacji osób, których dane dotyczą

Realizacja praw osób, których dane dotyczą (art. 12–22 RODO; art. 11–16 Dekretu), napotyka w DPS specyficzne trudności, wynikające zarówno z charakteru przetwarzanych danych, jak i ze szczególnej sytuacji faktycznej (życiowej) i prawnej mieszkańców.

Mieszkańcami DPS są osoby, które często, z uwagi na wiek lub choroby, mają ograniczenia w sferze poznawczej, co może powodować poważne trudności w realizacji ich praw w zakresie ochrony danych.

Prawem, które w tym kontekście szczególnie wymaga odpowiedniej realizacji, jest prawo do informacji. Administrator ma obowiązek dostarczyć informacji

¹² Praktyczne wskazania 2026, pkt 2.1 lit. e.

¹³ Okólnik Kościelnego Inspektora Ochrony Danych z dnia 22 maja 2023 r. w sprawie jednolitości oznaczenia administratora danych (C.3.4.23), w: *Wybrane dokumenty Kościelnego Inspektora Ochrony Danych (KIOD) dotyczące ochrony danych osobowych w placówkach prowadzonych przez kościelne osoby prawne*, <https://doi.org/10.18150/V1GEWC>.

w sposób jasny i przyjazny dla odbiorcy. Wyzwaniem jest więc takie sformułowanie przekazu informacyjnego, które nie tylko będzie merytorycznie (prawnie i formalnie) pełne, lecz także zrozumiałe i przyswajalne dla osób, do których jest adresowane.

Zgodnie z art. 12 ust. 1 RODO informacje przekazywane osobie, której dane dotyczą, powinny być przekazane „w zwięzłej, przejrzystej, zrozumiałej i łatwo dostępnej formie, jasnym i prostym językiem”. Podobne wymaganie nie jest stawiane wprost przez Dekret, jednakże można je wywieść ze standardów przetwarzania danych z art. 6 ust. 1 pkt 1 Dekretu.

Oznacza to, że informacja formalnie kompletna – czyli zawierająca dane, o których mowa w art. 8 ust. 1 RODO i art. 9 ust. 1 Dekretu, a w innych sytuacjach faktycznych dane z art. 11 ust. 1 Dekretu – może w praktyce okazać się dla tych osób całkowicie niezrozumiała, a tym samym nieskuteczna.

Administrator powinien także zadbać o formę przekazu informacji, np. rozważyć użycie większej czcionki czy prostych zdań, unikać żargonu prawniczego, a w razie potrzeby – skorzystać z pośrednictwa personelu lub przedstawiciela ustawowego. Realizacja prawa do informacji nie jest bowiem jedynie obowiązkiem formalnym, stanowi warunek skutecznego wykonywania przez osobę, której dane dotyczą, pozostałych praw przyznanych jej przez Dekret i RODO.

W praktyce kościelnych DPS realizacja prawa do informacji wymaga więc połączenia pełnego, zgodnego z RODO i Dekretem zakresu przekazywanych treści z ich dostosowaniem do możliwości poznawczych mieszkańców, tak aby komunikaty były realnie zrozumiałe, a nie jedynie formalnie poprawne.

3. Problem podstaw prawnych przetwarzania danych szczególnych kategorii

Celem DPS jest zapewnienie osobie wymagającej całodobowej opieki – z powodu wieku, choroby lub niepełnosprawności – niezbędnej pomocy w formie usług opiekuńczych (art. 54 ust. 1 ustawy o pomocy społecznej).

DPS nie jest więc „podmiotem udzielającym świadczeń zdrowotnych”, czyli zgodnie z art. 3 ust. 1 pkt 5 ustawy z dnia 6 listopada 2008 r. o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta – podmiotem wykonującym „działalność leczniczą”. Tę działalność wykonują podmioty zdefiniowane kaskadowo, a mianowicie

w art. 2 ust. 1 pkt 5 ustawy z dnia 15 kwietnia 2011 r. o działalności leczniczej¹⁴, który odsyła do art. 4 i art. 5 ustawy z dnia 15 kwietnia 2011 r. o działalności leczniczej. Analiza tej definicji prowadzi do wniosku, że podmiotem udzielającym świadczeń zdrowotnych, czyli podmiotem zobowiązanym „prowadzić, przechowywać i udostępniać dokumentację medyczną w sposób określony w niniejszym rozdziale oraz w ustawie z dnia 28 kwietnia 2011 r. o systemie informacji w ochronie zdrowia, a także zapewnić ochronę danych zawartych w tej dokumentacji” nie jest co do zasady DPS. Wskazać należy w tym miejscu na rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 6 kwietnia 2020 r. w sprawie rodzajów, zakresu i wzorów dokumentacji medycznej oraz sposobu jej przetwarzania, które w § 1 wprost wskazuje na to, że: „dokumentacja medyczna [...] jest prowadzona przez podmiot udzielający świadczeń zdrowotnych”.

Jednakże DPS może wytwarzać dokumentację medyczną. Ma to miejsce w sytuacji, gdy stosuje się w nim przymus bezpośredni na podstawie art. 18b ustawy z dnia 19 sierpnia 1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego¹⁵. Ustawa bowiem nakazuje, aby zastosowanie każdego rodzaju środka przymusu bezpośredniego podlegało odnotowaniu w indywidualnej i – *verba legis* – „zbiorczej dokumentacji medycznej” (art. 18c ustawy z dnia 19 sierpnia 1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego). Zastosowanie przymusu bezpośredniego należy, zgodnie z rozporządzeniem Ministra Zdrowia z dnia 21 grudnia 2018 r. w sprawie stosowania przymusu bezpośredniego wobec osoby z zaburzeniami psychicznymi, odnotować również w „Karcie zastosowania przymusu bezpośredniego”, którą sporządza się dla osoby przebywającej w jednostce organizacyjnej pomocy społecznej, a więc w DPS. Karta ta jest zgodnie z § 6 przywołanego rozporządzenia „załącznikiem do indywidualnej dokumentacji medycznej osoby, wobec której zastosowano przymus bezpośredni”.

Kolejnym przypadkiem, w którym DPS wytwarza dokumentację medyczną w ramach swojej działalności ustawowej, jest sytuacja, gdy dyrektor lub kierownik domu ogranicza możliwość samodzielnego opuszczania przez mieszkańca terenu DPS na podstawie zaświadczenia lekarza wydanego na czas oznaczony, nie dłuższy niż 6 miesięcy, wskazującego zasadność takiego ograniczenia (art. 55 ust. 2b ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej). Decyzja o ograniczeniu nałożonym na mieszkańca musi być wydana „w formie pisemnej” (art. 55 ust. 2d ustawy

¹⁴ Ustawa z dnia 15 kwietnia 2011 r. o działalności leczniczej (t.j. Dz. U. z 2026 r. poz. 156).

¹⁵ Ustawa z dnia 19 sierpnia 1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 917, Dz. U. z 2026 r. poz. 187).

z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej) i wskazywać „uzasadnienie ograniczenia”.

Podstawą uzasadnienia jest treść tego zaświadczenia. Mieszkaniec DPS, w tym osoba ubezwłasnowolniona oraz inne uprawnione osoby mogą wystąpić do sądu opiekuńczego właściwego dla miejsca położenia domu z wnioskiem o uchYLENIE ograniczenia. Podmiot prowadzący DPS ponosi ponadto odpowiedzialność odszkodowawczą za niezgodne z prawem ograniczenie możliwości samodzielnego opuszczania terenu placówki. W przypadku DPS prowadzonego na zlecenie odpowiedzialność ta jest solidarna z jednostką samorządu terytorialnego. Konieczność dokumentowania tych zdarzeń i przetwarzania danych będących podstawą ograniczenia wynika zatem bezpośrednio z ryzyka prawnego po stronie administratora (art. 55 ust. 2g oraz art. 55 ust. 2i ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej).

DPS przetwarza, z wyłączeniem wytwarzania, także inne dane należące do szczególnych kategorii w rozumieniu art. 9 ust. 1 RODO oraz art. 7 ust. 2 Dekretu. Są to przede wszystkim dane dotyczące stanu zdrowia, niepełnosprawności, stanu psychicznego oraz opinie psychologiczne i psychiatryczne, orzeczenia o stopniu niepełnosprawności¹⁶. Przetwarzanie tych danych jest co do zasady zakazane, z wyjątkiem sytuacji enumeratywnie wymienionych w przepisach. W przypadku mieszkańców DPS głównymi podstawami przetwarzania danych szczególnych kategorii są art. 9 ust. 2 lit. b RODO (obowiązki i szczególne prawa administratora w dziedzinie prawa pracy, zabezpieczenia społecznego i ochrony socjalnej) oraz art. 9 ust. 2 lit. h RODO (opieka zdrowotna, diagnoza medyczna, zapewnienie opieki zdrowotnej lub społecznej). Równocześnie, na gruncie Dekretu, zastosowanie mają art. 7 ust. 1 pkt 3 i 5 (wypełnienie obowiązku prawnego oraz wykonywanie zadania w interesie publicznym) w związku z art. 7 ust. 2 (dane wrażliwe przetwarzane w ramach uprawnionej działalności Kościoła).

Należy wyraźnie podkreślić subsydiarność zgody mieszkańca jako podstawy przetwarzania zarówno danych zwykłych (art. 6 ust. 1 lit. a RODO), jak i danych szczególnych kategorii (art. 9 ust. 2 lit. a RODO). Zgoda może być stosowana jedynie dla celów dodatkowych, wykraczających poza podstawową działalność opiekuńczą DPS. Można wskazać tu takie sytuacje jak: publikacja wizerunku mieszkańca na stronie internetowej, udział w wydarzeniach promocyjnych, udzielanie informacji w celach badawczych. W przypadku celów badawczych należy pamiętać o dodatkowych wymogach z art. 9 ust. 2 lit. j RODO (badania naukowe). Sama zgoda osoby,

¹⁶ Praktyczne wskazania 2026, pkt 1.2 lit. a.

której dane dotyczą, nie zawsze wystarczy do zgodnego z prawem przetwarzania danych. Oparcie przetwarzania wyłącznie na zgodzie przy przetwarzaniu danych niezbędnych do udzielania opieki byłoby błędem zarówno formalnym (niewłaściwa podstawa), jak i materialnym (zgoda mieszkańca DPS może budzić wątpliwości co do dobrowolności z uwagi na stosunek zależności lub stan zdrowotny w tym umysłowy mieszkańca).

Wnioski praktyczne

Analiza problemów zidentyfikowanych w praktyce kościelnych DPS prowadzi do trzech wniosków o charakterze ogólnym i systemowym.

Po pierwsze, funkcjonowanie kościelnych DPS w podwójnym reżimie prawnym w obszarze ochrony danych (RODO i Dekret) stanowi szczególnie trudne zadanie organizacyjne i prawne, które wymaga od administratorów nie tylko znajomości obu porządków prawnych, ale także umiejętności ich spójnego stosowania w codziennej praktyce. Podwójna jurysdykcja nakłada bowiem na te podmioty obowiązki równoległe, a nie alternatywne. Symultaniczne przestrzeganie niekiedy różniących się regulacji stwarza ryzyko konfliktu wynikających z nich norm. Zapobieganie takim sytuacjom w praktyce oznacza wyższe obciążenie administracyjne i konieczność stałego monitorowania zmian w obu systemach prawnych, co przy ograniczonych zasobach kadrowych i finansowych wielu placówek stanowi istotne wyzwanie systemowe. Dlatego też niezbędne jest wypracowanie narzędzi ułatwiających harmonizację obu reżimów, w tym zwłaszcza sektorowych wytycznych oraz wzorów dokumentacji dostosowanych do specyfiki kościelnych domów pomocy społecznej, które umożliwiłyby skuteczne i zgodne z prawem łączenie obowiązków wynikających z obu porządków prawnych.

Po drugie, współpraca KIOD i PUODO, widoczna w jednoczesnych kontrolach, szkoleniach oraz w samej formule Praktycznych wskazań z 2026, stanowi wzorzec instytucjonalny, który powinien być rozwijany. W dalszej perspektywie zasadne byłoby rozszerzenie tej współpracy o wypracowywanie wspólnych sektorowych wytycznych dotyczących kościelnych podmiotów pomocy społecznej, analogicznych do tych, które PUODO wydaje dla innych sektorów, co odpowiadałoby specyfice hybrydowego reżimu ochrony danych obowiązującego w kościelnych DPS.

Po trzecie, wzorzec współpracy KIOD i PUODO może stanowić impuls do wypracowania podobnych porozumień i podobnej współpracy z innymi organami

nadzoru ochrony danych funkcjonującymi w Polsce, wpisując się tym samym w szerszą tendencję do instytucjonalizacji współpracy między organami świeckimi a organami związków wyznaniowych w obszarze ochrony danych osobowych.

ABSTRAKT

Ochrona danych osobowych w domach pomocy społecznej prowadzonych przez kościelne osoby prawne: wybrane problemy

Domy pomocy społecznej prowadzone przez kościelne podmioty funkcjonują w reżimie prawa powszechnie obowiązującego i prawa kanonicznego, realizując zadania z zakresu pomocy społecznej oraz misję Kościoła. Taka sytuacja generuje w obszarze ochrony danych szczególnie splot obowiązków wynikających zarówno z rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 (RODO), jak i z Dekretu ogólnego w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych w Kościele katolickim z 2018 r. Artykuł identyfikuje i analizuje niektóre problemy prawne związane z ochroną danych osobowych w DPS: prawidłową identyfikację administratora, podstawy prawne przetwarzania danych szczególnych kategorii i poprawność realizacji obowiązku informacyjnego. Wnioski wskazują, że kościelne DPS-y, działając jednocześnie zgodnie z RODO i z Dekretem, powinny korzystać z jeszcze szerszego wsparcia kościelnego i państwowego organu nadzorczego.

Słowa kluczowe: RODO, Dekret KEP z 2018, dom pomocy społecznej, ochrona danych osobowych, administrator, dane szczególnych kategorii

ABSTRACT

Personal data protection in residential care homes run by ecclesiastical legal persons: selected issues

Residential care homes run by ecclesiastical entities operate simultaneously under the regime of generally applicable state law and canon law, thereby carrying out tasks in the field of social assistance as well as the Church's mission. This dual framework generates, in the area of data protection, a specific interplay of obligations arising both from Regulation

(EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council (GDPR) and from the 2018 General Decree on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data in the Catholic Church. The article identifies and analyses selected legal issues related to personal data protection in residential care homes: the proper identification of the controller, the legal bases for processing special categories of data, and the correct performance of the information obligation. The conclusions indicate that Church-run residential care homes, while acting in compliance with both the GDPR and the Decree, should receive even broader support from the ecclesiastical and state supervisory authorities.

Keywords: GDPR, 2018 Polish Bishops' Conference Decree, residential care home, personal data protection, controller, special categories of data

BIBLIOGRAFIA

1. Dekret ogólny w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych w Kościele katolickim, wydany przez Konferencję Episkopatu Polski, dnia 13 marca 2018 r., podczas 378. Zebrania Plenarnego w Warszawie, na podstawie kan. 455 Kodeksu Prawa Kanonicznego, w związku z art. 18 Statutu KEP, po uzyskaniu specjalnego zezwolenia Stolicy Apostolskiej z dnia 3 czerwca 2017 r., „Akta Konferencji Episkopatu Polski” (2018) nr 30, s. 31–54.
2. *Kodeks prawa kanonicznego promulgowany przez papieża Jana Pawła II w dniu 25 stycznia 1983 roku. Stan prawny na dzień 18 maja 2022 roku. Zaktualizowany przekład na język polski*, Poznań 2022.
3. Okólnik Kościelnego Inspektora Ochrony Danych z dnia 22 maja 2023 r. w sprawie jednolitości oznaczenia administratora danych (C.3.4.23), w: *Wybrane dokumenty Kościelnego Inspektora Ochrony Danych (KIOD) dotyczące ochrony danych osobowych w placówkach prowadzonych przez kościelne osoby prawne*, <https://doi.org/10.18150/V1GEWC>.
4. Porozumienie o współpracy i wzajemnym przekazywaniu informacji zawarte 10 maja 2019 roku w Warszawie pomiędzy Prezesem Urzędu Ochrony Danych Osobowych a Kościelnym Inspektorem Ochrony Danych, w: *Wybrane dokumenty Kościelnego Inspektora Ochrony Danych (KIOD) dotyczące ochrony danych osobowych w placówkach prowadzonych przez kościelne osoby prawne*, <https://doi.org/10.18150/V1GEWC>.
5. Praktyczne wskazania z dnia 13 maja 2019 r. z zakresu ochrony danych osobowych w związku z wykorzystywaniem monitoringu wizyjnego, w: *Wybrane*

dokumenty Kościelnego Inspektora Ochrony Danych (KIOD) dotyczące ochrony danych osobowych w placówkach prowadzonych przez kościelne osoby prawne, <https://doi.org/10.18150/V1GEWC>.

6. Praktyczne wskazania z dnia 8 maja 2026 r. dotyczące podmiotów kościelnych działających w obszarze pomocy społecznej. Opracowane przez KIOD we współpracy z Prezesem Urzędu Ochrony Danych Osobowych, <https://uodo.gov.pl/pl/file/7587> (20.07.2026).

7. Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 21 grudnia 2018 r. w sprawie stosowania przymusu bezpośredniego wobec osoby z zaburzeniami psychicznymi (Dz. U. z 2018 r. poz. 2459, ze zm.)

8. Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 6 kwietnia 2020 r. w sprawie rodzajów, zakresu i wzorów dokumentacji medycznej oraz sposobu jej przetwarzania (Dz. U. z 2020 r. poz. 666, ze zm.).

9. Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 z dnia 27 kwietnia 2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchylenia dyrektywy 95/46/WE (ogólne rozporządzenie o ochronie danych), Dz. Urz. UE L 119 z 04.05.2016, s. 1, ze zm.

10. Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (t.j. Dz. U. 2026 r. poz. 639).

11. Ustawa z dnia 15 kwietnia 2011 r. o działalności leczniczej (t.j. Dz. U. z 2026 r. poz. 156).

12. Ustawa z dnia 19 sierpnia 1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 917, z 2026 r. poz. 187).

13. Ustawa z dnia 6 listopada 2008 r. o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta, Dz. U. z 2009 r. nr 52 poz. 417, ze zm.

ks. Daniel Klimkiewicz

id <https://orcid.org/0000-0002-4689-5984>

UNIwersytet Papiński Jana Pawła II w Krakowie

ror <https://ror.org/0583g9182>

Organizacja posługi parafialnej „in solidum” w myśl kan. 517 § 1 kodeksu prawa kanonicznego

Tradycyjny model zarządzania przewidziany przez obowiązujący kodeks prawa kanonicznego¹ zakłada, że troskę duszpasterską nad parafią sprawuje jeden proboszcz (por. kan. 519 i 526 § 1 KPK 1983), którego w razie potrzeby wspierają wikariusze parafialni (por. kan. 545 KPK 1983). Jednakże okoliczności i potrzeby duszpasterskie – zwłaszcza brak kapłanów – mogą wymagać innych sposobów organizacji posługi parafialnej. Jedną z takich alternatywnych form stanowi solidarne (*in solidum*) powierzenie duszpasterstwa kilku kapłanom. Rozwiązanie to zostało skodyfikowane w kan. 517 § 1 KPK 1983, który stanowi, iż: „Tam, gdzie wymagają tego okoliczności, opiekę duszpasterską nad parafią albo kilkoma parafiami jednocześnie można powierzyć solidarnie kilku kapłanom, przyjmując jednak zasadę, że jeden z nich będzie moderatorem duszpasterstwa, czyli tym, kto pokieruje podejmowanym wspólnie działaniem i będzie za nie odpowiedzialny przed biskupem”.

Ten sposób organizacji duszpasterstwa znany był w Kościele od wieków i znajdował swoje odzwierciedlenie we wcześniejszych regulacjach prawnych. Mimo to obecne przepisy kodeksowe stanowią swego rodzaju *novum*. Warto zatem dokonać szczegółowej analizy obowiązujących norm prawnych dotyczących tego zagadnienia – zawartych w przytoczonym kan. 517 § 1 KPK 1983 oraz w kan. 542–544

¹ *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus*, 25.01.1983, „Acta Apostolicae Sedis” 75 (1983) pars 2, s. 1–317; tekst polski: *Kodeks prawa kanonicznego promulgowany przez papieża Jana Pawła II w dniu 25 stycznia 1983 roku. Stan prawny na dzień 18 maja 2022 roku. Zaktualizowany przekład na język polski*, Poznań 2022 [dalej: KPK 1983].

KPK 1983 – i odpowiedzieć na pytanie: czy są one na tyle precyzyjne, aby model duszpasterstwa *in solidum* mógł funkcjonować w sposób prawidłowy, czy też mają tylko charakter ramowy i wymagają doprecyzowania?

1. Antecedencje „in solidum” w kontekście historyczno-prawnym

Kodeks prawa kanonicznego z 1917 roku² stał na stanowisku, iż: „W tej samej parafii może być jeden tylko proboszcz dla czynnego wykonywania duszpasterstwa, zwyczaj przeciwny jest potępiony, a wszelkie przywileje odwołane” (kan. 460 § 2 CIC 1917). Z kolei Papieska Komisja Kardynałów ds. Autentycznego Tłumaczenia Kanonów w dniu 14 lipca 1922 roku oświadczyła, że zakaz solidarnego duszpasterstwa parafialnego ma zastosowanie nie tylko do parafii, które zostaną utworzone w przyszłości, ale także do wszystkich parafii już utworzonych przed wejściem w życie CIC 1917³.

Należy zatem rozumieć, iż przed wejściem w życie kodeksu Pio-Benedyktyńskiego istniały formy zarządzania parafią przez zespół kapłanów spełniających zadania duszpasterskie w sposób solidarny (*in solidum*). Dowodem na taki stan rzeczy są materiały źródłowe zawarte w *Corpus Iuris Canonici*⁴, do których należą: *Dekret Gracjana*⁵, *Dekrety Grzegorza IX*⁶, *Księga VI Bonifacego VIII*⁷. Jak wykazuje Peter Schappert, przed Soborem Trydenckim (1545–1563) nie było ogólnego zakazu stosowania tego sposobu organizacji posługi parafialnej. W wyniku szczególnych norm partykularnych administracja *in solidum* w parafii była jedynie zabroniona w Anglii (Synod Londyński z 1237) oraz w prowincjach kościelnych

² *Codex Iuris Canonici Pii x Pontificis Maximi iussu digestus Benedicti Papae xv auctoritate promulgatus*, 27.05.1917, „Acta Apostolicae Sedis” 9 (1917) pars 2, s. 1–593 [dalej: CIC 1917].

³ Pontificia Commissio ad Codicis Canones Authentice Interpretandos, *Responsa ad proposita dubia*. IV. *De parochis* (can. 460), 14.07.1922, „Acta Apostolicae Sedis” 14 (1922), s. 527.

⁴ *Corpus Iuris Canonici editio Lipsiensis secunda post Aemilii Ludouici Richteri curas ad librorum manu scriptorium et editionis Romanae fidem recognouit et adnotatione critica instruxit Aemilius Friedberg*, pars 1: *Decretum Magistri Gratiani*, pars 2: *Decretalium Collectiones*, Graz 1959 [dalej: CiCa].

⁵ *Decretum Magistri Gratiani, Decreti secunda pars*, Causa VII, Quaestio I, c. XLI, w: CiCa, pars 1, col. 582.

⁶ *Decretales Gregori P. IX*, Lib. III, Tit. v: *De praebendis*, Cap. VIII, w: CiCa, pars 2, col. 466.

⁷ *Liber sextus Bonifatii VIII*, Lib. I, Tit. VI: *De electione et electi pot.*, Cap. XIV, w: CiCa, pars 2, col. 953/954.

Reims i Bordeaux. Przyczyn tego ograniczenia należy upatrywać w sporach dotyczących pobierania świadczeń materialnych związanych ze sprawowaniem urzędów kościelnych (beneficjum)⁸.

Kontynuując ten wątek, należy podkreślić, iż dopiero wspomniany sobór w dekrete *De reformatione* z 1563 roku (kan. 13, sesja 24) postanowił, że diecezje powinny być podzielone na odrębne parafie w celu zapewnienia skutecznej opieki duszpasterskiej. Jako ogólną zasadę ustanowił wówczas normę jednego proboszcza dla jednej parafii, jednakże nie wypowiedział się w tej kwestii w sposób definiujący⁹. Podobnie Konstytucja apostolska *Benedykta XIV Ad militantis* z 30 marca 1742 roku podtrzymywała dążenie do jednoosobowego zarządzania parafią, lecz wciąż nie wyeliminowała całkowicie istniejących wyjątków opartych na dawnych przywilejach¹⁰. Dopiero interpretacja przepisu *Concilium Tridentinum* dokonywana przez wybitnych kanonistów – od Anacletusa Reiffenstuela po tworzącego na przełomie wieków XIX i XX Franza Xavera Wernza – coraz silniej ugruntowała zakaz solidarnego duszpasterstwa, co ostatecznie przypieczętował zapis zawarty w kan. 460 § 2 CIC 1917¹¹.

Podczas prac nad reformą CIC 1917 ponownie podjęto kwestię organizacji posługi parafialnej *in solidum*. Kanoniści René Löffler i Jorge Miras upatrują przyczyny tego stanu rzeczy w idei braterstwa kapłańskiego (*fraternitas sacerdotalis*) ożywionej przez Sobór Watykański II. Choć w tekstach soborowych brakuje bezpośredniego odniesienia do duszpasterstwa sprawowanego *in solidum*, to jednak zarysowano w nich fundamentalne aspekty tej formy organizacji pieczy duszpasterskiej. W szczególności warto zwrócić uwagę na dekret *Presbyterorum ordinis*¹², wskazujący na potrzebę zacieśnienia współpracy między kapłanami. Przytoczyć można również dekret *Christus Dominus*¹³, który wyraźnie potwierdza konieczność podejmowania

8 P. Schappert, *Solidarische Pfarrseelsorge. Möglichkeit und Bewertung in der neuklassischen Kanonistik*, St. Ottilien 1991, s. 60–62 (Dissertationen: Kanonistische Reihe, 7).

9 Concilium Tridentinum, *Decretum de reformatione*, Sessio XXIV: *De parochiarum circumscriptione*, Cap. XII, w: *Canones et decreta Sacrosancti Oecumenici Concilii Tridentini: sub Paulo III., Iulio III., et Pio IV., Pontificibus maximis; cum additamentis et indicibus ad Conc. Trident. Spectantibus*, Ratisbonae 1874, s. 153–154.

10 Benedictus PP. XIV, *Constitutio Ad militantis*, 30.03.1742, w: *Codicis Iuris Canonici Fontes*, vol. 1: *Concilia Generalia – Romani Pontifices usque ad Annum 1745*, n. 1–364, ed. P. Gasparri, Typis Polyglottis Vaticanis, Romae 1947, nr 326, s. 723–733.

11 P. Schappert, *Solidarische Pfarrseelsorge*, s. 127–138.

12 Sobór Watykański II, Dekret *Presbyterorum ordinis*, 7.12.1965.

13 Sobór Watykański II, Dekret *Christus Dominus*, 28.10.1965.

wspólnych działań apostolskich wykraczających poza granice pojedynczej parafii w celu zwiększenia ich skuteczności¹⁴.

Na koniec niniejszych analiz należy wykazać, iż prace Papieskiej Komisji ds. Odnowy Kodeksu Prawa Kanonicznego, mimo pewnych antecedenencji w historycznych uwarunkowaniach, wprowadziły w istocie innowację sprzeczną z wcześniejszą (zwłaszcza Pio-Benedyktyńską) tradycją legislacyjną, kodyfikując kan. 517 § 1 KPK 1983. Kontekst ten w pełni naświetlają wstępne projekty opracowane przez Coetus studiorum „De sacra Hierarchia” w latach 1970–1976¹⁵, synteza tychże projektów przeprowadzona przez wspomniany zespół roboczy w czerwcu 1976 roku¹⁶, a także sama ewolucja kanonów, od tzw. Schematu z 1977 roku¹⁷.

2. Normatywne uwarunkowania wspólnego sprawowania pasterskiej troski

W kodeksie prawa kanonicznego nie ma mowy, w ścisłym tego słowa znaczeniu, o tzw. duszpasterstwie solidarnym (sprawowanym *in solidum*) jako takim. Ustawodawca kościelny nie stworzył legalnej definicji tego sposobu organizacji posługi parafialnej. Ograniczył się jedynie do stwierdzenia w kan. 517 § 1 KPK 1983, że „tam, gdzie wymagają tego okoliczności, opieka duszpasterska nad jedną lub kilkoma parafiami jednocześnie może być powierzona kilku kapłanom solidarnie”.

Odnosząc się do znaczenia normatywnego zwrotu *ubi adiuncta id requirant*, należy podkreślić, iż kodeks nie precyzuje katalogu określonych przyczyn, pozostawiając ich weryfikację autonomicznej ocenie biskupa diecezjalnego. Użycie przez ustawodawcę ogólnego terminu *adiuncta* (okoliczności) zapewnia mu szeroki margines decyzyjny. W praktyce oznacza to konieczność uwzględnienia zarówno dobra wiernych, jak i samych duszpasterzy. W konsekwencji ustanowienie opieki

¹⁴ R. Löffler, *Gemeindeleitung durch ein Priesterteam. Interpretation des can. 517 § 1 CIC/1983 unter besonderer Berücksichtigung der deutsche Rechtslage*, Essen 2001, s. 16–19; J. Miras, *El ejercicio „in solidum” del ministerio parroquial*, „Ius Canonicum” 29 (1989) nr 58, s. 490–492.

¹⁵ Coetus studii „De sacra Hierarchia” (olim „De Clericis”) (Sessio VIII), „Communications” 24 (1992) nr 1, s. 109–111.

¹⁶ Coetuum studiorum labores, 1. Coetus de Sacra Hierarchia, „Communications” 8 (1976) nr 1, s. 29–31.

¹⁷ Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Recognoscendo, *Schema canonum libri II de Populo Dei*, Città del Vaticano 1977, s. 134–135.

in solidum znajduje uzasadnienie w przypadku parafii o znacznych rozmiarach, gdzie realizacja zadań przekracza możliwości jednego kapłana. Alternatywnie rozwiązanie to pozwala na powierzenie zarządzania zespołem np. pięciu parafii grupie trzech kapłanów, co w warunkach niedoboru powołań zapewnia ciągłość i właściwy poziom opieki duszpasterskiej we wszystkich tych jednostkach. Za dopuszczalną uznaje się również sytuację, w której przy dostatecznej liczbie kapłanów celem staje się promocja większej jedności – zarówno między samymi parafiami, jak i duszpasterzami¹⁸.

W Instrukcji Kongregacji ds. Duchowieństwa *Nawrócenie duszpasterskie wspólnoty parafialnej w służbie misji ewangelizacyjnej Kościoła* z 29 czerwca 2020 roku stanowczo stwierdza się, iż: „To rozwiązanie może zostać przyjęte, gdy według uznania biskupa wymagałyby tego konkretne okoliczności, zwłaszcza dla dobra zainteresowanych parafii, poprzez wspólne i bardziej skuteczne działanie duszpasterskie, a także by wspierać duchowość komunii wśród księży”¹⁹.

Prawodawca kościelny nie określa normatywnie liczby kapłanów wchodzących w skład zespołu duszpasterskiego. Komentatorzy prawa kanonicznego są jednak zgodni, że skoro w tym przypadku nie mamy do czynienia z osobą prawną, to wymóg zawarty w kan. 115 KPK 1983 – określający minimalną liczbę trzech osób dla zespołu – nie znajduje tutaj zastosowania. W konsekwencji przyjmuje się, iż zespół ten może składać się z co najmniej dwóch kapłanów²⁰.

Kwestią kluczową w kontekście dyspozycji kan. 517 § 1 KPK 1983 pozostaje sam sposób organizacji posługi parafialnej *in solidum*. W tym przypadku powierzenie troski pasterskiej oznacza, wedle interpretacji części kanonistów, iż wszystkim członkom zespołu powierza się niepodzielnie całokształt opieki duszpasterskiej. Na płaszczyźnie zewnętrznej każdy z nich ponosi pełną odpowiedzialność za całość powierzonych zadań, a nie jedynie za ich wyznaczoną część. Wymóg ten nie wyklucza jednak konieczności wewnętrznego podziału obowiązków

¹⁸ F. Coccopalmerio, *Le unità pastorali: motivi, valori e limiti*, „Quaderni di diritto ecclesiale” 9 (1996) nr 2, s. 135; F. Coccopalmerio, *Las así llamadas „unidades pastorales”: motivos, valores y límites*, „Revista Española de Derecho Canónico” 66 (2009) nr 167, s. 489.

¹⁹ Congregatio pro Clericis, *Instructio La conversione pastorale della comunità parrocchiale al servizio della missione evangelizzatrice della Chiesa*, 29.07.2020, nr 76, „Communicationes” 52 (2020) nr 2, s. 451, tekst polski: <https://press.vatican.va/content/salastampa/it/bollettino/pubblico/2020/07/20/0391/00886.html#pol>

²⁰ F. H. Esteban, *La parroquia „in solidum”: una respuesta a nuevas necesidades*, „Revista Española de Derecho Canónico” 66 (2009) nr 167, s. 566; F. Coccopalmerio, *Las así llamadas „unidades pastorales”*, s. 488.

pomiędzy kapłanami, który realizowany jest pod kierownictwem wyznaczonego moderatora²¹.

Kontynuując ten wątek, w praktyce zespół ten, mając równe prawa i obowiązki, podejmuje wspólne decyzje dotyczące kierunków działania duszpasterskiego, dążąc do konsensusu pod przewodnictwem moderatora²². Władza decyzyjna nie spoczywa wyłącznie na nim, lecz decyzje zapadają w drodze wspólnotowego dialogu. Każdy z księży w grupie ma pozycję hierarchiczną równą pozostałym²³. Współodpowiedzialność jest w tym przypadku pełna, ponieważ z prawnego punktu widzenia istnieje relacja równorzędności. Wszyscy księża są w równym stopniu odpowiedzialni za całą opiekę duszpasterską i wspólnie decydują na zasadzie równości o kierunkach duszpasterskich oraz podziale zadań²⁴.

Należy zauważyć, iż zastosowanie tego sposobu organizacji posługi parafialnej w praktyce generuje problemy związane z ustalaniem szczegółowych kompetencji oraz stopnia odpowiedzialności moderatora i pozostałych kapłanów²⁵. Z tego względu bardziej szczegółowe regulacje w tej kwestii zostały skodyfikowane w kan. 542–544 KPK 1983. Z kolei we wspomnianej Instrukcji Kongregacji ds. Duchowieństwa z 29 czerwca 2020 roku „stanowczo zaleca się, aby każda wspólnota kapłanów, której zostało powierzone *in solidum* duszpasterstwo jednej lub kilku parafii, opracowała wewnętrzny regulamin, aby każdy prezbiter mógł lepiej wypełniać zadania i funkcje, które do niego należą”²⁶.

²¹ D. Cenalmor, J. Miras, *El derecho de la Iglesia. Curso básico de derecho canónico*, Pamplona 2022, s. 310–311.

²² G. Trevisan, *Forme di collaborazione interparrocchiali secondo il Codice*, „Quaderni di diritto ecclesiale” 9 (1996) nr 2, s. 171–172.

²³ F. Coccopalmerio, *Las así llamadas „unidades pastorales”*, s. 489.

²⁴ P. Pavanello, *La parrocchia: prospettive canonistiche innovative*, „Quaderni di diritto ecclesiale” 18 (2005) nr 3, s. 307–308.

²⁵ G. Trevisan, *Forme di collaborazione interparrocchiali secondo il Codice*, s. 171–172.

²⁶ Congregatio pro Clericis, *Instructio La conversione pastorale della comunità parrocchiale al servizio della missione evangelizzatrice della Chiesa*, nr 77.

3. Wymogi prawne dla grupy kapłanów tworzących zespół duszpasterski „in solidum”

Ustawodawca kościelny w kanonach 542–544 KPK 1983 określił następujące normy dotyczące członków zespołu:

- a) kwalifikacje kandydata na członka zespołu powinny być takie same, jak w przypadku nominacji na urząd proboszcza, w myśl kan. 521 KPK 1983;
- b) zarówno mianowanie członków zespołu na czas nieokreślony lub określony, jak i działania biskupa diecezjalnego w celu oceny zdatności kandydatów muszą być zgodne z normami dotyczącymi powierzenia urzędu proboszczowskiego (kan. 522 i 524 KPK 1983). W przypadku *commissio in solidum* zdatność ta obejmuje zdolność i gotowość do współpracy w jeszcze większym stopniu niż w przypadku pojedynczego kapłana;
- c) wejście w posiadanie parafii w przypadku moderatora następuje w sposób przewidziany w kan. 527 § 2 KPK 1983, natomiast inni kapłani należący do zespołu przejmują obowiązki duszpasterskie z chwilą złożenia wyznania wiary;
- d) każdy z członków zespołu, zgodnie z ustalonym przez nich podziałem, ma obowiązek wypełniania zadań proboszczowskich, o których mowa w kan. 528, 529 i 530 KPK 1983;
- e) władza asystowania przy zawieraniu małżeństw oraz wszelkie uprawnienia do dyspensowania udzielone proboszczowi przez prawo powszechne przysługują wszystkim członkom zespołu;
- f) w myśl kan. 534 KPK 1983 wszyscy kapłani należący do zespołu są zobowiązani do zachowania rezydencji oraz mają za wspólną zgodą ustalić kolejność, w jakiej jeden z nich będzie odprawiał Mszę Świętą za lud;
- g) zgodnie z kan. 544 KPK 1983 utrata urzędu przez jednego z członków zespołu lub jego niezdatność do wykonywania posługi nie powoduje wakansu parafii, ponieważ jest ona powierzona całemu zespołowi. Przed zamianowaniem przez biskupa nowego moderatora jego zadania wykonuje kapłan tego zespołu, najstarszy nominacją²⁷.

Kanoniści, komentując normy dotyczące solidarnego zarządzania parafią przez zespół kapłanów, prezentują odmienne stanowiska w kwestii statusu prawnego tej grupy. Miras podkreśla, że chociaż wszyscy ci duchowni są wyposażeni w uprawnienia przysługujące proboszczom i powinni spełniać wymogi określone w kan. 521

²⁷ Por. kan. 542–543 KPK 1983.

KPK 1983, to nie otrzymują oni nominacji na ten urząd. Ponadto z zespołu tego nie tworzy się „proboszcza zbiorowego”, ponieważ grupa nie posiada osobowości prawnej ani odrębnej podmiotowości²⁸. Odmienne zdanie w tej kwestii ma Francesco Coccopalmerio. Kanonista ten stoi na stanowisku, że to sam zespół pełni funkcję proboszcza, aczkolwiek nie jako osoba prawna. Argumentuje to faktem, iż poszczególni duchowni, tworząc jedność, ponoszą solidarną odpowiedzialność za całokształt duszpasterstwa w parafii lub w kilku parafiach²⁹.

Z kolei Löffler stwierdza, że między statusem prawnym kapłana należącego do zespołu (zgodnie z kanonem 517 § 1 KPK 1983) a pozycją proboszcza kanonicznego nie ma znaczących różnic. Wszystkie ewentualne odmienności wynikają wyłącznie z prawnej natury samej grupy i w żaden sposób nie podważają statusu jej członków jako proboszczów w sensie kanonicznym, poza oczywistym faktem specyficznego podziału praw i obowiązków. Co prawda brak terminu *parochus* w kanonach 517 § 1, 542, 543 i 544 KPK 1983 mógłby przemawiać przeciwko uznaniu członków zespołu za proboszczów w sensie ścisłym – czyniąc z nich duszpasterzy o statusie prawnym proboszcza, lecz bez formalnego tytułu. Jednakże analiza ich konkretnych uprawnień i zobowiązań (ze szczególnym uwzględnieniem relacji członka zespołu wobec biskupa diecezjalnego) dostarcza przekonujących dowodów, które poddają w wątpliwość zasadność takiego ograniczenia. Nawet jeśli *commissio in solidum* stanowi formę zarządzania parafią o charakterze *sui generis*, o wiele bardziej spójne systemowo byłoby jednoznaczne zaklasyfikowanie księży zespołowych jako proboszczów³⁰.

Analiza powyższej dyskusji doktrynalnej w kontekście normy kan. 526 § 2 KPK 1983 pozwala na postawienie hipotezy, że ustawodawca kościelny, powierzając jednemu z członków zespołu kapłańskiego funkcję moderatora, nadał mu status *sui generis* proboszcza danej wspólnoty parafialnej.

28 D. Cenalmor, J. Miras, *El derecho de la Iglesia*, s. 310–311.

29 F. Coccopalmerio, *Las así llamadas „unidades pastorales”*, s. 488.

30 R. Löffler, *Gemeindeleitung durch ein Priesterteam*, s. 102.

4. Moderator i jego zadania realizowane w relacji z pozostałymi członkami zespołu

Instytucja moderatora w rozumieniu kan. 517 § 1 KPK 1983 nie znajdowała odzwierciedlenia w prawodawstwie kościelnym – w przeciwieństwie do praktyki kolegialnego kierowania pracą duszpasterską, która miała swoje antecedencje w historii Kościoła. Dlatego też należy uznać, że ustawodawca kodeksowy wprowadził istotne *novum*³¹, nadając jednocześnie wspomnianej instytucji następujący zakres obowiązków:

- koordynowanie wspólnej pracy duszpasterskiej w parafii lub w parafiach powierzonych zespołowi kapłanów;
- odpowiadanie przed biskupem za pracę zespołową;
- nadzorowanie wykonywania przez pozostałych kapłanów władzy asystowania przy zawieraniu małżeństw oraz władzy dyspensowania, która na mocy prawa przywiązana jest do urzędu proboszcza;
- reprezentowanie parafii lub grupy parafii w czynnościach prawnych zgodnie z normą kan. 532 KPK 1983³².

W odniesieniu do szczegółowych zadań moderatora wypowiedziała się również Kongregacja ds. Duchowieństwa w przytoczonym dokumencie watykańskim o parafiach na służbie ewangelizacji. W sposób syntetyczny w oparciu o normy kodeksowe stwierdziła, że: „Moderator ponosi odpowiedzialność za koordynowanie wspólnej pracy w parafii lub w parafiach powierzonych zespołowi, przyjmuje na siebie ich prawne reprezentowanie, nadzoruje wykonywanie uprawnień do asystowania przy zawieraniu małżeństw i udzielania dyspens, które należą do proboszczów i odpowiada przed biskupem za całe działanie zespołu”³³.

Kolejną kwestią wymagającą analizy jest status prawny moderatora względem pozostałych prezbiterów wchodzących w skład zespołu. W obszarze tego zagadnienia wśród kanonistów występuje brak zgodności poglądów. Przykładowo, Coccopalmerio stoi na stanowisku, że moderator nie pełni roli przełożonego hierarchicznego, lecz jest jedynie *primus inter pares*, a jego funkcja ma wymiar ojcowski. W konsekwencji moderator powinien wyróżniać się mądrością, doświadczeniem

³¹ P. Schappert, *Solidarische Pfarrseelsorge*, s. 25–62.

³² Por. kan. 517 § 1 i 543 KPK 1983.

³³ Congregatio pro Clericis, *Instructio La conversione pastorale della comunità parrocchiale al servizio della missione evangelizzatrice della Chiesa*, nr 77.

oraz autorytetem, co pozwoli mu koordynować działania współpracowników tak, aby parafia była zarządzana w sposób wzorowy³⁴. W podobnym tonie wypowiada się Löffler, według którego moderatora także należy traktować jako *primus inter pares*, ponieważ nie przysługuje mu władza jurysdykcyjna nad pozostałymi członkami zespołu. Jest on natomiast „koordynatorem sprawowania opieki duszpasterskiej”³⁵. O ile bowiem na wszystkich kapłanach ciąży odpowiedzialność pośrednia, o tyle na moderatorze spoczywa dodatkowo odpowiedzialność bezpośrednia za zapewnienie, że wspólna praca duszpasterska przebiega w duchu współdziałania³⁶.

Odmienne stanowisko zajął Heribert Schmitz, według którego moderator zajmuje uprzywilejowaną pozycję, co pozwala na określenie go mianem *parochus superior*. Kanonista ten podkreśla, że pozycja moderatora w strukturze zespołu ma charakter szczególny i nadrzędny. Wynika to z faktu, iż występuje on w imieniu parafii we wszystkich czynnościach prawnych oraz ponosi wyłączną odpowiedzialność przed biskupem diecezjalnym za realizację powierzonych zadań. W konsekwencji – zdaniem Schmitza – nie sposób uznać, że członkowie zespołu są sobie w pełni równi podczas sprawowania opieki duszpasterskiej, a ewentualne różnice między nimi ujawniają się wyłącznie na płaszczyźnie relacji wewnętrznych³⁷.

Kontynuując powyższe rozważania, Felipe Heredia Esteban wskazuje, że rola moderatora została niejasno zdefiniowana w kodeksie, co rodzi napięcia między zróżnicowanymi i pozornie sprzecznymi elementami tej instytucji. Z jednej strony jego zadanie polega na kierowaniu, koordynowaniu czy wreszcie reprezentowaniu zespołu, z drugiej strony zaś wszystko to musi być wykonywane w delikatnej równowadze, ponieważ ci, wobec których pełni on funkcję moderatora, również wyposażeni są w te same uprawnienia. W związku z tym wyłania się szereg pytań, na które brak jednoznacznej odpowiedzi zarówno w normach kodeksowych, jak i pozakodeksowych: Jaki jest zakres odpowiedzialności moderatora przed biskupem za wspólne działanie pozostałych członków zespołu? W jaki sposób moderator ma spełniać funkcję kierowniczą, jeśli nie jest hierarchicznym przełożonym, a w działaniu zespołu brakuje jedności? W jakim zakresie moderator ponosi

³⁴ F. Coccopalmerio, *Las así llamadas „unidades pastorales”*, s. 489.

³⁵ R. Löffler, *Gemeindeleitung durch ein Priesterteam*, s. 86.

³⁶ R. Löffler, *Gemeindeleitung durch ein Priesterteam*, s. 97–98.

³⁷ H. Schmitz, *Pfarrliche Seelsorge durch Priester-Solidargemeinschaft: pfarrliche Seelsorge gemäß c. 517 § 1 CIC 1983*, St. Ottilien 1998, s. 364–367.

odpowiedzialność za niewłaściwe zarządzanie majątkiem przez pozostałych członków zespołu?³⁸

Odnosząc się do zaprezentowanej problematyki, należy wysunąć wniosek, iż wszelkie trudności w ustaleniu szczegółowych kompetencji oraz stopnia odpowiedzialności moderatora wobec pozostałych członków zespołu będą musiały zostać rozwiązane przede wszystkim na poziomie prawodawstwa partykularnego. Opracowanie odpowiednich statutów lub regulaminów pozwoli na bardziej precyzyjne i jednoznaczne określenie roli moderatora.

Podsumowanie

Przeprowadzona w niniejszym opracowaniu analiza potwierdza, że powierzenie opieki duszpasterskiej kilku prezbiterom *in solidum* (kan. 517 § 1 KPK 1983) stanowi – mimo swoich historycznych antecedenencji – instytucję o charakterze ramowym, to znaczy zawierającą jedynie ogólne wytyczne legislacyjne. Badanie relacji między moderatorem a pozostałymi członkami zespołu duszpasterskiego w świetle kanonów 542–544 KPK 1983 pozwala na sformułowanie wniosku, że obecne przepisy kodeksowe nie rozstrzygają w sposób precyzyjny kwestii podziału szczegółowych kompetencji oraz stopnia odpowiedzialności prawnej poszczególnych kapłanów.

W konsekwencji model duszpasterstwa solidarnego generuje w praktyce szereg problemów natury administracyjnej i duszpasterskiej. Aby ta instytucja mogła funkcjonować prawidłowo, konieczna jest jej implementacja w prawie partykularnym. Postuluje się zatem, by Konferencje Biskupów skorzystały z uprawnień zawartych w kan. 455 § 1 KPK 1983 i wydały dekret ogólny bądź poszczególni biskupi opracowali jednolite statuty diecezjalne. Jedynie szczegółowe doprecyzowanie statusu ustrojowego moderatora oraz mechanizmów decyzyjnych wewnątrz zespołu pozwoli na pełne i bezpieczne wykorzystanie tego nowatorskiego rozwiązania w dobie współczesnych wyzwań duszpasterskich Kościoła.

38 F. H. Esteban, *La parroquia „in solidum”*, s. 569–570.

ABSTRAKT

**Organizacja posługi parafialnej „in solidum”
w myśl kan. 517 § 1 kodeksu prawa kanonicznego**

Autor w artykule analizuje sposób organizacji pracy duszpasterskiej zespołu kapłanów w jednej parafii lub w kilku parafiach opartej na zasadzie działania „in solidum”, skodyfikowanej w kan. 517 § 1 KPK 1983. Prezentowane są następujące kwestie: historyczno-prawne antecedencje duszpasterstwa solidarnego w Kościele, normatywne uwarunkowania wspólnego sprawowania posługi duszpasterskiej, wymogi prawne dla grupy kapłanów tworzących zespół duszpasterski „in solidum” oraz moderator i jego zadania w relacji do pozostałych członków grupy. W konkluzji autor dostrzega, że zastosowanie tego sposobu organizacji parafialnej w praktyce generuje problemy związane z ustaleniem szczegółowych kompetencji oraz stopnia odpowiedzialności moderatora i pozostałych kapłanów. Nie wystarczą w tej kwestii regulacje ogólne skodyfikowane w kan. 542–544 KPK 1983. Należy opracować rozwiązania na poziomie prawodawstwa partykularnego, co pozwoli na bardziej precyzyjne i jednoznaczne zastosowanie tej formy organizacji troski duszpasterskiej.

Słowa kluczowe: parafia, moderator, solidarna opieka duszpasterska, in solidum

ABSTRACT

**Organization of parish ministry “in solidum”
in accordance with canon 517 § 1 of the Code of Canon Law**

In this article, the author analyses the organization of pastoral work carried out by a team of priests in a single parish or across several parishes, based on the principle of acting “in solidum”, as codified in canon 517 § 1 of the 1983 Code of Canon Law. The following issues are presented: the historical and legal antecedents of pastoral ministry in solidarity within the Church; the normative conditions for the joint exercise of pastoral ministry; the legal requirements for a group of priests forming a pastoral team “in solidum”; and the moderator and his duties in relation to the other members of the group. In conclusion, the author observes that the practical application of this method of parish organization gives rise to problems concerning the determination of the specific competences and the degree of responsibility of the moderator and the other priests. The general regulations codified in canons 542–544 of the 1983 Code of Canon Law are insufficient in this regard. Solutions need to be developed at the level of particular

legislation, which will allow for a more precise and unambiguous application of this form of pastoral care organization.

Keywords: parish, moderator, joint pastoral care, in solidum

Bibliografia

1. Benedictus PP. XIV, *Constitutio Ad militantis*, 30.03.1742, w: *Codicis Iuris Canonici Fontes*, vol. 1: *Concilia Generalia – Romani Pontifices usque ad Annum 1745*, n. 1–364, ed. P. Gasparri, Romae 1947, s. 723–733.
2. Cenalmor D., Miras J., *El derecho de la Iglesia. Curso básico de derecho canónico*, Pamplona 2022.
3. Coccopalmerio F., *Le unità pastorali: motivi, valori e limiti*, „Quaderni di diritto ecclesiale” 9 (1996) nr 1, s. 135–138.
4. Coccopalmerio F., *Las así llamadas „unidades pastorales”: motivos, valores y límites*, „Revista Española de Derecho Canónico” 66 (2009) nr 167, s. 487–498.
5. *Codex Iuris Canonici Pii X Pontificis Maximi iussu digestus Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus*, 27.05.1917, „Acta Apostolicae Sedis” 9 (1917) pars 2, s. 1–593.
6. *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus*, 25.01.1983, „Acta Apostolicae Sedis” 75 (1983) pars 2, s. 1–317; tekst polski: *Kodeks prawa kanonicznego promulgowany przez papieża Jana Pawła II w dniu 25 stycznia 1983 roku. Stan prawny na dzień 18 maja 2022 roku. Zaktualizowany przekład na język polski*, Poznań 2022.
7. *Coetuum studiorum labores*, 1. *Coetus de Sacra Hierarchia*, „Communicationes” 8 (1976) nr 1, s. 23–31.
8. *Coetus studii „De sacra Hierarchia” (olim „De Clericis”) (Sessio VIII)*, „Communicationes” 24 (1992) nr 1, s. 92–127.
9. *Concilium Tridentinum, Decretum de reformatione*, Sessio XXIV: *De parochiarum circumscriptione*, Cap. XII, w: *Canones et decreta Sacrosancti Oecumenici Concilii Tridentini: sub Paulo III., Iulio III., et Pio IV., Pontificibus maximis; cum additamentis et indicibus ad Conc. Trident. Spectantibus*, Ratisbonae 1874, s. 151–172.
10. *Congregatio pro Clericis, Instructio La conversione pastorale della comunità parrocchiale al servizio della missione evangelizzatrice della Chiesa*, 29.07.2020, „Communicationes” 52 (2020) nr 2, s. 427–467.
11. *Corpus Iuris Canonici editio Lipsiensis secunda post Aemilii Ludouici Richteri curas ad librorum manu scriptorium et editionis Romanae fidem recognouit*

et adnotatione critica instruxit Aemilius Friedberg, pars 1: Decretum Magistri Gratiani, pars 2: Decretalium Collectiones, Graz 1959.

12. Esteban F. H., *La parroquia „in solidum”: una respuesta a nuevas necesidades*, „Revista Española de Derecho Canónico” 66 (2009) nr 167, s. 551–585.
13. Löffler R., *Gemeindeleitung durch ein Priesterteam. Interpretation des can. 517 § 1 CIC/1983 unter besonderer Berücksichtigung der deutsche Rechtslage*, Essen 2001.
14. Miras J., *El ejercicio „in solidum” del ministerio parroquial*, „Ius Canonicum” 29 (1989) nr 58, s. 483–502.
15. Pavanello P., *La parrocchia: prospettive canonistiche innovative*, „Quaderni di diritto ecclesiale” 18 (2005) nr 3, s. 299–312.
16. Pontificia Commissio ad Codicis Canones Authentice Interpretandos, *Responsa ad proposita dubia. IV. De parochis (can. 460)*, 14.07.1922, „Acta Apostolicae Sedis” 14 (1922), s. 526–530.
17. Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Recognoscendo, *Schema canonum libri II de Populo Dei*, Città del Vaticano 1977.
18. Schappert P., *Solidarische Pfarrseelsorge. Möglichkeit und ewertung in der neuklassischen Kanonistik*, St. Ottilien 1991 (Dissertationen: Kanonistische Reihe, 7).
19. Schmitz H., *Pfarrliche Seelsorge durch Priester-Solidargemeinschaft: pfarrliche Seelsorge gemäß c. 517 § 1 CIC 1983*, St. Ottilien 1998, s. 357–371.
20. Trevisan G., *Forme di collaborazione interparrocchiali secondo il Codice*, „Quaderni di diritto ecclesiale” 9 (1996) nr 2, s. 164–173.

La portata del can. 1399 nel sistema penale canonico

Il can. 1399 è una norma penale molto particolare. Era oggetto delle forti critiche sia durante il processo di codificazione che dopo la promulgazione del CIC 1983. Gran parte di queste critiche riguardava la relazione tra la norma e il principio di legalità e la presenza di quest'ultimo nell'ordinamento canonico. In questo articolo vogliamo sottoporre ad analisi questi interventi critici, al fine di comprendere quali motivazioni hanno portato il Legislatore ad inserire nel codice una norma come il can. 1399 CIC 1983 con l'indicazione della sua fonte, cioè il can. 2222 CIC 1917, e di osservare inoltre come si modificava la discussione relativa all'argomento.

1. Il can. 1399 e il principio di legalità

Per comprendere il ruolo del can. 1399 CIC 1983 all'interno del diritto canonico penale vigente, è opportuno descrivere il rapporto tra la norma generale e diversi concetti giuridici, soprattutto quello con il principio di legalità. L'idea alla base del principio, che rappresenta uno degli elementi fondamentali per la maggioranza degli ordinamenti penali civili moderni, fu precisata e sostenuta dal principale rappresentante dell'illuminismo italiano Cesare Beccaria. Nella sua opera *Dei delitti e delle pene* descrive i vari aspetti di garanzia della legge legati al principio di legalità: «1. Soltanto la legge può determinare le pene; 2. si può punire soltanto per fatti previsti antecedentemente dalla legge; 3. il giudice non può interpretare la legge; 4. la legge penale deve essere chiara e determinata al fine di escludere l'arbitrio del giudice, secondo una scansione logica di principi giuridico/politici

che è diventata classica e universalmente riconosciuta»¹. La formulazione latina del principio di legalità *nullum crimen, nulla poena sine lege* non deriva dal diritto romano, ma è presentato per la prima volta dal grande criminalista tedesco Anselm Ritter Von Feuerbach nella sua opera *Lehrbuch des gemeinen in Deutschland geltenden peinlichen Rechts* del 1847².

La presenza del principio di legalità nel diritto canonico è un tema particolarmente complesso che ancora oggi crea divisioni nella dottrina canonistica. Le opinioni degli autori si collocano tra due estremità: da una parte la piena accoglienza del principio di legalità secondo il modello secolare, d'altra invece un'accoglienza limitata a causa di alcune particolarità presenti nel diritto della Chiesa. Al fine di comprendere appieno le problematiche relative alla discussione dottrinale sulla presenza del principio di legalità nel diritto canonico, presenteremo due interventi di noti autori. Pio Fedele, successivamente alla promulgazione del codice del 1917, affermava: «il diritto della Chiesa è indubbiamente il territorio meno adatto per la piena e incondizionata applicazione del principio della riserva della legge penale o della regola del divieto dell'analogia»³. Il secondo intervento, più recente, è di De Paolis e riguarda l'applicazione del principio di legalità nel diritto canonico. L'autore nel suo commento, presenta quegli elementi che indicano come il principio non è accolto in modo stretto formale, come negli ordinamenti civili: «Se noi lo intendiamo con tutte le implicazioni, anche formali, che esso comporta, va detto chiaramente che nel l'ordinamento canonico tale principio non è applicato. Di fatto la pena può essere costituita, ancora oggi, sia per legge che per precetto; ma ancora di più c'è da dire che le pene dell'ordinamento canonico sono nella

1 M. Ronco, *Il principio di legalità*, in: *Commentario sistematico al codice penale*, vol. 1: *La legge penale*, a cura di G. Caruso, Bologna 2010, p. 12, con i riferimenti bibliografici di Beccaria.

2 Cfr. O. Giacchi, *Precedenti canonistici del principio «Nullum crimen sine praevia lege poenali»*, in: *Studi in onore di Francesco Scaduto*, vol. 1, Firenze 1936, p. 421, con i riferimenti bibliografici di Feuerbach; F. Mantovani, *Diritto penale*, Padova 2001, p. 5; G. Di Mattia, *Equità e riserve di legge nel diritto penale canonico*, «Appolinaris» 69 (1996) n. 3-4, p. 585; G. Vassalli, voce «Nullum crimen, nulla poena sine lege», in: *Digesto delle discipline penalistiche*, vol. 8, Torino 2002, p. 288; A. Przybyła, *Zasada legalności w kościelnym prawie karnym*, «Prawo Kanoniczne» 14 (1971) n. 1-2, p. 234; A. D'Auria, *Il principio di legalità nel sistema penale canonico*, in: *Legalità e pena nel diritto penale canonico*, a cura di L. Sabbarese, Città del Vaticano 2021, p. 57-61 (Iustitia in Caritate. Analecta, 1).

3 P. Fedele, *Il principio «nullum crimen sine praevia lege poenali» e il diritto penale canonico*, «Rivista Italiana di Diritto Penale» 9 (1937), p. 492; B. F. Pighin, *Il nuovo sistema penale della Chiesa*, Venezia 2021, p. 114; R. Gottero, *La «norma generale» del diritto penale canonico (can. 1399). Commento a un canone*, «Quaderni di Diritto Ecclesiale» 10 (1997) n. 3, p. 349.

grande maggioranza facoltative o indeterminate; per di più il superiore, in base al can. 1341, gode di un'amplissima discrezionalità sull'avvio del processo penale, sull'irrogazione della pena e sul tipo di pena (cann. 1343-1349). Anche sulla via da seguire, se amministrativa o giudiziale, il superiore e il giudice ecclesiastico hanno una grande possibilità di opzione (cann. 1342 e 1718). Risulta indubbio che troppi e tanti sono gli elementi formali che mancano al principio di legalità, come esso è in vigore presso gli ordinamenti civili, perché si possa parlare dell'applicazione del principio di legalità penale nell'ordinamento canonico»⁴.

L'ordinamento canonico prima dell'ultima riforma del Libro VI dichiarava il principio di legalità in linea generale nei cann. 1321 § § 1-2 e 221 § 3 del CIC 1983. Il can. 1321 § 1 CIC 1983 richiedeva che «Nessuno è punito, se la violazione esterna della legge o del precetto da lui commessa non sia gravemente imputabile per dolo o per colpa». La regola generale vigente nell'ordinamento canonico penale, afferma che, affinché un atto abbia i requisiti per essere un delitto punibile è necessaria la violazione esterna della norma penale⁵. In questo canone Bruno F. Pighin vede un «aspetto essenziale, dal quale dipende l'esistenza stessa dell'ordinamento penale, in linea con il principio di legalità, che ormai fa parte del patrimonio giuridico dell'umanità»⁶. Il testo del paragrafo non è stato riformato, ma nel nuovo Libro VI diventa il § 2 dello stesso canone. Il can. 1399 CIC 1983 rappresenta uno degli elementi più forti in cui il diritto canonico è in evidente contrasto con l'idea di legalità secondo le modalità tipiche degli ordinamenti civili. Il canone, infatti, prevede la punizione nei casi non previsti come delitto nel momento di violazione dalla legge. Il termine *lex* presente nel canone esaminato si riferisce all'insieme di tutti i precetti contenuti nella legge divina, naturale o positiva, ed ecclesiastica⁷. La possibilità di applicare una pena nel caso di un atto che, nel momento della violazione non è tipizzato dalla legge positiva come un delitto con la sanzione precisa, rappresenta una violazione del principio di legalità secondo la logica giuridica civile.

4 V. De Paolis, *La potestà coattiva nella Chiesa*, «Quaderni di Diritto Ecclesiale» 12 (1999) n. 2, p. 150.

5 Cfr. V. De Paolis, D. Cito, *Le sanzioni nella Chiesa. Commento al Codice di diritto canonico. Libro VI*, Roma 2000, p. 367; J. Syryjczyk, *Kanoniczne prawo karne. Część szczególna*, Warszawa 2003, p. 181.

6 B. F. Pighin, *Il nuovo sistema penale della Chiesa*, p. 113.

7 Cfr. J. Hervada, *Il diritto naturale nell'ordinamento canonico*, «Ius Ecclesiae» 1 (1989) n. 2, p. 493-508; J. Hervada, *La «lex naturae» e la «lex gratiae» nella base dell'ordinamento giuridico della Chiesa*, «Ius Ecclesiae» 3 (1991) n. 1, p. 49-66.

Nonostante questo, il canone continua ad essere presente nel Libro VI del codice, anche dopo l'ultima riforma. Un contrasto simile tra la disposizione dei cann. 1399 e 1321 § 2 CIC 1983 era già presente nel codice previgente e riguardava i cann. 2222 § 1 e 2195 § 1 CIC 1917⁸.

2. Le fonti del can. 1399

Il can. 1399 CIC 1983 trova le sue fonti nel can. 2222 § 1 CIC 1917 del Codice pio-benedettino. La norma abrogata si trovava nel Libro V *De poenis*, al titolo V *De superiore potestatem coactivam habente*, e nella parte generale riguardante il diritto penale, recitava quanto segue: «Licet lex nullam sanctionem appositam habeat, legitimus tamen Superior potest illius transgressionem, etiam sine praevia poenae comminatione, aliqua iusta poena punire, si scandalum forte datum aut specialis transgressionis gravitas id ferat; secus reus puniri nequit, nisi prius monitus fuerit cum comminatione poenae latae vel ferendae sententiae in casu transgressionis, et nihilominus legem violaverit»⁹.

In questo punto occorre precisare, che il can. 1399 CIC 1983 trova le sue fonti solo nella parte prima del can. 2222 § 1 CIC 1917. Invece la disposizione della seconda parte del paragrafo in seguito *secus reus* è presente nel codice vigente in altri canoni (cann. 1319 § 1; 1341 CIC 1983).

Il contrasto che si riscontra tra il can. 1399 e i cann. 9; 8; 221 § 3 CIC 1983 e soprattutto del can. 1321 § 1 del CIC 1983 prima dell'ultima riforma del Libro VI, appare anche nel can. 2222 § 1 CIC 1917, soprattutto la prima parte del paragrafo, alla luce della portata del can. 2195 § 1 CIC 1917 che afferma: «È delitto la violazione esterna ed imputabile di una legge, a cui è aggiunta una sanzione almeno indeterminata». Nel § 2 lo stesso canone allarga il concetto del delitto al precetto

8 Can. 2195 § 1 CIC 1917: «Nomine delicti, iure ecclesiastico intelligitur externa et moraliter imputabilis legis violatio, cui addita sit sanctio canonica saltem indeterminata».

9 Can. 2222 § 1 CIC 1917: «Sebbene una legge non sia fornita di sanzione il legittimo Superiore può punire la trasgressione di una legge con una giusta pena, anche se non ha comminato preventivamente la sanzione penale, se lo scandalo eventualmente sorto o la gravità speciale della trasgressione ciò comporti e renda necessario; altrimenti il reo non può essere punito se prima non sia stato ammonito con minaccia di una pena *latae* o *ferendae sententiae* in caso di violazione, e ciò nonostante abbia violato quella legge». La traduzione del can. 2222 § 1 CIC 1917 in italiano di: C. Bernardini, *Osservazioni sul can. 1399*, «Monitor Ecclesiasticus» 114 (1989), p. 143.

penale: «Se non consta altrimenti, ciò si applica anche alle violazioni del precetto penale»¹⁰. Nel can. 2195 CIC 1917 il Legislatore circoscrive un delitto da parte formale, mentre nel can. 2222 § 1 CIC 1917 da parte materiale. Considera poi la possibilità di un atto dannoso alla società al quale non è prevista nessuna conseguenza penale. Per evitare che questo tipo di azioni rimangano senza un'adeguata risposta da parte dell'autorità della Chiesa, il Legislatore concede ai Superiori le facoltà speciali in campo penale¹¹. Già all'epoca del codice pio-benedettino i canonisti cercavano un accordo tra il can. 2222 § 1 CIC 1917 e il principio fondamentale *nullum crimen sine lege poenali* contenuto nel can. 2195 § 1 CIC 1917, ma senza aver trovato soluzione comune¹².

Arthur Vermeersch e Joseph Creusen affermano che il CIC 1917 accoglie pienamente il principio di legalità. Per conciliare i due canoni propone una distinzione tra *delictum proprie dictum*, di cui parla il can. 2195 CIC 1917, e *delictum improprie dictum*, previsti nel can. 2222 § 1 CIC 1917 da non considerarsi delitti in senso stretto, ma solo ad essi equiparati. La prima tipologia di delitti richiede una sanzione penale previa, mentre la seconda non necessita di tale sanzione¹³. Svatiati autori criticano tale opinione in quanto non trovano argomenti sufficienti per distinguere i delitti in senso proprio e non proprio all'interno dei cann. 2195 e 2222 § 1 CIC 1917. Vermeersch e Creusen nella sesta edizione del 1946 della loro opera riformano la propria idea, che da quel momento diventa simile a quella descritta nel paragrafo successivo¹⁴.

Alcuni canonisti¹⁵ vedevano nella disposizione del can. 2222 § 1 CIC 1917 un'eccezione alla definizione del delitto contenuta nel can. 2195 § 1 CIC 1917. Essi ritenevano

¹⁰ La traduzione del can. 2195 CIC 17 in italiano di: V. La Puma, *Sommario del Codice del diritto canonico (Canon 1-2414)*, Torino 1940, p. 377.

¹¹ Cfr. J. Krukowski, *Problem rewizji kan. 2222 Kodeksu prawa kanonicznego*, «Roczniki Teologiczno-Kanoniczne» 17 (1970), p. 47.

¹² Cfr. C. Bernardini, *Osservazioni sul can. 1399*, p. 143; J. Krukowski, *Problem rewizji kan. 2222*, p. 48; G. Cocchi, *Commentarium in Codicem iuris canonici ad usum scholarum*, vol. 5: *De delictis et poenis*, Torino 1938, p. 5-6.

¹³ Cfr. A. Vermeersch, J. Creusen, *Epitome iuris canonici*, vol. 3, Mechliniae 1928, p. 184; G. Michiels, *De delictis et poenis. Commentarius libri v Codicis iuris canonici*, vol. 2: *De poenis in genere: Canones 2214-2240*, Paris-Tournai-Roma-New York 1961, p. 159, con i riferimenti bibliografici di Vermeersch-Creusen e Muniz.

¹⁴ Cfr. S. Peperoni, *Lineamenta iuris poenalis canonici*, Roma 1966, p. 90; A. Przybyła, *Zasada legalności w kościelnym prawie karnym*, p. 239.

¹⁵ Cfr. G. Michiels, *De delictis et poenis*, vol. 2, p. 157-159, con i riferimenti bibliografici dei Autori che presentavano quest'opinione: J. Sole, *De delictis et poenis*, Roma 1920, n. 85; M. Falco, *Introduzione*

che il can. 2195 § 1 CIC 1917 accogliesse il principio *nullum crimen sine lege poenali*, ma soltanto nei casi previsti dal can. 2222 § 1 CIC 1917 il Superiore può punire mediante una pena la trasgressione della legge che non contiene sanzione penale¹⁶. Tale teoria di eccezione fu molto criticata e non è stata accolta. Alfredo Gomez de Ayala precisa che «è evidente che in tal modo si vorrebbe ammettere un'eccezione talmente vasta da travolgere la regola stessa»¹⁷. Alfons Przybyła commentando la teoria di eccezione sottolinea il fatto che il principio di legalità, già nella parola stessa, ha carattere assoluto, *nullum... nulla...*, e non accetta alcuna eccezione. Se questo principio accolto nel modo assoluto corrisponda con lo spirito del diritto canonico, è un altro discorso¹⁸.

Altri autori¹⁹ osservavano invece, come per ogni fatto criminoso sia necessaria una sanzione penale previa secondo la disposizione del can. 2195 CIC 1917. Solo in casi eccezionali, previsti nel can. 2222 § 1 CIC 1917 è sufficiente una sanzione penale successiva, stabilita nell'atto del Superiore che impone una pena. Secondo loro, tra i due canoni esaminati non esiste una relazione di subordinazione ma di assegnazione, ovvero non è presente un'eccezione ma ogni canone rappresenta un principio nel proprio campo: il primo riguarda il delitto, il secondo il potere del Superiore. Sulla base di questa opinione quindi, l'atto del Superiore non è soltanto esecutivo, ma anche legislativo. Con potere derivante dal can. 2222 § 1 CIC 1917, la sanzione penale non è solo inflitta ma anche stabilita dopo la violazione della legge. In questo caso parliamo di una retroattività speciale ed eccezionale del diritto penale canonico. Tale interpretazione ci riporta a quanto definisce il can. 2222 § 1 CIC 1917 nel punto in cui concede il potere punitivo al Superiore, che già possiede

allo studio del «Codex iuris canonici», Torino 1925, p. 353; P. Fedele, *Lo spirito del diritto canonico*, Padova 1962, p. 812, con i riferimenti bibliografici dei autori che presentano quest'opinione e ampio commento alla posizione di Falco; J. Krukowski, *Problem rewizji kan. 2222*, p. 48; J. Sanchis, *La legge penale e il precetto penale*, Milano 1993, p. 40; M. A. Myrcha, *Prawo karne. Komentarz do piątej księgi Kodeksu prawa kanonicznego*, t. 2: Kara, cz. 1: Przepisy ogólne, Warszawa 1960, p. 890.

¹⁶ Cfr. P. Fedele, *Lo spirito del diritto canonico*, p. 812.

¹⁷ A. Gomez de Ayala, voce «Nullum crimen, nulla poena sine legge. b) Diritto canonico», in: *Enciclopedia del diritto*, vol. 28, Milano 1978, p. 965; G. Di Mattia, *Equità e riserve di legge nel diritto penale canonico*, p. 592.

¹⁸ Cfr. A. Przybyła, *Zasada legalności w kościelnym prawie karnym*, p. 241.

¹⁹ Cfr. G. Michiels, *De delictis et poenis*, vol. 2, p. 159, con i riferimenti bibliografici dei Autori che presentavano quest'opinione: S. D'Angelo, H. Cicognani, A. Amor Ruibal, De Meester Bouscren-Ellis; S. D'Angelo, *Saggi di questioni giuridiche*, vol. 1, Torino 1928, p. 107-110; P. Maroto, *Istitutiones iuris canonici*, vol. 1, Matriti 1919, p. 184; I. Grabowski, *Prawo kanoniczne*, Warszawa 1948, p. 77.

quello legislativo, ma non al giudice²⁰. Anche questa teoria è stata oggetto di critiche da parte di svariati autori²¹.

Alcuni canonisti²² ritenevano che non esistesse contrasto tra il can. 2222 § 1 e il can. 2195 CIC 1917, in quanto nei casi previsti dal can. 2222 § 1 CIC 1917 si verifica la sanzione previa. Nei due casi descritti nella parte prima del canone non manca l'elemento legale del delitto, perché la legge universale, presente in questo canone, concede ai Superiori legittimi il potere di punizione. Per tale motivo quindi, nel can. 2222 § 1 CIC 1917 è possibile identificare la vera norma del diritto penale che il Superiore deve utilizzare in relazione alla gravità dello scandalo e della trasgressione. L'atto del Superiore secondo questa concezione non è un atto legislativo ma solo esecutivo: «*Scandalum et specialis gravitas, cum transgressione cujuslibet legis connexa, qua talia et per se ipsa vera constituunt delicta [...], ita ut actus Superioris poenam de facto incutientis non sit actus praeceptivus poenae constitutivus, sed actus poenae jam statutaere mere executivus [...], simplex applicatio sanctionis indeterminatae in can. 2222 § 1 verbis facultativus comminatae*»²³.

Sulla base di tale opinione, il CIC 1917 conserva il principio di legalità, ma non lo applica così rigorosamente come il Legislatore moderno civile. Mantiene una posizione mediana tra l'estremo legalismo nel diritto penale, che limita troppo il giudice nell'applicazione delle pene, e il liberalismo estremo della potestà giudiziale. In conclusione, di fronte a casi straordinari il Codice del 1917 sancisce una norma generale con una sanzione penale facoltativa che riguarda tutti gli atti di violazione di una qualunque norma del diritto canonico avente gravità speciale e scandalosa²⁴.

L'impegno dei canonisti dei tempi del Codice previgente non era facile. Il confronto tra la prima codificazione della Chiesa e i Codici statali, ma soprattutto con i loro principi, portava notevole difficoltà. Occorre sottolineare che le varie teorie e opinioni che cercavano di conciliare il can. 2222 § 1 e il can. 2195 CIC 1917, erano

²⁰ Cfr. J. Krukowski, *Problem rewizji kan. 2222*, p. 48; J. Sanchis, *La legge penale e il precetto penale*, p. 41; A. Przybyła, *Zasada legalności w kościelnym prawie karnym*, p. 241.

²¹ Cfr. A. Gomez de Ayala, voce «Nullum crimen, nulla poena sine legge. b) Diritto canonico», p. 965.

²² Cfr. G. Michiels, *De delictis et poenis. Commentarius libri v Codicis Juris Canonici*, vol. 1: *De delictis: Canones 2195–2213*, Paris–Tournai–Roma–New York 1961, p. 85; A. Przybyła, *Zasada legalności w kościelnym prawie karnym*, p. 243, con i riferimenti bibliografici di: P. Vidal, M. Conte a Coronata, U. Beste, C. Berutti, W. Adam, L. B. Casey, F. Roberti; M. A. Myrcha, *Prawo karne*, t. 2, cz. 1, p. 890.

²³ G. Michiels, *De delictis et poenis*, vol. 2, p. 159–160; J. Krukowski, *Problem rewizji kan. 2222*, p. 49.

²⁴ Cfr. A. Przybyła, *Zasada legalności w kościelnym prawie karnym*, p. 243.

molto diverse. Dobbiamo osservare che già nei tempi successivi alla promulgazione del Codice previgente molti autori sottolineavano la differenza tra l'ordinamento civile e quello canonico, e anche tra i principii necessariamente presenti e fondamentali per i due sistemi penali. Tali differenze derivano dal diverso concetto di potestà, ma soprattutto dai diversi fini che devono osservare le due codificazioni.

3. Il processo di codificazione

René Metz riteneva che il nuovo codice dovesse prevedere regole volte ad applicare le pene in modo preciso. Sottolineava come il vecchio codice, avesse garantito troppo margine di azione ai Superiori ecclesiastici in campo penale, mentre il diritto futuro dovrebbe evitare troppa arbitrarietà che può portare ad un abuso di esercizio di potere in campo penale. D'altro canto, la Chiesa non può non garantire ai suoi membri che un atto dannoso alla società, anche non elencato nella legge penale, non venga punito²⁵. Seguendo la stessa linea Peter Huizing proponeva di modificare la regola *nulla poena sine lege previa* con altra, più adatta alla natura ecclesiale: *nulla poena sine monitione previa, iure defensionis et appellationis*²⁶.

Due visioni più precise ma diverse tra loro, sono quelle di Orazio Cassola e Herrmann. Il primo propendeva per un'assoluta abrogazione del can. 2222 CIC 1917 nel nuovo codice, mentre il secondo proponeva la sua modifica. Secondo Cassola, il diritto penale canonico deve adeguarsi ai modelli dell'ordinamento civile poiché accettano il principio di legalità in modo assoluto²⁷.

Diversa invece l'opinione di Herrmann in relazione alla portata e ad un eventuale cambio del can. 2222 CIC 1917, nel futuro codice. Egli sosteneva che nel can. 2195 CIC 1917 il Legislatore ha formulato una regola generale secondo la quale non è possibile punire con una pena prevista dalla legge se manca l'ammonizione. Il can. 2222 CIC 1917 è visto invece come un'eccezione a questa regola. Il Legislatore, infatti, delinea una situazione eccezionale in cui è possibile attuare una punizione

²⁵ Cfr. R. Metz, *Simple réflexions sur la réforme du droit pénal de l'Église*, «Revue de Droit Canonique» 18 (1968) n. 2-3, p. 100.

²⁶ Cfr. P. Huizing, *Des délits et des peines*, «Concilium» 28 (1967), p. 206.

²⁷ Cfr. O. Cassola, *Specien partis primae libri V CIC. Reformatae proponitur*, «Apollinaris» 32 (1967), p. 458; J. Baldanza, *De recognoscendo iure canonico poenali quaestiones quaedam*, «Ephemerides Iuris Canonici» 19 (1963), p. 110; J. Krukowski, *Problem rewizji kan. 2222*, p. 50-51.

senza ammonizione previa, come descritto nel § 1 e la possibilità di applicare un rimedio penale in presenza di delitti probabili o di prescrizione dell'azione criminale, di cui nel § 2²⁸.

Il canonista polacco, Józef Krukowski, espone la sua opinione in merito alla riforma del canone esaminato, mediante l'analisi della proposta degli autori sopra citati. Condivide il suggerimento di Cassola secondo cui il Legislatore ecclesiastico deve accettare la regola penale *nula poena sine legge previa*, proprio come i moderni sistemi penali statali. A sostegno della sua tesi, sottolinea che tale regola, oltre a proteggere il singolo individuo dall'arbitrio dei giudici, contiene il diritto dell'uomo di conoscere la sanzione in caso di trasgressione di una norma volta a proteggere l'ordine sociale. La proposta di Herrmann secondo Krukowski, non porta molti cambiamenti nella vecchia norma, ma conserva la facoltà ai superiori di poter punire anche senza una sanzione penale previa. Per questo Krukowski non condivide tale idea²⁹.

Nel progetto dei canoni sul diritto penale redatto da Ciprotti, vediamo il futuro can. 1399 CIC 1983 nel can. 51 dello Schema, intitolato *Norma alibi collocanda* che suonava così: «Preter casus hoc Codice vel aliis legibus statutos, cuiuslibet divinae vel ecclesiasticae vel etiam iustae civilis legis externa violatio (in re gravi), sive dolo sive gravi culpa facta est, potest iusta poena vel poenitentia puniri, quoties necessitas urgeat scandala vel seditiones praeveniendi vel coercendi, alius gravis damni vitandi, transgressoris corrigendi, alios a violatione deterrendi vel a delicti occasionibus protegendis»³⁰.

Invece nello Schema del 1973 vediamo la norma modificata, intitolata *Norma generalis* e con il numero del can. 73, affermava: «Praeter casus hac vel aliis legibus statutos, divinae vel ecclesiasticae legis externa violatio tunc tantum potest, iusta quidem poena vel poenitentia, puniri, cum sit de re valde gravi, specialis violationis gravitas punitionem postulet, et necessitas urgeat scandala praeveniendi vel reparandi»³¹.

²⁸ Cfr. J. Krukowski, *Problem rewizji kan. 2222*, p. 51-53, il quale cita H. Herrmann, *Erwägungen zu einer Revision des c. 2222*, «Österreichisches Archiv für Kirchenrecht» 20 (1969) n. 1, p. 3-20.

²⁹ Cfr. J. Krukowski, *Problem rewizji kan. 2222*, p. 53-56.

³⁰ Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Recognoscendo, *Coetuum studiorum labores*, III, *De opera consultorum in apparandis canonum schematibus*, «Communicationes» 44 (2012), p. 560.

³¹ Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Recognoscendo, *Opera consultorum in apparandis canonum schematibus*, *Coetus studiorum de iure poenali*, «Communicationes» 9 (1977), p. 318.

Il canone esaminato è stato oggetto di analisi durante il processo di codificazione del nuovo codice. I canonisti del *Coetus studiorum de iure poenali*, che si occupavano della revisione del diritto penale, erano divisi in schieramenti. Alcuni, infatti, proponevano la soppressione del canone corrispondente al vecchio can. 2222 CIC 1917. A sostenere tale proposta, c'era il pericolo di gravi abusi che potevano sorgere da questo tipo di norma, e il contrasto con il principio di legalità noto in quasi tutte le legislazioni civili³². La stessa Commissione poi, aveva notato diverse criticità a riguardo della norma generale come can. 2222 § 1 del codice previgente³³.

La questione era stata sottoposta al giudizio superiore della Commissione Plenaria cardinalizia affinché si potesse giungere a una decisione per la materia discussa. Il quesito si presentava come segue: «2a Quaestio: De stricta applicatione principii legalitatis: Utrum conveniat introducere applicationem magis strictam principii legalitatis – ut aiunt (nullum crimen nullaque poena sine lege) – in iure poenali canonico, ita ut supprimendus sit can. 73 schematis (can. 2222 CIC). (Can. 73 schematis ita se habet: “Praeter casus hac vel aliis legibus statutos, divinae vel ecclesasticae legis externa violatio tunc tantum potest, iusta quidem poena vel paenitentia, puniri, cum sit de re valde gravi, specialis violationis gravitas punitionem postulet, et necessitas urgeat scandala praeveniendi vel reparandi”)»³⁴.

La Commissione Plenaria dei Padri Cardinali, nella seduta del maggio 1977, stabiliva che nel futuro diritto penale della Chiesa il principio di legalità non dovesse essere applicato in modo stretto e preservava il can. 73 nello Schema, motivando tale decisione come segue: «exitus suffragationis: 14 Patres censuerunt principium legalitatis non esse in iure canonico stricte sed tantum mitigate applicandum: retinendus ergo esset c. 73 Schematis, etsi cum quibusdam odificationibus; 7 e contra propugnant applicationem strictam et suppressionem c. 73 schematis»³⁵. Questa

³² Cfr. Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Recognoscendo, *Relatio complectens syntheses animadversionum ab Em. mis atque Exc. mis patribus commissionis ad novissimum schema codis iuris canonici exhibitarum, cum responsionibus a secretaria et consultoribus datis*, «Communicationes» 16 (1984), p. 51.

³³ Cfr. Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Recognoscendo, *Brevis conspectus de labore hucusque a Commissione peracto deque peragendo*, «Communicationes» 6 (1974), p. 35; Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Recognoscendo, *Coetuum studiorum labores, III, De opera consultorum*, p. 94.

³⁴ Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Recognoscendo, *Congregatio Plenaria*, 24-27.05.1977, «Communicationes» 9 (1977), p. 80.

³⁵ Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Recognoscendo, *Relatio Cardinalis Praesidis de opere praestito in recognoscendo Codice iuris canonici*, «Communicationes» 9 (1977), p. 213; Pontificia

risposta ha concluso in sede di *Coetus studiorum* i lavori sui diversi suggerimenti degli organi consultati che consigliavano anche l'abolizione del can. 73³⁶. Ma la votazione dei cardinali ha dato un'ulteriore prova delle divisioni in merito alla questione del principio di legalità nel nuovo codice³⁷.

Già nello schema del nuovo codice del 1980 è visibile il cambiamento del can. 73, che da quel momento diventerà il can. 1351, attraverso la cancellazione della frase superflua «sit de re valde gravi» e della parola *paenitentia*³⁸.

Durante la seduta della Commissione Plenaria svoltasi tra il 20 e il 28 ottobre del 1981, il canone mantenne la sua forma originale nonostante le proposte di modifica presentate da alcuni Padri, ma non accolte in quanto giudicate superflue³⁹. Successivamente la norma venne presentata al Sommo Pontefice nello *Schema Novissimum* del 1982 come can. 1399 e passò indenne collocandosi quindi nel nuovo codice⁴⁰.

4. Le opinioni sul can. 1399 dopo la promulgazione del codice nel 1983

La nuova codificazione ha suscitato non poche critiche e opinioni in merito al can. 1399 CIC 1983 e alla sua portata in tutto l'ordinamento canonico, soprattutto quello penale. De Paolis afferma che la possibilità prevista nel can. 1399 CIC 1983 di punire, in modo eccezionale e limitato, i casi di violazione delle leggi non penali «sembra quanto mai opportuno anzi necessario nell'ordinamento canonico dal momento che la maggioranza delle leggi canoniche non ha annessa una sanzione penale»⁴¹. Pighin nel suo manuale di diritto penale sottolinea che

Commissio Codici Iuris Canonici Recognoscendo, *Opera consultorum in apparandis canonum schematibus*, p. 318, 321; L. Chiappetta, *Il Codice di diritto canonico. Commento giuridico-pastorale*, vol. 2, Bologna 2011, p. 736.

³⁶ Cfr. Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Recognoscendo, *Opera consultorum in apparandis canonum schematibus*, p. 318; J. Sanchis, *La legge penale e il precetto penale*, p. 45.

³⁷ Cfr. R. Gottero, *La «norma generale» del diritto penale canonico (can. 1399)*, p. 351.

³⁸ Cfr. Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Recognoscendo, *Codex iuris canonici. Schema patribus commissionis reservatum*, Città del Vaticano 1980, p. 302; J. Sanchis, *La legge penale e il precetto penale*, p. 45.

³⁹ Cfr. F. Nigro, *Commento al can. 1399*, in: *Commento al Codice del diritto canonico*, a cura di P. V. Pinto, Città del Vaticano 2001, p. 831.

⁴⁰ Cfr. G. Di Mattia, *Equità e riserve di legge nel diritto penale canonico*, p. 98.

⁴¹ V. De Paolis, D. Cito, *Le sanzioni nella Chiesa*, p. 367.

la portata del can. 1399 CIC 1983 «va circoscritta, nella consapevolezza che essa rappresenta un'*extrema ratio* nella Chiesa e che ogni norma canonica ha sempre una sanzione morale o disciplinare». La disposizione della norma generale del Titolo VII è opportuna per l'autore, in quanto offre un equilibrio tra certezza del diritto, rappresentato nel campo penale dal principio di legalità, e l'*elasticità* che mira verso la *salus animarum*, ovvero il fine primario della comunità cristiana⁴². Infatti, la peculiarità dell'ordinamento canonico, e dei suoi fini, postula che la presenza del principio di legalità debba essere recepita in senso specifico. Questo concetto condiviso da diversi autori è descritto nella norma generale del Titolo VII⁴³.

Nel suo intervento, Josemaria Sanchis riprende i commenti di svariati e notevoli canonisti⁴⁴, che vedono la norma generale come una norma «in bianco». Essa ha lo scopo di rispondere alle violazioni particolarmente gravi e scandalose che resterebbero altrimenti senza risposta adeguata da parte dell'autorità della Chiesa provocando un danno alla *salus animarum*⁴⁵. Altri autori condividono la stessa opinione, ossia che il can. 1399 CIC 1983 agisce nei casi di particolare gravità e urgenza, ma precisano che tale norma non concede assolutamente al superiore ecclesiastico un potere arbitrario. La norma, infatti, non prescinde dall'ordinamento canonico, soprattutto da quello penale e deve sempre rispettare le procedure e la natura stessa della pena⁴⁶. Giuseppe Dalla Torre, sulla base di quanto appena detto, non vede nel can. 1399 CIC 1983 una mera «norma in bianco» che permette di punire penalmente qualsiasi violazione ritenuta soggettivamente sanzionabile dall'autorità stessa per motivi pastorali come la previsione o riparazione dello scandalo provocato⁴⁷.

Sanchis ricorda poi ulteriori opinioni secondo cui il can. 1399 CIC 1983 rappresenta un principio teorico di diritto pubblico con cui l'autorità ecclesiastica può punire le azioni contrarie alle leggi. Ritiene che il canone esaminato sia una norma

⁴² Cfr. B. F. Pighin, *Diritto penale canonico*, Venezia 2014, p. 543; della stessa opinione: A. Calabrese, *Diritto penale canonico*, Milano 1990, p. 291.

⁴³ Cfr. R. Gottero, *La «norma generale» del diritto penale canonico (can. 1399)*, p. 348.

⁴⁴ Come A. Borras, F. Nigro, G. Di Mattia, T. García Barberena, T. J. Green.

⁴⁵ Cfr. J. Sanchis, *La legge penale e il precetto penale*, p. 58; J. Sanchis, *Il can. 1399: alcuni aspetti della sua portata e incidenza nel sistema penale canonico*, in: «*Vitam impendere Magisterio*». *Profilo intellettuale e scritti in onore dei professori Reginaldo M. Pizzorni e Giuseppe Di Mattia*, a cura di D. J. Andrés Gutiérrez, Città del Vaticano 1993, p. 291.

⁴⁶ Cfr. L. Chiappetta, *Il Codice di diritto canonico. Commento giuridico-pastorale*, vol. 2, p. 735; A. Calabrese, *Diritto penale canonico*, p. 292.

⁴⁷ Cfr. G. Dalla Torre, *Qualche considerazione sul principio di legalità nel diritto penale canonico*, «*Angelicum*» 85 (2008), p. 277; A. D'Auria, *Il principio di legalità nel sistema penale canonico*, p. 87.

penale concreta che garantisce la possibilità di applicazione diretta, tale possibilità però, presenta limiti pratici soprattutto in relazione alla difesa dei diritti dei fedeli⁴⁸.

Roberto Gottero si preoccupa del fatto che la norma generale può suscitare dubbi in un fedele relativamente alle conseguenze penali del suo comportamento, che: «si riduce paradossalmente a sapere che potrà essere colpito penalmente per ogni violazione di norme ecclesiastiche o di diritto divino [...]. La norma generale del can. 1399 rende infatti potenzialmente penali tutte le norme di tipo precettivo, sia quelle codiciali che quelle extracodiciali, sia universali che particolari, oltre quelle di diritto divino: l'ampiezza delle possibili trasgressioni è [...] vastissima, anche perché non è possibile precisare in maniera inequivocabile che cosa debba intendersi per "speciale gravità di violazione" e "necessità di prevenire o riparare gli scandali"»⁴⁹.

Jerzy Syryjczyk conferma che il can. 1399 CIC 1983 non può essere considerato come una penalizzazione di tutte le norme del diritto divino e canonico. Penalizzare la violazione delle leggi non penali è un fatto eccezionale che può avvenire solo a precise condizioni⁵⁰.

Sanchis condivide le osservazioni di Ángel Marzoa in merito all'impegno tecnico e al rigore giuridico dei cann. 1315; 1319; 1321; 1341 CIC 1983 alla luce delle possibilità previste dal can. 1399 CIC 1983. «In particolare temiamo che davanti alle "facilità" concesse dal can. 1399 CIC 1983, il procedimento di istituzione delle pene mediante precetto abbia un futuro pratico incerto», afferma Marzoa⁵¹.

Il dubbio condiviso da canonisti, si riferisce alle situazioni urgenti che il can. 1399 CIC 1983 pretende di rimediare. Esistono nell'ordinamento canonico, anche non penale, misure più efficaci e rapide. Già ai tempi del codice precedente, molti autori sostenevano che lo strumento più adatto in caso di situazioni che urgono una reazione penale, fosse il precetto penale⁵². Anche Pighin mette in dubbio l'utilità

48 Cfr. J. Sanchis, *Il can. 1399: alcuni aspetti*, p. 292; J. Sanchis, *La legge penale e il precetto penale*, p. 59, con i riferimenti degli autori che ritengono il can. 1399 come un principio solo teorico come T. García Barberena e T. J. Green.

49 R. Gottero, *La «norma generale» del diritto penale canonico (can. 1399)*, p. 352.

50 Cfr. J. Syryjczyk, *Kanoniczne prawo karne. Część szczególna*, p. 184.

51 J. Sanchis, *La legge penale e il precetto penale*, p. 61, con i riferimenti bibliografici di Marzoa; J. Sanchis, *Il can. 1399: alcuni aspetti*, p. 293.

52 Cfr. J. Sanchis, *La legge penale e il precetto penale*, p. 61, con i riferimenti bibliografici di Arias, Marzoa, Green e Wernz-Vidal. Della stessa opinione: R. Gottero, *La «norma generale» del diritto penale canonico (can. 1399)*, p. 352, J. Arias Gomez, *El sistema penal canónico ante la reforma del CIC*, «Ius Canonicum» 15 (1975), p. 236.

pratica del canone esaminato per lo stesso motivo. Il precetto penale è quindi uno strumento più celere ed efficace perché l'applicazione avviene per via amministrativa, prevedendo anche pene determinate⁵³.

Sanchis nel suo ampio commento sulla portata del can. 1399 CIC 1983, presenta alcune perplessità in relazione all'operativa pratica del canone e alle conseguenze che ritiene importanti a livello teorico e pratico. Afferma che i possibili casi di applicazione del canone sono molto limitati. Della stessa opinione è anche Corrado Bernardini che ritiene difficile trovare casi gravi e scandalosi di violazione di una legge ecclesiastica, che non erano già previsti nei canoni penali del codice⁵⁴.

In conclusione, dobbiamo osservare che le opinioni e i commenti dei canonisti presentati sopra, in maggioranza sono positivi a riguardo del can. 1399 e la sua presenza e portata nel CIC 1983. L'argomentazione comune che troviamo è la protezione della legge suprema nel diritto canonico cioè la *salus animarum*.

5. Il can. 1399 nel nuovo Libro VI

L'ultima riforma del diritto penale canonico fatta da Papa Francesco mediante la Const. ap. *Pascite gregem Dei*, non accoglie la proposta dello Schema⁵⁵, e nel testo definitivo promulgato è presente lo stesso can. 1399 come nel CIC 1983. Il canone è presentato come ultimo nel Libro VI e come unica norma del titolo VII intitolato *Norma generalis*. Il Legislatore ha deciso di preservare la disposizione originale del canone e di non introdurre le novità nel suo contenuto. Il can. 1399 non è l'unico nel testo finale, a non essere stato riformato secondo la proposta dello Schema. Possiamo presumere che il Legislatore non intendeva cambiare il canone già conosciuto nella dottrina, valutando gli elementi nuovi del progetto poco significativi o già presenti in alcuni punti del Libro VI.

⁵³ Cfr. B. F. Pighin, *Diritto penale canonico*, p. 544.

⁵⁴ Cfr. J. Sanchis, *La legge penale e il precetto penale*, p. 62; C. Bernardini, *Osservazioni sul can. 1399*, p. 144. Della stessa opinione: P. M. Gajda, *Sankcje karne w Kościele w świetle Kodeksu prawa kanonicznego Jana Pawła II oraz późniejszych zmian i uzupełnień. Studium kanoniczno-pastoralne*, Tarnów 2008, p. 67; G. Núñez, *Escándalo y canon 1399. Tutela penal del celibato sacerdotal. Comentario a la Sentencia del Tribunal de la Rota Romana de 9 de julio de 2004*, «Ius Canonicum» 54 (2014), p. 753.

⁵⁵ Cfr. Pontificium Consilium de Legum Textibus Interpretandis, *Schema recognitionis Libri VI Codicis iuris canonici (Reservatum)*, Typis Polyglottis Vaticanis 2011, p. 39.

Il fatto che il Legislatore ecclesiastico non abbia modificato il can. 1399 significa che non cerca di avvicinare i due sistemi penali. Geraldina Boni nel suo articolo relativo alla riforma del Libro VI commentando la presenza del can. 1399 non modificato, afferma: «Il diritto penale canonico ancora una volta, e suggestivamente nel canone finale – una “bandiera” più che un “mezzo penale” – suggella l’inverosimile se non impossibile suo livellamento e standardizzazione agli ordinamenti secolari»⁵⁶.

Nel suo manuale, pubblicato dopo l’ultima riforma del Libro VI, Pighin elenca i punti critici sollevati durante la discussione sul can. 1399 e la sua presenza nel nuovo diritto penale della Chiesa. Gli argomenti contro la orma generale erano seguenti: la dissonanza con il principio di legalità, dubbi sulla funzione del canone a causa dei nuovi delitti introdotti nella parte speciale del Libro VI, il precetto penale come possibile risposta nei casi non previsti dalla legge, infine «la norma è stata considerata come anacronistica nei confronti degli sviluppi della civiltà giuridica nel campo penale». Secondo autore il can. 1399 non è stato modificato «perché rappresenta una comoda riserva per l’autorità della Chiesa da sfruttare nei casi di eventuali “buchi” del sistema penale canonico nel punire i colpevoli di condotte illegali in esso non penalmente configurate»⁵⁷.

Osservazioni conclusive

L’attenta analisi svolta all’interno dell’articolo, ci porta a concludere e affermare che la Norma generale del can. 1399 CIC 1983 è un argomento molto complesso, esso si collega a svariati temi relativi sia all’ordinamento canonico che a quello civile. Il can. 1399 CIC 1983 è presente nell’ultimo Titolo del Libro VI ed è l’unica norma del titolo stesso. Nonostante ciò, essa non può essere trattata separatamente dalle altre disposizioni del codice. Anzi, per cogliere appieno il senso e il valore del can. 1399 CIC 1983 è necessario interpretarlo e applicarlo in stretto collegamento con le altre norme del codice e con i principi dell’ordinamento canonico.

⁵⁶ Cfr. G. Boni, *Il Libro VI «De sanctionibus poenalibus in Ecclesia»: novità e qualche spigolatura critica*, «Stato, Chiese e pluralismo confessionale». Rivista telematica (<https://www.statoechiese.it>) 6 giugno 2022, n. 11, p. 80, <https://doi.org/10.54103/1971-8543/18051>.

⁵⁷ B. F. Pighin, *Il nuovo sistema penale della Chiesa*, p. 520.

Il punto cruciale relativo alla Norma generale consiste nella sua relazione con il principio di legalità, descritta chiaramente con l'espressione *nullum crimen nulla poena sine lege poenali previa*.

Paragonando i commenti degli autori moderni con le osservazioni sulla Norma generale risalenti al periodo del CIC 1917, è stato possibile notare una marcata differenza. Il motivo fondamentale di ciò, a nostro avviso, sta nella diversa percezione del diritto canonico nei due momenti storici. Se i commentatori nel periodo del CIC 1917 cercavano di confrontare e conciliare il diritto canonico con quello statale, la dottrina moderna, invece, descrive i due ordinamenti ponendo l'accento sulla loro autonomia e unicità rispettando il carattere proprio di ognuno dei sistemi giuridici. Relativamente all'*iter* di codificazione del codice CIC 1983, la decisione della Commissione Plenaria di non applicare pienamente il principio di legalità nel futuro codice, nonostante le richieste degli organi consultori, ci mostra la visione dei Padri Cardinali. I membri della Commissione non cercavano di avvicinare il diritto canonico penale a quello statale o di copiare i codici penali statali, ma piuttosto di costituire un vero e proprio diritto penale della Chiesa in grado di rispondere alle esigenze della comunità ecclesiale e conservarne i valori.

Il fatto che il Legislatore, nel promulgare il nuovo libro VI, non abbia modificato il can. 1399 CIC 1983, nonostante la proposta per una nuova formulazione presente nello *Schema recognitionis Libri VI*⁵⁸, sta a significare che la Norma generale, come già concepita nel CIC 1983, ricopre ancora un ruolo importante nel sistema penale canonico e perciò è apparso necessario mantenere nel Libro VI un canone di questo carattere.

L'ultima riforma del Libro VI non ha accolto pienamente il principio di legalità in senso formale e stretto secondo il modello statale. Notiamo comunque, notevoli modifiche che avvicinano il nuovo diritto penale al principio di legalità come, ad esempio, la precisazione delle fattispecie penali o delle possibili pene da applicare. D'altra parte, restano evidenti i punti in cui il legislatore concede al giudice e al superiore ampio margine di decisione. Ma la causa più significativa che, a nostro avviso, allontana il nuovo diritto penale dal senso stretto e formale del principio di legalità, è la presenza di quei canoni nuovi in cui il legislatore utilizza la frase «oltre ai casi già previsti dal diritto», simile a quanto espresso nel can. 1399 CIC 1983. Nel nuovo Libro VI tale affermazione è presente oltre che nel can. 1399 anche nei

⁵⁸ Cfr. Pontificium Consilium de Legum Textibus Interpretandis, *Schema recognitionis Libri VI Codicis iuris canonici (Reservatum)*, Typis Polyglottis Vaticanis 2011.

canoni che riguardano l'abuso di potestà (cfr. can. 1378 § 1) e i delitti in materia economica (cfr. can. 1393 § 2). La presenza di queste norme (cann. 1378 § 1 e 1393 § 2), che hanno ampia operatività pratica, se da una parte allontanano il nuovo Libro VI dal carattere tassativo delle fattispecie penali, voluto dal principio di legalità formale, d'altra ci mostrano come il legislatore non voglia seguire le linee e i criteri dell'ordinamento civilistico, ma piuttosto i principi propri del diritto ecclesiastico, rimarcati spesso nelle norme del nuovo Libro VI, offrendo così alla Chiesa soluzioni di carattere penale che meglio rispondono ai delitti dei tempi moderni.

Nonostante nella dottrina appaiano pareri che mettono in dubbio la possibile applicazione del can. 1399 CIC 1983, troviamo chiari esempi di utilizzo della Norma generale. La seconda Facoltà speciale concessa alla CPC rappresenta l'esempio più evidente di applicazione pratica del can. 1399 CIC 1983, divenuto oggi d'uso comune nel Dicastero per il Clero⁵⁹. La motivazione che porta la Norma generale a essere considerata come necessaria per risolvere i gravi casi di trasgressione che creano scandalo nella comunità della Chiesa è stata la difficoltà, e a volte l'impossibilità, di dare adeguata risposta solo grazie ai canoni già presenti nel codice. La seconda Facoltà speciale ci mostra che la Norma generale non è una norma importante solo per confermare il carattere e i valori dell'ordinamento canonico, ma possiede anche un valore pratico. Il can. 1399 CIC 1983 ha ricevuto nuovo valore grazie alla seconda Facoltà rendendosi così necessario quando il cambiamento morale degli ultimi anni ha richiesto ai pastori della Chiesa una risposta adeguata e celere ai casi di violazione della legge divina ed ecclesiastica finora priva di sanzioni penali. Nelle Facoltà speciali notiamo la volontà del Romano Pontefice di risolvere i casi in modo sistematico, con una risposta di carattere «eccezionale» e sotto il controllo del Dicastero per il Clero e allo stesso tempo universale per tutta la Chiesa.

L'approfondito e attento lavoro di ricerca svolto in quest'articolo ci permette di affermare in conclusione, che il can. 1399 CIC 1983 mantiene saldo il suo valore nell'ambito penale canonico e il suo utilizzo è sempre opportuno. Non è sufficiente valutare la portata del canone basandosi solamente sul numero di casi pratici in cui

59 «A partire dal 2009 e fino ad oggi sono stati presentati in totale 1584 casi con la relativa richiesta di applicare delle Facoltà Speciali, così ripartiti: 174 per la prima Facoltà, 270 per la Seconda, 72 per delitti perseguiti congiuntamente ai sensi della prima e della seconda, 966 per la terza [...]» – S. Renna, *La giurisprudenza del Dicastero per il Clero nell'applicazione delle facoltà speciali*, in: *Diritto penale canonico. Dottrina, prassi e giurisprudenza della Curia Romana*, a cura di D. Salvatori, R. Palombi, A. Catta, Città del Vaticano 2023, p. 541 (Annales Doctrinae et Iurisprudentiae Canonicae, 15); A. D'Auria, *Il principio di legalità nel sistema penale canonico*, p. 89–91.

è stato applicato, ma piuttosto dev'essere analizzato osservandolo nella sua globalità. Il can. 1399 CIC 1983 esprime quei valori che l'ordinamento panale canonico cerca di affermare e difendere. Esso non contempla soltanto la legge positiva, cioè i casi già previsti, ma ci ricorda che la fonte dei precetti che obbliga ogni fedele risiede anche nelle *altre leggi*, cioè nella legge divina, naturale e positiva. Mette in evidenza la negatività dello scandalo che provoca danni ingenti nella comunità della Chiesa, come alla *salus animarum*, e spinge l'autorità alla ricerca di una risposta adeguata. Il principio di legalità è accolto nell'ordinamento ecclesiastico in maniera differente rispetto a quanto avviene nel modello statale. Ciò assicura al can. 1399 CIC 1983 di non essere in contrasto con il principio accolto secondo il modello ecclesiastico. Il principio della riserva di legge, relativo alla fonte della legge penale, nel caso del diritto canonico non si riduce solo all'attività del potere legislativo. Nella Chiesa infatti, come si evince dal can. 1399 CIC 1983, le leggi penali possono derivare anche dalla legge divina che può essere naturale o positiva. In merito alla riserva di legge, sulla base delle opinioni prevalenti nella dottrina, si deve affermare che il can. 1399 CIC 1983 può trovare la sua applicazione solo in quei casi finora non previsti dalla legge penale canonica. Quando un delitto trova la sua tipizzazione nel Libro VI il can. 1399 CIC 1983 non può essere usato. Ed è proprio qui che possiamo notare chiaramente il ruolo primario che il principio di legalità formale ricopre nel diritto canonico, ovvero l'obbligo di applicare in primis le norme della legge penale positiva che rispondono al caso concreto. Nel momento in cui tale ricorso non appare possibile, l'autorità ecclesiastica può avvalersi degli strumenti che la dottrina civile considera come elementi di giustizia sostanziale utili nell'applicazione del can. 1399 CIC 1983 e, dopo l'ultima riforma, anche per l'attuazione di altri due canoni (cfr. cann. 1378 § 1 e 1393 § 2). L'analisi della documentazione utile alla stesura di questo articolo, non ha evidenziato casi di uso improprio del can. 1399 CIC 1983 che non abbiano, di conseguenza, trovato risposta nel tribunale d'appello. Si può affermare, quindi, che il can. 1399 CIC 1983 non ha portato ad un aumento dei casi di giudizio abusivo e non ha penalizzato le norme del codice rendendolo così pancriminalista. Diversi autori commentando la Norma generale hanno fatto accenno a tale pericolo.

ABSTRAKT

Znaczenie kan. 1399 w kanonicznym prawie karnym

Kanon 1399 KPK z wielu względów stanowi wyjątkową normę w kanonicznym prawie karnym, przede wszystkim z powodu ewidentnego kontrastu z zasadą legalizmu. Aby zbadać zasadność istnienia „Normy ogólnej» w Kodeksie prawa kanonicznego, w artykule została poddana analizie dyskusja prowadzona w doktrynie kanonistycznej na przestrzeni różnych okresów historycznych, która dotyczyła zarówno samego kanonu, jak i jego relacji z zasadą legalizmu. Norma nie została zmieniona podczas ostatniej reformy Księgi VI KPK, pomimo propozycji jej modyfikacji przedstawionych w trakcie prac. Można zatem wnioskować, że kan. 1399 KPK nadal pozostaje ważnym narzędziem w rękach władzy kościelnej. Może być użyty w przypadkach czynów, które wywołują szczególne zgorzienie, a nie zostały dotychczas stypizowane jako przestępstwa.

Słowa kluczowe: kan. 1399 KPK 1983, zasada legalizmu, reforma, kanoniczne prawo karne, Dykasteria ds. Duchowieństwa

SOMMARIO

La portata del can. 1399 nel sistema penale canonico

Nel diritto penale canonico Il can. 1399 CIC 1983 viene considerato come una norma particolare sotto numerosi aspetti, uno tra questi è l'evidente contrasto con il principio di legalità. Al fine di esaminare l'esistenza e la validità della «Norma generale» nel Codice di diritto canonico, l'articolo esegue un excursus storico delle discussioni all'interno della dottrina canonica riguardanti sia il canone stesso sia il suo rapporto con il principio di legalità. La norma, durante l'ultima riforma del Libro VI del Codice di diritto canonico, è rimasta invariata nonostante le proposte di modifica presentate nel corso dei lavori. Si può quindi concludere che il can. 1399 continua ad essere uno degli strumenti di maggiore importanza nelle mani delle autorità ecclesiastiche. Può essere utilizzato in tutti quei casi di atti che suscitano particolare scandalo e che non sono ancora stati classificati come reati.

Parole chiavi: can. 1399 CIC 1983, il principio di legalità, la riforma, diritto penale canonico, Dicastero per il Clero

ABSTRACT

The scope of canon 1399 in the canonical penal system

Canon 1399 of the Code of Canon Law constitutes, for many reasons, an exceptional norm within canonical penal law, primarily due to its evident contrast with the principle of legality. In order to examine the legitimacy of the existence of this «General Norm» in the Code of Canon Law, the article analyses the debate conducted within canonical doctrine over various historical periods, a debate that has concerned both the canon itself and its relationship with the principle of legality. The norm was not modified during the most recent reform of Book VI of the Code of Canon Law, despite proposals for its amendment submitted during the drafting process. It can therefore be concluded that Canon 1399 still remains an important instrument in the hands of ecclesiastical authority. It may be applied in cases involving actions that cause particular scandal and have not yet been classified as offenses.

Keywords: can. 1399 CCL 1983, principle of legality, reform, canonical penal law, Dicastery for the Clergy

BIBLIOGRAFIA

1. Arias Gomez J., *El sistema penal canónico ante la reforma del CIC*, «Ius Canonicum» 15 (1975), p. 187–256.
2. Baldanza J., *De recognoscendo iure canonico poenali quaestiones quaedam*, «Ephemerides Iuris Canonici» 19 (1963), p. 93–104.
3. Bernardini C., *Osservazioni sul can. 1399*, «Monitor Ecclesiasticus» 114 (1989), p. 143–145.
4. Boni G., *Il Libro VI. De sanctionibus poenalibus in Ecclesia: novità e qualche spigolatura critica*, «Stato, Chiese e pluralismo confessionale», Rivista telematica (<https://www.statoechiese.it>) 6 giugno 2022, n. 11, p. 1–132, <https://doi.org/10.54103/1971-8543/18051>.
5. Calabrese A., *Diritto penale canonico*, Milano 1990.
6. Cassola O., *Specien partis primae libri V CIC. Reformatae proponitur*, «Apollinaris» 32 (1967), p. 457–479.
7. Chiappetta L., *Il Codice di diritto canonico. Commento giuridico-pastorale*, vol. 2, Bologna 2011.

8. Cocchi G., *Commentarium in Codicem iuris canonici ad usum scholarum*, vol. 5: *De delictis et poenis*, Torino 1938.
9. D'Angelo S., *Saggi di questioni giuridiche*, vol. 1, Torino 1928.
10. D'Auria A., *Il principio di legalità nel sistema penale canonico*, in: *Legalità e pena nel diritto penale canonico*, a cura di L. Sabbarese, Città del Vaticano 2021, p. 55–99 (Iustitia in Caritate. Analecta, 1).
11. Dalla Torre G., *Qualche considerazione sul principio di legalità nel diritto penale canonico*, «Angelicum» 85 (2008), p. 267–287.
12. De Paolis V., Cito D., *Le sanzioni nella Chiesa. Commento al Codice di diritto canonico. Libro VI*, Roma 2000.
13. De Paolis V., *La potestà coattiva nella Chiesa*, «Quaderni di Diritto Ecclesiale» 12 (1999) n. 2, p. 133–158.
14. Di Mattia G., *Equità e riserve di legge nel diritto penale canonico*, «Appolinaris» 69 (1996) n. 3–4, p. 583–611.
15. Falco M., *Introduzione allo studio del «Codex iuris canonici»*, Torino 1925.
16. Fedele P., *Il principio «nullum crimen sine praevia lege poenali» e il diritto penale canonico*, «Rivista Italiana di Diritto Penale» 9 (1937), p. 489–525.
17. Fedele P., *Lo spirito del diritto canonico*, Padova 1962.
18. Gajda P. M., *Sankcje karne w Kościele w świetle Kodeksu prawa kanonicznego Jana Pawła II oraz późniejszych zmian i uzupełnień. Studium kanoniczno-pastoralne*, Tarnów 2008.
19. Giacchi O., *Precedenti canonistici del principio «Nullum crimen sine praevia lege poenali»*, in: *Studi in onore di Francesco Scaduto*, vol. 1, Firenze 1936, p. 433–449.
20. Gomez de Ayala A., voce «Nullum crimen, nulla poena sine legge. b) Diritto canonico», in: *Enciclopedia del diritto*, vol. 28, Milano 1978, p. 950–967.
21. Gottero R., *La «norma generale» del diritto penale canonico (can. 1399). Commento a un canone*, «Quaderni di Diritto Ecclesiale» 10 (1997) n. 3, p. 343–354.
22. Grabowski I., *Prawo kanoniczne*, Warszawa 1948.
23. Herrmann H., *Erwägungen zu einer Revision des c. 2222*, «Österreichisches Archiv für Kirchenrecht» 20 (1969) n. 1, p. 3–20.
24. Hervada J., *Il diritto naturale nell'ordinamento canonico*, «Ius Ecclesiae» 1 (1989) n. 2, p. 493–508.
25. Hervada J., *La «lex naturae» e la «lex gratiae» nella base dell'ordinamento giuridico della Chiesa*, «Ius Ecclesiae» 3 (1991) n. 1, p. 49–66.
26. Huizing P., *Des délits et des peines*, «Concilium» 28 (1967), p. 105–117.

27. Krukowski J., *Problem rewizji kan. 2222 Kodeksu prawa kanonicznego*, «Roczniki Teologiczno-Kanoniczne» 17 (1970), p. 45–56.
28. La Puma V., *Sommario del Codice del diritto canonico (Canon 1–2414)*, Torino 1940.
29. Mantovani F., *Diritto penale*, Padova 2001.
30. Maroto P., *Istitutiones iuris canonici*, vol. 1, Matriti 1919.
31. Metz R., *Simplex réflexions sur la réforme du droit pénal de l'Église*, «Revue de Droit Canonique» 18 (1968) n. 2–3, p. 97–104.
32. Michiels G., *De delictis et poenis. Commentarius libri v Codicis iuris canonici*, vol. 2: *De poenis in genere: Canones 2214–2240*, Paris–Tournai–Roma–New York 1961.
33. Michiels G., *De delictis et poenis. Commentarius libri v Codicis iuris canonici*, vol. 1: *De delictis: Canones 2195–2213*, Paris–Tournai–Roma–New York 1961.
34. Myrcha M. A., *Prawo karne. Komentarz do piątej księgi Kodeksu prawa kanonicznego*, t. 2: *Kara, cz. 1: Przepisy ogólne*, Warszawa 1960.
35. Nigro F., *Commento al can. 1399*, in: *Commento al Codice del diritto canonico*, a cura di P. V. Pinto, Città del Vaticano 2001, p. 830–831.
36. Núñez G., *Escándalo y canon 1399. Tutela penal del celibato sacerdotal. Comentario a la Sentencia del Tribunal de la Rota Romana de 9 de julio de 2004*, «Ius Canonicum» 54 (2014), p. 725–754.
37. Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Recognoscendo, *Brevis conspectus de labore hucusque a Commissione peracto deque peragendo*, «Communicationes» 6 (1974), p. 29–58.
38. Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Recognoscendo, *Codex iuris canonici. Schema Patribus Commissionis Reservatum*, Città del Vaticano 1980.
39. Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Recognoscendo, *Coetuum studiorum labores, III, De opera Consultorum in apparandis Canonum Schematibus*, «Communicationes» 44 (2012), p. 41–97.
40. Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Recognoscendo, *Congregatio Plenaria, 24–27.05.1977*, «Communicationes» 9 (1977), p. 62–82.
41. Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Recognoscendo, *Opera Consultorum in apparandis canonum schematibus, Coetus studiorum de iure poenali*, «Communicationes» 9 (1977), p. 304–321.
42. Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Recognoscendo, *Relatio Cardinalis Praesidis de opere praestito in recognoscendo Codice iuris canonici*, «Communicationes» 9 (1977), p. 211–213.

43. Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Recognoscendo, *Relatio complexens synthesesim animadversionum ab Em. mis atque Exc. mis patribus commissionis ad novissimum schema codis iuris canonici exhibitarum, cum responsionibus a secretaria et consultoribus datis*, «Communicationes» 16 (1984), p. 27–90.
44. Pontificium Consilium de Legum Textibus Interpretandis, *Schema recognitionis Libri VI Codicis iuris canonici (Reservatum)*, Typis Polyglottis Vaticanis 2011.
45. Peperoni S., *Lineamenta iuris poenalis canonici*, Roma 1966.
46. Pighin B. F., *Diritto penale canonico*, Venezia 2014.
47. Pighin B. F., *Il nuovo sistema penale della Chiesa*, Venezia 2021.
48. Przybyła A., *Zasada legalności w kościelnym prawie karnym*, «Prawo Kanoniczne» 14 (1971) n. 1–2, p. 225–252.
49. Renna S., *La giurisprudenza del Dicastero per il Clero nell'applicazione delle facoltà speciali*, in: *Diritto penale canonico. Dottrina, prassi e giurisprudenza della Curia Romana*, a cura di D. Salvatori, R. Palombi, A. Catta, Città del Vaticano 2023, p. 539–563 *Annales Doctrinae et Iurisprudentiae Canonicae*, 15).
50. Ronco M., *Il principio di legalità*, in: *Commentario sistematico al codice penale*, vol. 1: *La legge penale*, a cura di G. Caruso, Bologna 2010, p. 1–132.
51. Sanchis J., *Il can. 1399: alcuni aspetti della sua portata e incidenza nel sistema penale canonico*, in: «*Vitam impendere Magisterio*». *Profilo intellettuale e scritti in onore dei professori Reginaldo M. Pizzorni e Giuseppe Di Mattia*, a cura di D. J. Andrés Gutiérrez, Città del Vaticano 1993, p. 289–295.
52. Sanchis J., *La legge penale e il precetto penale*, Milano 1993.
53. Sole J., *De delictis et poenis*, Roma 1920.
54. Syryjczyk J., *Kanoniczne prawo karne. Część szczególna*, Warszawa 2003.
55. Vassalli G., voce «*Nullum crimen, nulla poena sine lege*», in: *Digesto delle discipline penalistiche*, vol. 8, Torino 2002, p. 278–329.
56. Vermeersch A., Creusen J., *Epitome iuris canonici*, vol. 3, Mechliniae 1928.

Natalia Kulig

 <https://orcid.org/0009-0000-7163-3268>

Marcin Kosman

 <https://orcid.org/0009-0004-5025-3935>

UNIwersYTET EKONOMICZNY W KRAKOWIE

 <https://ror.org/0262te083>

Wpływ norm prawa kanonicznego na wykonywanie wybranych zawodów prawniczych w Polsce

Wykonywanie zawodów prawniczych przez osoby duchowne Kościoła katolickiego¹ w Polsce stanowi zagadnienie usytuowane na pograniczu prawa kanonicznego oraz prawa powszechnie obowiązującego. W polskim porządku prawnym brakuje przepisów wprost rozstrzygających o dopuszczalności podejmowania przez duchownych zawodów takich jak np. adwokat czy radca prawny. W konsekwencji ocena możliwości podejmowania tego typu aktywności zawodowej wymaga uwzględnienia regulacji prawa wewnętrznego Kościoła. Kwestia ta nabiera szczególnego znaczenia w kontekście konstytucyjnej zasady autonomii i wzajemnej niezależności państwa oraz Kościoła, a także publicznoprawnego charakteru zawodów zaufania publicznego, do których należą profesje prawnicze.

Celem niniejszego opracowania jest ustalenie, czy oraz w jakim zakresie normy prawa kanonicznego mają wpływ na dopuszczalność wykonywania wybranych zawodów prawniczych przez duchownych². Analiza koncentruje się przede wszystkim

¹ Kościół katolicki ma w Polsce w cztery obrządku (Kościół *sui iuris*). W artykule skupiono się na Kościele katolickim obrządku łacińskiego – najliczniejszym pod względem liczby wiernych w kraju. Zob. P. KroczeK, *Prawo wewnętrzne związków wyznaniowych w perspektywie organów władzy publicznej. Klauzule generalne*, Kraków 2017, s. 78–79.

² Duchowny to mężczyzna, który przyjął diakonat, czyli najniższy stopień święceń w Kościele katolickim. Por. *Kodeks prawa kanonicznego promulgowany przez papieża Jana Pawła II w dniu 25 stycznia 1983 roku. Stan prawny na dzień 18 maja 2022 roku. Zaktualizowany przekład na język*

na zawodach adwokata i radcy prawnego, z fragmentarycznym uwzględnieniem regulacji dotyczących wybranych zawodów prawniczych, w zakresie niezbędnym dla podjęcia próby odpowiedzi na pytanie, czy kapłan może być radcą prawnym bądź adwokatem.

Analiza prowadzona jest z perspektywy obu właściwych porządków normatywnych. W odniesieniu do prawa polskiego wykładnia przepisów zostanie dokonana z uwzględnieniem dorobku doktryny i orzecznictwa oraz reguł wykładni właściwych temu porządkowi. W zakresie prawa kanonicznego zastosowanie znajdą natomiast reguły wykładni wskazane w akcie normatywnym regulującym tę materię.

Autorzy przyjmują hipotezę, że prawo wewnętrzne Kościoła nie ogranicza bezpośrednio możliwości wykonywania zawodów prawniczych w Polsce, może jednak oddziaływać na sytuację prawną duchownych pośrednio, poprzez wynikające z przynależności do wspólnoty kościelnej obowiązki oraz autonomię porządku prawa kanonicznego, uznawaną przez państwowego ustawodawcę.

1. Dopuszczalność wykonywania wybranych zawodów prawniczych przez osobę duchowną w ujęciu państwowego porządku prawnego

1.1. Konstytucyjne gwarancje wolności wyboru i wykonywania zawodu

Punktem wyjścia do oceny dopuszczalności podejmowania zawodów prawniczych przez osoby duchowne w Polsce są normy ujęte w obrębie Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej³. W ramach ustawy zasadniczej wyznaczone zostały granice wolności wyboru i wykonywania zawodu oraz przesłanki pozwalające na ograniczanie praw i wolności jednostki.

Przepis art. 65 ust. 1 Konstytucji RP stanowi, że „każdemu zapewnia się wolność wyboru i wykonywania zawodu oraz wyboru miejsca pracy. Wyjątki określa ustawa”. Z treści normy prawnej wynika zatem, że adresatem wskazanych podstawowych

polski, Poznań 2022 [dalej: KPK], kan. 266 § 1. Por. M. Grabowski, *Terminologiczne znaczenie wyrażenia „duchowny”, „osoba duchowna” i „osoba zakonna” na gruncie polskiego prawa państwowego. Uwagi w aspekcie praktyki stosowania prawa w odniesieniu do zasadniczych systemów religijnych w świecie*, „Prawo Kanoniczne” 65 (2022) nr 4, s. 123–142.

3 Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.) [dalej: Konstytucja RP, ustawa zasadnicza].

wolności jednostki, określanych syntetycznie jako wolność pracy⁴, jest „każdy” znajdujący się pod władzą Rzeczypospolitej Polskiej⁵. Ustawodawca nie przewidział przy tym żadnych wyłączeń podmiotowych odnoszących się do osób duchownych ani innych kategorii podmiotów. Tytułem uzupełnienia należy doprecyzować, że termin „osoba duchowna” w Kościele katolickim ma szeroki zakres znaczeniowy – odnosi się do biskupa, kapłana oraz diakona⁶. W konsekwencji należy przyjąć, że konstytucyjna swoboda wykonywania danego zawodu obejmuje również osoby posiadające status duchownego Kościoła rzymskokatolickiego. W orzecznictwie oraz piśmiennictwie podnosi się jednak, że wolności te nie mają charakteru absolutnego. Mogą one podlegać ograniczeniom na podstawie art. 31 ust. 3 Konstytucji RP⁷, co oznacza, że możliwość ich ustanowienia istnieje wyłącznie w ustawie, z zastrzeżeniem, że jest to konieczne w demokratycznym państwie prawnym dla ochrony wartości wskazanych w tym przepisie. Ustawowe ograniczenia znajdują przy tym szczególne zastosowanie w odniesieniu do zawodów zaufania publicznego, służących ochronie interesów osób, na rzecz których praca ma być świadczona⁸. Z uwagi na ich doniosłą rolę społeczną prawodawca ogranicza dostęp do wybranych zawodów, uzależniając możliwość ich wykonywania od spełnienia określonych wymagań, w szczególności dotyczących kwalifikacji zawodowych⁹. Do aktów normatywnych regulujących tego rodzaju ograniczenia w zakresie wolności pracy należą między innymi Prawo o adwokaturze¹⁰ oraz ustawa o radcach prawnych¹¹. W tym kontekście istotne jest stanowisko Trybunału Konstytucyjnego, który podkreśla, że:

konstytucyjna gwarancja „wolności wykonywania zawodu” nie tylko nie kłóci się z regulowaniem przez państwo szeregu kwestii związanych tak z samym

4 Tak też M. Bartosiewicz, *Komentarz do art. 65, w: Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. M. Haczkowska, Warszawa 2014, pkt 2.

5 Zob. art. 37 ust. 1 Konstytucji RP.

6 M. Grabowski, *Terminologiczne znaczenie wyrażeń*, s. 123–142.

7 Zob. wyrok TK z 10 stycznia 2005 r., K 31/03, OTK-A 2005, nr 1, poz. 1; M. Florczak-Wątor, *Komentarz do art. 65, w: Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. P. Tuleja, Warszawa 2023, pkt 2.

8 Tak też M. Florczak-Wątor, *Komentarz do art. 65, pkt 2*.

9 M. Florczak-Wątor, *Komentarz do art. 65, pkt 2*.

10 Ustawa z dnia 26 maja 1982 r. Prawo o adwokaturze (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 1564 z późn. zm.) [dalej: Prawo o adwokaturze].

11 Ustawa z dnia 6 lipca 1982 r. o radcach prawnych (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 499 z późn. zm.) [dalej: Ustawa o radcach prawnych].

wykonywaniem zawodu, jak i ze statusem osób zawód ten wykonujących, ale wręcz zakłada potrzebę istnienia tego typu regulacji, zwłaszcza gdy chodzi o zawód zaufania publicznego, jakim jest zawód adwokata. Oczywiście jest, że takie regulacje mogą wprowadzić różnego rodzaju ograniczenia wolności wykonywania zawodu¹².

Skoro zatem Konstytucja RP dopuszcza ograniczenie wolności wyboru i wykonywania zawodu wyłącznie w drodze aktu normatywnego rangi ustawowej, ocena dopuszczalności wykonywania zawodów prawniczych przez duchownego wymaga w pierwszej kolejności analizy ustaw regulujących dostęp do tych profesji. Samo posiadanie statusu duchownego nie może być bowiem traktowane jako przesłanka ograniczająca przysługującą jednostce wolność pracy, o ile ustawodawca nie przewidział takiego wyłączenia w przepisach prawa powszechnie obowiązującego. Zasadnicze znaczenie ma zatem ustalenie, czy regulacje dotyczące wykonywania zawodu adwokata oraz radcy prawnego zawierają ograniczenia odnoszące się do osób duchownych.

1.2. Status duchownego w polskim porządku prawnym

Aktualne przepisy prawa powszechnie obowiązującego nie zawierają legalnej, uniwersalnej definicji pojęcia „duchowny” czy „osoba duchowna”. Termin ten występuje jednak w licznych aktach normatywnych¹³, przy czym ustawodawca posługuje się nim w sposób odpowiadający celowi i przedmiotowi danej regulacji. Przykładowo, art. 1 § 2 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego operuje terminem „duchowny” w celu oznaczenia osoby, „której obecność przy składaniu oświadczeń woli jest niezbędna do faktu zaistnienia małżeństwa”¹⁴. Jak zauważono w doktrynie, zabieg ten nie precyzuje znaczenia samego pojęcia „duchowny”, lecz służy wyjaśnieniu procedury zawarcia małżeństwa poprzez określenie uczestniczącego w niej podmiotu¹⁵.

¹² Wyrok TK z 7 maja 2002 r., SK 20/00, OTK-A 2002, nr 3, poz. 29.

¹³ Przykładowo należy wskazać ustawę z dnia 28 listopada 2014 r. Prawo o aktach stanu cywilnego (t.j. Dz. U. z 2026 r. poz. 393) czy ustawę z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy (t.j. Dz. U. z 2026 r. poz. 236 [dalej: Kodeks rodzinny i opiekuńczy]), posługujące się pojęciem „duchowny” oraz „osoba duchowna”.

¹⁴ M. Osuchowska, *Pojęcie duchownego w świetle przepisów o wyznaniowej formie zawarcia małżeństwa cywilnego*, Państwo i Prawo (2011) nr 7–8, s. 67–79.

¹⁵ M. Osuchowska, *Pojęcie duchownego*, s. 67–79.

W polskim prawie małżeńskim uznaje się przy tym, że duchowny jest organem administracji kościelnej, występującym jako podmiot prywatny, któremu państwo zleca jedynie funkcje przysługujące administracji publicznej¹⁶. Podobny sposób posługiwania się pojęciem „duchowny” w obrębie innych aktów normatywnych, a więc w sposób funkcjonalny, stroniący od wyznaczania jego legalnej definicji, daje asumpt do stwierdzenia, że status osoby duchownej w polskim porządku prawnym rekonstruowany jest na podstawie wielu regulacji, a zasadnicze znaczenie mają normy prawa wewnętrznego właściwego dla Kościoła. Rozwiązanie to znajduje uzasadnienie w konstytucyjnym założeniu, zgodnie z którym stosunki między państwem a Kościołem opierają się na zasadzie poszanowania ich autonomii oraz wzajemnej niezależności każdego w swoim zakresie¹⁷. Przewidziany przy tym w art. 25 ust. 4 Konstytucji RP wymóg uregulowania relacji państwa z Kościołem katolickim został uwzględniony poprzez zawarcie umowy międzynarodowej, jaką jest konkordat¹⁸, będący częścią krajowego porządku prawnego oraz podstawą obowiązku ustawodawcy do stanowienia norm zgodnych z jego postanowieniami¹⁹. Mimo bowiem iż prawo wewnętrzne Kościoła nie stanowi prawa powszechnie obowiązującego, może ono oddziaływać na prawo państwowe, czego przykładem pozostaje ustawowo chroniona tajemnica spowiedzi²⁰.

Tak rekonstruowany status duchownego oraz okoliczność jego posiadania nie wpływają jednak na sytuację jednostki jako podmiotu prawa cywilnego²¹. Duchowny pozostaje osobą fizyczną w rozumieniu przepisów Kodeksu cywilnego,

¹⁶ Szerzej W. Góralski, *Czynności i rola duchownego przy zawieraniu małżeństwa „konkordatowego”*, w: *Prawo rodzinne w Polsce i Europie. Zagadnienia wybrane*, red. P. Kasprzyk, Lublin 2005, s. 129–133.

¹⁷ Zob. art. 25 ust. 3 Konstytucji RP.

¹⁸ Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską, podpisany w Warszawie dnia 28 lipca 1993 r. (Dz. U. z 1998 r. Nr 51, poz. 318).

¹⁹ P. Tuleja, *Komentarz do art. 25*, w: *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. P. Tuleja, pkt 3.

²⁰ P. Tuleja, *Komentarz do art. 25*, pkt 2. Por. art. 178 pkt 2 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (t.j. Dz. U. z 2026 r. poz. 490 z późn. zm.). Zakaz przesłuchiwanie duchownego co do faktów, o których dowiedział się przy spowiedzi, ma charakter autonomiczny względem prawa kanonicznego, a jego źródłem jest prawo polskie, a nie normy prawa wewnętrznego Kościoła. Obowiązuje on niezależnie od treści regulacji kanonicznych dotyczących tajemnicy spowiedzi i stanowi autonomiczny zakaz dowodowy w polskim porządku prawnym.

²¹ Na marginesie należy wskazać, że w obrębie ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (t.j. Dz. U. z 2026 r. poz. 795 [dalej: Kodeks cywilny]) ustawodawca nie przewidział wyodrębnienia duchownych jako odrębnej kategorii podmiotów prawa cywilnego.

która na zasadach ogólnych posiada zarówno zdolność prawną, jak i zdolność do czynności prawnych²². W konsekwencji osoba duchowna ma możliwość uczestnictwa w obrocie prawnym, a więc jest zdolna do dokonywania czynności prawnych służących nabywaniu praw i zaciąganiu zobowiązań, oraz innych czynności prawnych wywołujących skutki w sferze prawa cywilnego²³. Powyższej oceny nie zmienia również analiza przepisów prawa pracy. Kodeks pracy²⁴ nie zawiera bowiem regulacji, które wyłączałyby osoby duchowne spod zakresu jego zastosowania lub uzależniały możliwość pozostawania w stosunku pracy od nieposiadania statusu duchownego. O ile zatem przepisy szczególne nie stanowią inaczej, sam status duchownego zasadniczo nie wywołuje skutku w postaci ograniczenia możliwości podejmowania zatrudnienia lub wykonywania pracy. Status duchownego nie stanowi zatem przesłanki ograniczającej podmiotowość prawną ani nie prowadzi do ograniczenia *per se* możliwości podejmowania aktywności zawodowej.

1.3. Ustawowe przesłanki wykonywania wybranych zawodów prawniczych

W perspektywie niniejszego opracowania zasadnicze znaczenie ma ustalenie, czy ustawodawca, kształtując przesłanki wykonywania poszczególnych zawodów prawniczych, zdecydował się na wprowadzenie ograniczeń odnoszących się do osób posiadających status duchownego. Przeprowadzona w tym celu analiza pozwoli na rozstrzygnięcie, czy przynależność do stanu duchownego stanowi negatywną przesłankę uzyskania uprawnień do wykonywania zawodu adwokata lub radcy prawnego.

Podstawowe warunki wykonywania zawodu adwokata zostały określone w ustawie Prawo o adwokaturze. Ustawodawca uzależnił możliwość uzyskania wpisu na listę adwokatów od spełnienia szeregu wymogów odnoszących się do korzystania z pełni praw publicznych, pełnej zdolności do czynności prawnych, nieskazitelnego charakteru, odpowiedniego wykształcenia prawniczego, odbycia aplikacji adwokackiej oraz złożenia egzaminu adwokackiego²⁵. Przesłanki te mają charakter

²² Zob. art. 8 oraz art. 11 Kodeksu cywilnego.

²³ A. Lutkiewicz-Rucińska, *Komentarz do art. 11, w: Kodeks cywilny. Komentarz aktualizowany*, red. M. Balwicka-Szczyrba, A. Sylwestrzak, Gdańsk 2026, pkt 1.

²⁴ Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. Kodeks pracy (t.j. Dz. U. z 2025 r. poz. 277 z późn. zm.).

²⁵ Zob. art. 65 Prawa o adwokaturze.

ustawowy i wyczerpujący²⁶, wobec czego organy samorządu adwokackiego nie są uprawnione do kreowania dodatkowych wymogów niewynikających z ustawy. Znamienne pozostaje przy tym, że katalog warunków wpisu nie przewiduje żadnego kryterium odnoszącego się do statusu duchownego.

Analogiczny model normatywny został przyjęty w ustawie o radcach prawnych. Także w tym przypadku dostęp do wykonywania zawodu został uzależniony od spełnienia analogicznych wymogów dotyczących przede wszystkim odpowiednich kwalifikacji²⁷. Należy zatem stwierdzić, że przepisy regulujące aktywność zawodową radców prawnych nie zawierają unormowań, które wykluczałyby możliwość wykonywania tego zawodu przez osoby duchowne z uwagi na ich status.

Przyjęte rozwiązanie nie ma charakteru odosobnionego. Ustawodawca precyzyjnie w podobny sposób dostęp do pozostałych zawodów prawniczych. Zarówno profesja notariusza²⁸, komornika sądowego²⁹, jak i prokuratora³⁰ związana jest z odwołaniem się do wymagań dotyczących między innymi obywatelstwa, wykształcenia czy doświadczenia zawodowego. Żaden z aktów normatywnych regulujących wykonywanie zawodów prawniczych nie przewiduje natomiast, aby sam status duchownego stanowił samodzielną przeszkodę w podjęciu danej aktywności zawodowej. Odrębnej uwagi wymaga przy tym urząd sędziego. Przepisy ustawy Prawo o ustroju sądów powszechnych³¹ nie przewidują wprowadzenia wyłączenia osób duchownych z możliwości ubiegania się o stanowisko sędziego wyłącznie z uwagi na ich status. Jednocześnie jednak szczególna pozycja ustrojowa sędziego związana jest z koniecznością zachowania niezawisłości i bezstronności, a co przy tym istotne, sędzia „nie może żadnym swoim zachowaniem stwarzać nawet pozorów nieszanowania porządku prawnego”³². Z tego względu ewentualne

²⁶ J. Trela, *Komentarz do art. 65, w: Prawo o adwokaturze. Komentarz*, red. P. Kruszyński, Warszawa 2016, pkt 1.

²⁷ Zob. art. 24 ust. 1 Ustawy o radcach prawnych.

²⁸ Zob. art. 11 Ustawy z dnia 14 lutego 1991 r. Prawo o notariacie (t.j. Dz. U. z 2026 r. poz. 614).

²⁹ Zob. art. 11 Ustawy z dnia 22 marca 2018 r. o komornikach sądowych (t.j. Dz. U. z 2026 r. poz. 881).

³⁰ Zob. art. 75 Ustawy z dnia 28 stycznia 2016 r. Prawo o prokuraturze (t.j. Dz. U. z 2026 r. poz. 810) [dalej: *Prawo o prokuraturze*].

³¹ Zob. art. 61, art. 63, art. 64 Ustawy z dnia 27 lipca 2001 r. Prawo o ustroju sądów powszechnych (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 334 z późn. zm.).

³² S. Dąbrowski, A. Łazarska, *Komentarz do art. 61, w: Prawo o ustroju sądów powszechnych. Komentarz*, red. A. Górski, Warszawa 2013, pkt 3.

wątpliwości dotyczące pełnienia funkcji sędziego przez osoby duchowne mają odmienny charakter niż w przypadku zawodów adwokata czy radcy prawnego. Ocena dopuszczalności pełnienia tego urzędu mogłaby wymagać uwzględnienia szerszego kontekstu ustrojowego. Zagadnienie to pozostaje jednak poza zakresem niniejszego opracowania.

Konkludując, powszechnie obowiązujące przepisy nie zabraniają wykonywania przez osoby duchowne zawodu adwokata czy radcy prawnego. Brak przeszkód na gruncie prawa państwowego nie przesądza jednak o dopuszczalności takiej aktywności w świetle prawa kanonicznego, które może nakładać odrębne obowiązki wynikające z przynależności do wspólnoty kościelnej.

2. Dopuszczalność wykonywania wybranych zawodów prawniczych przez osobę duchowną w ujęciu prawa kanonicznego

2.1. Charakter zawodów prawniczych a status duchownego

Poszukując odpowiedzi na pytanie o możliwość wykonywania zawodów prawniczych przez duchownego, należy uwzględnić normy wynikające z prawa wewnętrznego Kościoła. Określają one bowiem prawa i obowiązki osób duchownych, a także wyznaczają granice ich zaangażowania zawodowego niezwiązanego bezpośrednio z posługą kapłańską. Kodeks prawa kanonicznego³³ nie reguluje jednak wprost dostępu duchownego do zawodów prawniczych. Ocenę dopuszczalności wykonywania zawodu radcy prawnego czy adwokata przez osobę, która przyjęła święcenia kapłańskie, należy więc oprzeć na wykładni wybranych, generalnych norm określających status duchownych.

Nie bez znaczenia pozostaje przy tym określenie charakteru samych zawodów prawniczych. W dyskursie społecznym stają się one czasem przedmiotem krzywdzących stereotypów, w związku z czym osobom wykonującym te profesje przypisuje się nadmierny formalizm, brak obiektywizmu, konfliktowość, niesprawiedliwość w działaniu, bezwzględna chęć zysku, czy nawet bezkarność niektórych

³³ *Codex iuris canonici auctoritate Joannis Pauli PP. II promulgatus*, „Acta Apostolicae Sedis” 75 (1983) pars 2, s. 1–317.

nagannych zachowań³⁴. Odmienny obraz prawników wyłania się z analizy źródeł o charakterze normatywnym. Wynika z nich, że wykonywanie zawodu zarówno radcy prawnego, jak i adwokata wiąże się z obowiązkiem dbania o godność profesji oraz o nienaganne postępowanie. Przykładowo Sąd Najwyższy stwierdził, że

zachowanie radcy prawnego powinno być wzorem postępowania dla innych członków danego społeczeństwa. Te wyższe standardy postępowania nałożone na radców prawnych jako przedstawicieli zawodu zaufania publicznego, wynikają przede wszystkim z konieczności ochrony godności i autorytetu radcy prawnego i korporacji, jako pewnej wartości, z której wyprowadza się wzorcową powinność zachowania³⁵.

Wybitny adwokat i czołowy ekspert od etyki zawodowej Jerzy Naumann podkreśla, że na godność adwokata składają się określone przymioty charakteru, jak np. gotowość odważnej obrony interesu klienta, lojalność wobec prawa oraz norm moralnych, wysoka kultura osobista, a także zaawansowana wiedza prawnicza³⁶. W literaturze przedmiotu podnosi się niekiedy nawet, że adwokat ma obowiązek przestrzegania danych norm etycznych i strzeżenia godności swojego zawodu nie tylko podczas wykonywanej pracy, lecz także w życiu prywatnym³⁷. Co równie istotne, adwokat (analogicznie radca prawny) może odpowiadać dyscyplinarnie za uchybienie etyce adwokackiej lub naruszenie godności zawodu³⁸. Wysokie standardy postępowania wymagane są również od innych zawodów prawniczych. Przykładowo paradygmat deontologii prokuratorskiej i sędziowskiej oparty jest na wartościach takich jak obiektywizm, sprawiedliwość, uczciwość i niezależność³⁹.

34 M. Stefaniuk, *Společná reakcja na wizerunek środowiska prawniczego przedstawiony w paradokumentach „Kasta”, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio G (Ius)”* 70 (2023) nr 2, s. 183–200.

35 Postanowienie SN z 14 grudnia 2020 r., II DSI 63/20, LEX nr 3116096.

36 J. Naumann, *Zbiór Zasad Etyki Adwokackiej i Godności Zawodu. Komentarz*, C.H.Beck, 2023, § 1, Nb 2.

37 Ł. Chojniak, *Zasada integralności etycznej adwokatów w życiu zawodowym i prywatnym*, w: *Meritum adwokata i adwokatkę*, red. K. Gajowniczek-Pruszyńska, P. Wiliński, Warszawa 2024, s. 319–320.

38 Zob. § 4 Uchwały Nr 403/2023 Prezydium Naczelnej Rady Adwokackiej z dnia 7 grudnia 2023 r.

39 J. Naumann, *Zbiór Zasad Etyki Adwokackiej i Godności Zawodu*, § 1, Nb 1. Nie sposób jednak w pełni zgodzić ze stanowiskiem Naumanna. Nie można bowiem odnieść przymiotu niezależności do zwodu prokuratora w przypadku jego podporządkowania prokuratorowi nadrzędnemu.

Występujący niekiedy nieprzychylny społeczny odbiór zawodów prawniczych może mieć znaczenie dla próby odpowiedzi na pytanie, czy wykonywanie tych profesji przez duchownego pozostaje zgodne z normami prawa kanonicznego w kontekście kan. 285 § 1 KPK. Zgodnie z jego treścią, „duchowni powinni powstrzymać się całkowicie od tego wszystkiego, co nie przystoi ich stanowi, zgodnie z przepisami prawa partykularnego”. Przepis ten, posługując się zwrotem niedookreślonym, tj. „co nie przystoi ich stanowi”, nie wymienia wszystkich zachowań niedopuszczalnych, lecz odsyła do ich oceny z uwzględnieniem specyfiki stanu duchownego oraz celu, jakiemu służy posługa kapłańska. Zakaz ten, powszechny i absolutny, oparty jest przy tym na samych podstawach ontologicznych ministerialnego kapłaństwa i sakralności jego posługi, bazujących na pozostawianiu przez duchownego poza wszelkimi sporami i kontrowersjami o charakterze ideologicznym lub politycznym⁴⁰. Nie oznacza to więc, że każda aktywność zawodowa podejmowana przez duchownego poza wykonywaniem posługi kapłańskiej jest z istoty niedopuszczalna. Już na gruncie kodeksu prawa kanonicznego z 1917 roku⁴¹ wskazywano określone rodzaje działalności, których podejmowanie było ograniczone, zaliczając do nich, między innymi, wykonywanie funkcji lekarza czy notariusza publicznego⁴². Obecna regulacja wymaga natomiast każdorazowego odniesienia danej aktywności do kryterium zgodności ze statusem duchownego. Należy przy tym uwzględnić przepisy prawa partykularnego, które mają zastosowanie w odniesieniu do pewnej części wiernych, określonej na podstawie kryterium personalnego (przynależność do konkretnej wspólnoty, np. parafii, diecezji) lub terytorialnego (wskutek przebywania na terytorium danej struktury kościelnej)⁴³. Oznacza to, że ocena dopuszczalności określonej aktywności zawodowej duchownego może być w pewnym zakresie uzależniona również od regulacji obowiązujących przykładowo w konkretnej diecezji.

Nie mniej istotne znaczenie wydaje się mieć § 2 cytowanego przepisu, nakazujący duchownym unikać tego, co chociaż nie jest nieprzyzwoite, jest jednak

⁴⁰ T. Rincón-Pérez, *Komentarz do kan. 285*, w: *Codex iuris canonici. Kodeks prawa kanonicznego. Komentarz. Powszechne i partykularne ustawodawstwo Kościoła katolickiego. Podstawowe akty polskie-go prawa wyznaniowego*, red. P. Majer, Kraków 2011, s. 267.

⁴¹ *Codex iuris canonici Pii X Pontificis Maximi iussu digestus Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus*, „Acta Apostolicae Sedis” 9 (1917) pars 2, can. 139 § 2.

⁴² J. Krukowski, *Komentarz do kan. 285*, w: *Komentarz do Kodeksu prawa kanonicznego*, t. 11/1: *Księga 11. Lud Boży*, red. J. Krukowski, Poznań 2005, s. 109.

⁴³ Pedro Lombardia, opr. Javier Otaduy, *Komentarz do kan. 285*, w: *Codex iuris canonici. Kodeks prawa kanonicznego. Komentarz. Powszechne i partykularne ustawodawstwo Kościoła katolickiego. Podstawowe akty polskiego prawa wyznaniowego*, s. 75.

obce stanowi duchownemu. Można byłoby zatem rozważać wykonywanie zawodu prawniczego jako aktywności niezwiązanej z posługą kapłańską, a więc jej obcą. Takie rozumienie byłoby jednak zbyt szerokie. Fakt, że określona aktywność nie należy do tradycyjnie rozumianych form realizacji posługi, nie przesądza bowiem o jej „obcości” wobec stanu duchownego.

Kryterium objęte przepisem ma charakter ocenny i wymaga nie tylko uwzględnienia charakteru konkretnego zachowania, ale i okoliczności, w których jest ono podejmowane. Przy jego stosowaniu znaczenie może mieć zarówno środowisko społeczne, w którym duchowny funkcjonuje, jak i przyjęte normy obyczajowe mogące ulegać przeobrażeniom wraz ze zmianami wrażliwości społecznej. Co przy tym kluczowe, ocena danego zachowania pozostawiona została sumieniu osoby zainteresowanej⁴⁴. Duchowny powinien więc unikać takiego rodzaju zachowań, które utrudniałyby mu osiąganie celów duchowych, a w szczególności skutkowałyby zgorszeniem w danym środowisku⁴⁵. W konsekwencji sam charakter zawodów prawniczych bądź też ich postrzeganie w perspektywie społecznej nie daje podstaw do uznania, że wykonywanie zawodu radcy prawnego lub adwokata jest działalnością, która ze swej natury nie przystoi osobie duchownej lub jest obca stanowi duchownemu.

2.2. Ograniczenia wynikające z prawa kanonicznego

Pozostając przy analizie kan. 285 KPK, należy następnie zauważyć, że § 3 nakłada dalej idące ograniczenia, niż dwa wcześniejsze paragrafy. W dosłownym brzmieniu zakłada on, że „duchownym zabrania się przyjmowania publicznych urzędów, z którymi łączy się udział w wykonywaniu władzy świeckiej”. Wymaga to rozszerzającej wykładni pojęcia „władza świecka”⁴⁶ i odniesienia jej nie tylko do wąsko rozumianej władzy wykonawczej, ale także do władzy wykonawczej *sensu largo*, oraz władzy ustawodawczej i sędowniczej⁴⁷. Posługa kapłańska nie może być zatem łączona z zawodem sędziego i jakimkolwiek innym, związanym z wykonywaniem władzy publicznej⁴⁸. Można więc dostrzec, że przepis ten ma na celu zapobieganie

44 J. Krukowski, *Komentarz do kan. 285*, s. 109.

45 J. Krukowski, *Komentarz do kan. 285*, s. 109.

46 M. Grabowski, *Prawne aspekty działalności publicznej duchownych*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 21 (2018), s. 51–74.

47 M. Grabowski, *Prawne aspekty działalności publicznej duchownych*, s. 51–74.

48 T. Rincón-Pérez, *Komentarz do kan. 285*, s. 267.

zaangażowaniu duchownych w sprawy doczesne⁴⁹. Są oni bowiem powołani do głoszenia Ewangelii i sprawowania kultu Bożego⁵⁰.

Co równie istotne, ocena statusu radcy prawnego lub adwokata w świetle interpretacji kan. 285 § 3 KPK powinna uwzględniać również normy konstytucyjne, tj. przepis art. 175 Konstytucji RP. Radca prawny i adwokat, mimo że uczestniczą w postępowaniach sądowych, nie realizują kompetencji władzy sądowniczej. Ich działalność polega przede wszystkim na świadczeniu pomocy prawnej oraz reprezentowaniu klientów przed organami, co znajduje potwierdzenie w art. 2 ustawy o radcach prawnych oraz art. 1 Prawa o adwokaturze. W konsekwencji przesłanka braku pełnienia urzędu publicznego w związku z wykonywaniem władzy publicznej nie będzie spełniona w przypadku kapłana wykonującego równocześnie wyżej wymienione zawody.

Interesujące wydaje się także sięgnięcie do kan. 278 § 3 oraz kan. 287 § 2 KPK. Wynika z nich kolejno zakaz przynależności do stowarzyszeń, których celu albo działalności nie da się pogodzić z obowiązkami właściwymi stanowi duchownemu oraz zasadniczy zakaz kierowania związkami zawodowymi. Zgodnie z ustawą Prawo o adwokaturze wykonywanie zawodu adwokata wiąże się z obowiązkową przynależnością do korporacji zawodowej zwanej samorządem adwokackim⁵¹. „Ma on charakter korporacji publicznoprawnej nieterytorialnej o charakterze specjalnym i wyposażony jest we władztwo administracyjne”⁵². Do głównych zadań samorządu adwokackiego należy sprawowanie pieczy nad należytym wykonywaniem zawodu oraz reprezentowanie całego środowiska zawodowego⁵³. Należy ponadto pamiętać, że samorząd ten nie jest związkiem zawodowym⁵⁴. W konsekwencji nie znajduje wobec niego zastosowania zakaz sformułowany w kan. 287 § 2 KPK. Nie sposób uznać także, że samorząd adwokacki jest tworem o cechach stowarzyszenia. Opierając się na definicji stowarzyszenia zawartej w przepisach prawa powszechnie obowiązującego, należy odnotować, że „stowarzyszenie jest

49 M. Zaborowski, *Przeszkody do przyjęcia i wykonywania święceń w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1983 roku*, „*Annales Canonici*” 7 (2001), s. 302.

50 Sobór Watykański II, Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen gentium*, nr 28.

51 J. Parafianowicz, *Komentarz do art. 1, w: Prawo o adwokaturze. Komentarz*, red. P. F. Piesiewicz, Warszawa 2023, pkt 23.

52 J. Parafianowicz, *Komentarz do art. 1*, pkt 23.

53 M. Gawryluk, *Komentarz do art. 1, w: M. Gawryluk, Prawo o adwokaturze. Komentarz*, Warszawa 2012, pkt 4–8.

54 S. Zdunek, *Adwokatura to nie związek zawodowy*, <https://www.rp.pl/zawody-prawnicze/art3130761-slawomir-zdunek-adwokatura-to-nie-zwiazek-zawodowy> (24.07.2026).

dobrowolnym, samorządnym, trwałym zrzeszeniem o celach niezarobkowych⁵⁵. Brak możliwości uznania samorządu adwokackiego za stowarzyszenie wynika więc, między innymi, z fundamentalnego braku dobrowolności w przynależności do niego. Wykonywanie zawodu adwokata wiąże się bowiem, jak już wskazano, z obowiązkową przynależnością do tego samorządu. Na uwagę zasługuje również kompleksowość przepisów dotyczących samorządu radców prawnych⁵⁶. Tym samym analiza obu wskazanych uregulowań nie dostarcza argumentów przemawiających za uznaniem wykonywania zawodu radcy prawnego czy adwokata przez kapłana za niedopuszczalne z perspektywy prawa kościelnego na poziomie normatywnym. Przepisy te bowiem odnoszą się do stowarzyszeń i związków zawodowych, nie zaś do samorządów zawodowych, których członkostwo stanowi ustawowy warunek wykonywania zawodu zaufania publicznego.

Powyższych wniosków nie zmienia również nauczanie Soboru Watykańskiego II. Zgodnie z konstytucją duszpasterską *Gaudium et spes* posłannictwo powierzone Kościołowi przez Chrystusa nie ma charakteru politycznego, gospodarczego ani społecznego, lecz religijny⁵⁷. To dość ogólne stwierdzenie nie świadczy jednak o istnieniu zakazu podejmowania przez osoby duchowne różnorodnych aktywności zawodowych, w szczególności związanych z pracą prawnika. Wskazuje jednak na konieczność ich podporządkowania misji osób duchownych, która *de facto* powinna stanowić powołanie nadrzędne nad powołaniem do bycia prawnikiem. Konkludując, wykonywanie zawodu radcy prawnego czy adwokata przez kapłana powinno być oceniane przez pryzmat tego, czy pozostaje ono zgodne z celem posługi, a także czy nie utrudnia realizacji jego podstawowego powołania.

2.3. Postulaty *de lege ferenda*

*De lege ferenda*⁵⁸ warto rozważyć uzupełnienie aktów prawa diecezjalnego (partykularnego) o regulacje odnoszące się do wykonywania zawodów prawniczych

⁵⁵ Art. 2 ust. 1 ustawy z dnia 7 kwietnia 1989 r. Prawo o stowarzyszeniach (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 2261 z późn. zm.).

⁵⁶ Zob. art. 5 ustawy o radcach prawnych.

⁵⁷ Zob. Sobór Watykański II, Konstytucja *Gaudium et spes*, nr 42.

⁵⁸ W ścisłym znaczeniu postulaty *de lege ferenda* dotyczą propozycji zmian w obowiązującym prawie. Wydaje się jednak, że nie muszą się one ograniczać do ustaw państwowych, ale mogą odnosić się także do prawa kanonicznego. Należy zauważyć, że w kanonistyce spotyka się wnioski *de lege ferenda* w odniesieniu do przepisów prawa kościelnego. Tak np. w P. Skonieczny, *Przestępstwo cięższe przeciwko*

przez duchownych. Przepisy takie mogłyby wprost stanowić obowiązek uzyskania uprzedniej zgody biskupa diecezjalnego na wykonywanie danego zawodu prawniczego oraz określać kryteria udzielania wymaganej zgody. Kryteria te, jak się zdaje, powinny obejmować przede wszystkim charakter planowanej, jak i dotychczasowej (np. nauka w szkołach, uniwersytetach) działalności zawodowej, możliwość wystąpienia konfliktu interesów obu powołań, a także kompleksową ocenę wpływu wykonywania konkretnego zawodu prawniczego na pełnienie posługi duchownego. Za rozwiązanie najbardziej odpowiadające naturze stanu duchownego należałoby uznać pełnienie przez duchownego obowiązków radcy prawnego lub adwokata w celu świadczenia pomocy prawnej w zakresie prawa kanonicznego, prawa wyznaniowego, obsługi kościelnych osób prawnych, spraw związanych z funkcjonowaniem Kościoła oraz relacji między prawem kościelnym a prawem powszechnie obowiązującym. Pozwoliłoby to wykorzystać powołanie kapłańskie i profesjonalną wiedzę prawniczą dla dobra wspólnoty kościelnej oraz osób poszukujących rozwiązania problemów prawnych związanych ze strukturą Kościoła. Jednocześnie rozwiązanie to skutecznie ograniczyłoby ryzyko konfliktu pomiędzy realizacją misji duszpasterskiej a wykonywaniem zawodu prawniczego.

Zakończenie

Przeprowadzone analizy prowadzą do wniosku, że konfrontacja statusu duchownego z wykonywaniem zawodu prawniczego nie prowadzi do konfliktu pomiędzy prawem państwowym a prawem kanonicznym, lecz raczej ujawnia odmiennosc zakresów oddziaływania obu tych porządków. Prawo powszechnie obowiązujące rozstrzyga bowiem o możliwości wykonywania zawodu w ramach państwowego porządku prawnego, podczas gdy prawo kanoniczne wyznacza granice, w jakich duchowny może podejmować aktywność zawodową bez uszczerbku dla obowiązków właściwych jego stanowi. W tym ujęciu samo uzyskanie przez duchownego uprawnień zawodowych nie pozostaje sprzeczne z jego statusem, natomiast

szóstemu przykazaniu Dekalogu z małoletnim – uwagi „*de lege lata*” i „*de lege ferenda*”, „Prawo Kanoniczne” 60 (2017) nr 1, s. 135–175. Również w przypadku prawa partykularnego czynione są uwagi *de lege ferenda*. Por. P. Kroczeck, *Współpraca samorządu terytorialnego i Kościoła partykularnego w optyce prawa kanonicznego: postulaty „de lege ferenda”*, w: *Beskidzkie dziedzictwo*, t. 3, red. S. Cader, S. Ciupka, Łódź-gowice–Kraków 2014, s. 14.

sposób korzystania z tych uprawnień może podlegać ocenie z perspektywy norm kościelnych.

Ostatecznie zatem granica dopuszczalności nie przebiega pomiędzy samym stanem duchownym a wykonywaniem zawodu prawniczego, lecz pomiędzy wykonywaniem tego zawodu w sposób pozostający w zgodzie z obowiązkami duchownego a aktywnością, która mogłaby pozostawać z nimi w kolizji. Z uwagi na brak szczegółowej regulacji tej materii w prawie powszechnym Kościoła zasadne wydaje się pozostawienie przestrzeni dla prawodawcy partykularnego, który mógłby w sposób bardziej precyzyjny określić zasady podejmowania przez duchownych działalności prawniczej, uwzględniając specyfikę danego Kościoła partykularnego.

ABSTRAKT

Wpływ norm prawa kanonicznego na wykonywanie wybranych zawodów prawniczych w Polsce

Artykuł podejmuje problematykę dopuszczalności wykonywania zawodów prawniczych przez katolickiego duchownego w Polsce, ze szczególnym uwzględnieniem zawodu adwokata i radcy prawnego. Zagadnienie to sytuuje się na styku dwóch autonomicznych porządków normatywnych, tj. prawa powszechnie obowiązującego oraz prawa wewnętrznego Kościoła katolickiego. O ile pierwszy z nich określa warunki dostępu do zawodów prawniczych i ich wykonywania, o tyle drugi reguluje status duchownych oraz wynikające z niego ograniczenia dotyczące podejmowania określonych aktywności. Powstaje zatem pytanie, jakie znaczenie dla sytuacji prawnej kapłana może mieć norma prawa kanonicznego zakazująca lub ograniczająca wykonywanie zawodu, jeżeli prawo powszechnie obowiązujące takiej przeszkody nie przewiduje.

Celem artykułu jest ustalenie granic wzajemnego oddziaływania obu porządków prawnych oraz odpowiedź na pytanie, czy norma prawa kanonicznego może wpływać na dopuszczalność wykonywania zawodu prawniczego przez kapłana. Analiza obejmuje wykładnię przepisów prawa polskiego oraz prawa kanonicznego, dokonywaną zgodnie z regułami interpretacyjnymi właściwymi dla każdego z tych porządków, z uwzględnieniem dorobku doktryny i orzecznictwa.

Przeprowadzone analizy prowadzą do wniosku, że autonomia prawa kanonicznego nie oznacza jego bezpośredniego wpływu na zakres praw i obowiązków określonych przez prawo powszechnie obowiązujące. Norma kanoniczna może wiązać duchownego w ramach

autonomicznego porządku kościelnego, nie stanowi jednak *per se* podstawy do ograniczenia dostępu do zawodu prawniczego w państwowym porządku prawnym. Właściwa ocena sytuacji duchownego wymaga zatem rozdzielenia skutków, jakie norma wywołuje w każdym z tych porządków, oraz wyznaczenia granic ich wzajemnego oddziaływania.

Słowa kluczowe: duchowny, radca prawny, adwokat, zawody prawnicze

ABSTRACT

The impact of canon law on the practice of selected legal professions in Poland

This article examines the admissibility of legal practice by Catholic priests in Poland, with particular emphasis on the professions of solicitor and barrister. The issue lies at the intersection of two autonomous normative orders: the generally binding legal system and the internal legal order of the Catholic Church. While the former determines the requirements for access to and exercise of legal professions, the latter regulates the status of clergy and the restrictions arising therefrom with regard to engaging in specific activities. This raises the question of what significance a norm of canon law prohibiting or restricting the exercise of a profession may have for the legal situation of a priest where no such obstacle exists under generally binding law.

The aim of the article is to determine the limits of interaction between these two legal orders and to answer the question whether a norm of canon law may affect the admissibility of a priest's engagement in a legal profession. The analysis is based on the interpretation of both Polish law and canon law, carried out in accordance with the interpretative rules applicable within each respective legal order, taking into account relevant legal scholarship and case law.

The study concludes that the autonomy of canon law does not imply its direct influence on the scope of rights and obligations established by generally binding law. Although a canon law norm may be binding upon a member of the clergy within the autonomous ecclesiastical legal order, it does not *per se* constitute a basis for restricting access to a legal profession within the state legal system. Therefore, a proper assessment of a priest's legal situation requires distinguishing the effects produced by a given norm within each legal order and determining the limits of their mutual interaction.

Keywords: priest, solicitor, barrister, legal professions

BIBLIOGRAFIA

1. Bartosiewicz M., *Komentarz do art. 65*, w: *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. M. Haczkowska, Warszawa 2014, LEX/el.
2. Chojniak Ł., *Zasada integralności etycznej adwokatów w życiu zawodowym i prywatnym*, w: *Meritum adwokata i adwokatki*, red. K. Gajowniczek-Pruszyńska, P. Wiliński, Warszawa 2024, s. 319–320.
3. *Codex iuris canonici auctoritate Joannis Pauli PP. II promulgatus*, „Acta Apostolicae Sedis” 75 (1983) pars 2, s. 1–317. Tekst łacińsko-polski: *Kodeks prawa kanonicznego promulgowany przez papieża Jana Pawła II w dniu 25 stycznia 1983 roku. Stan prawny na dzień 18 maja 2022 roku. Zaktualizowany przekład na język polski*, Poznań 2022.
4. *Codex iuris canonici Pii X Pontificis Maximi iussu digestus Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus*, „Acta Apostolicae Sedis” 9 (1917) pars 2.
5. *Codex iuris canonici. Kodeks prawa kanonicznego. Komentarz. Powszechne i partykularne ustawodawstwo Kościoła katolickiego. Podstawowe akty polskiego prawa wyznaniowego*, red. P. Majer, Kraków 2011.
6. Dąbrowski S., Łazarska A., *Komentarz do art. 61*, w: *Prawo o ustroju sądów powszechnych. Komentarz*, red. A. Górski, Warszawa 2013, LEX/el.
7. Florczak-Wątor M., *Komentarz do art. 65*, w: *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. P. Tuleja, Warszawa 2023, LEX/el.
8. Gawryluk M., *Komentarz do art. 1*, w: M. Gawryluk, *Prawo o adwokaturze. Komentarz*, Warszawa 2012, LEX/el.
9. Góralski W., *Czynności i rola duchownego przy zawieraniu małżeństwa „konkordatowego”*, w: *Prawo rodzinne w Polsce i Europie. Zagadnienia wybrane*, red. P. Kasprzyk, Lublin 2005, s. 105–133.
10. Grabowski M., *Prawne aspekty działalności publicznej duchownych*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 21 (2018), s. 51–74.
11. Grabowski M., *Terminologiczne znaczenie wyrażeń „duchowny”, „osoba duchowna” i „osoba zakonna” na gruncie polskiego prawa państwowego. Uwagi w aspekcie praktyki stosowania prawa w odniesieniu do zasadniczych systemów religijnych w świecie*, „Prawo Kanoniczne” 65 (2022) nr 4, s. 123–142, <https://doi.org/10.21697/pk.2022.65.4.06>.
12. *Komentarz do Kodeksu prawa kanonicznego*, t. II/1: *Księga II. Lud Boży*, red. J. Krukowski, Poznań 2005.
13. Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską, podpisany w Warszawie dnia 28 lipca 1993 r. (Dz. U. z 1998 r. Nr 51, poz. 318).

14. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.).
15. Kroczek P., *Prawo wewnętrzne związków wyznaniowych w perspektywie organów władzy publicznej. Klauzule generalne*, Kraków 2017.
16. Kroczek P., *Współpraca samorządu terytorialnego i Kościoła partykularnego w optyce prawa kanonicznego: postulatory „de lege ferenda”*, w: *Beskidzkie dziedzictwo*, t. 3, red. S. Cader, S. Ciupka, Łodygowice–Kraków 2014, s. 14.
17. Lutkiewicz-Rucińska A., *Komentarz do art. 11*, w: *Kodeks cywilny. Komentarz aktualizowany*, red. M. Balwicka-Szczyrba, A. Sylwestrzak, Gdańsk 2026, LEX el.
18. Naumann J., *Zbiór Zasad Etyki Adwokackiej i Godności Zawodu. Komentarz*, C.H.Beck, 2023.
19. Osuchowska M., *Pojęcie duchownego w świetle przepisów o wyznaniowej formie zawarcia małżeństwa cywilnego*, „Państwo i Prawo” (2011) nr 7–8, s. 67–79.
20. Parafianowicz J., *Komentarz do art. 1*, w: *Prawo o adwokaturze. Komentarz*, red. P. F. Piesiewicz, Warszawa 2023, LEX/el.
21. Postanowienie SN z 14 grudnia 2020 r., II DSI 63/20, LEX nr 3116096.
22. Skonieczny P., *Przestępstwo cięższe przeciwko szóstemu przykazaniu Dekalogu z małoletnim – uwagi „de lege lata” i „de lege ferenda”*, „Prawo Kanoniczne” 60 (2017) nr 1, s. 135–175.
23. Sobór Watykański II, Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen gentium*, 21.11.1964.
24. Sobór Watykański II, Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym, *Gaudium et spes*, 7.12.1965.
25. Stefaniuk M., *Spółeczna reakcja na wizerunek środowiska prawniczego przedstawiony w paradokumencie „Kasta”*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio G (Ius)” 70 (2023) nr 2, s. 183–200, [https:// doi.org/10.17951/g.2023.70.2.183-200](https://doi.org/10.17951/g.2023.70.2.183-200).
26. Trela J., *Komentarz do art. 65*, w: *Prawo o adwokaturze. Komentarz*, red. P. Krużyński, Warszawa 2016, LEX/el.
27. Tuleja P., *Komentarz do art. 25*, w: *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. P. Tuleja, Warszawa 2023, LEX/el.
28. Uchwała nr 403/2023 Prezydium Naczelnej Rady Adwokackiej z dnia 7 grudnia 2023 r.
29. Ustawa z dnia 14 lutego 1991 r. Prawo o notariacie (t.j. Dz. U. z 2026 r. poz. 614).
30. Ustawa z dnia 22 marca 2018 r. o komornikach sądowych (t.j. Dz. U. z 2026 r. poz. 881).

31. Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (t.j. Dz. U. z 2026 r. poz. 795).
32. Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy (t.j. Dz. U. z 2026 r. poz. 236).
33. Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. Kodeks pracy (t.j. Dz. U. z 2025 r. poz. 277 z późn. zm.).
34. Ustawa z dnia 26 maja 1982 r. Prawo o adwokaturze (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 1564 z późn. zm.).
35. Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. Prawo o ustroju sądów powszechnych (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 334 z późn. zm.).
36. Ustawa z dnia 28 listopada 2014 r. Prawo o aktach stanu cywilnego (t.j. Dz. U. z 2026 r. poz. 393).
37. Ustawa z dnia 28 stycznia 2016 r. Prawo o prokuraturze (t.j. Dz. U. z 2026 r. poz. 810).
38. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (t.j. Dz. U. z 2026 r. poz. 490 z późn. zm.).
39. Ustawa z dnia 6 lipca 1982 r. o radcach prawnych (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 499 z późn. zm.).
40. Ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 r. Prawo o stowarzyszeniach (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 2261 z późn. zm.).
41. Wyrok TK z 10 stycznia 2005 r., K 31/03, OTK-A 2005, nr 1, poz. 1.
42. Wyrok TK z 7 maja 2002 r., SK 20/00, OTK-A 2002, nr 3, poz. 29.
43. Zaborowski M., *Przeszkody do przyjęcia i wykonywania święceń w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1983 roku*, „Annales Canonici” 7 (2011), s. 289–312.
44. Zdunek S., *Adwokatura to nie związek zawodowy*, <https://www.rp.pl/zawody-prawnicze/art3130761-slawnomir-zdunek-adwokatura-to-nie-zwiazek-zawodowy> (24.07.2026).

Aborcja w ustawodawstwie karnym papieża Franciszka (II): czynność wykonawcza i skutek przestępny^{*}

I. Znamię aborcji („abortum”)

1.1. Tradycyjne znamiona przedmiotowe aborcji kanonicznej

W przestępstwie kanonicznym aborcji atak na dobro prawne jest opisany tradycyjnym zwrotem w kanonistyce: *abortum procurat* [CCEO: *procuravit*], *effectu secuto* (kan. 1397 § 2 CIC 2021, kan. 1450 § 1 CCEO, *pars prima*)¹. W polskim tłumaczeniu

^{*} Niniejszy cykl artykułów przedstawia stan prawny na dzień 22 października 2024 roku.

¹ Z uwagi na nowelizacje kodeksów prawa kanonicznego, zarówno łacińskiego, jak i wschodniego, w artykule przyjmuje się następujące oznaczenia: CIC 1983 – pierwotna wersja kodeksu łacińskiego: *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus*, 25.01.1983, „Acta Apostolicæ Sedis” 75 [1983] pars 2, s. III–XXX; 1–317); CIC 2021 – nowelizacja kodeksu łacińskiego z 1983 dokonana przez papieża Franciszka na podstawie konstytucji apostolskiej z 2021 roku: Franciscus P.P., *Constitutio apostolica Pascite gregem Dei qua Liber VI Codicis iuris canonici reformatur*, 23.05.2021, „Acta Apostolicæ Sedis” [dalej: AAS] 113 (2021), s. 534–537; Liber VI, s. 537–555; przekład polski: *Kodeks prawa kanonicznego promulgowany przez papieża Jana Pawła II w dniu 25 stycznia 1983 roku. Stan prawny na dzień 18 maja 2022 r. Zaktualizowany przekład na język polski, zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu Polski*, Poznań 2022; CCEO – pierwotna wersja kodeksu wschodniego: *Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus*, 18.10.1990, „Acta Apostolicæ Sedis” 82 (1990), s. 1045–1364, przekład polski: *Kodeks kanonów Kościołów wschodnich*, tłum. L. Adamowicz, M. Dyjakowska, Lublin 2002; CCEO 2023 – nowelizacja kodeksu wschodniego dokonana przez papieża Franciszka na podstawie listu apostolskiego motu proprio z 2021 roku: Franciscus P.P.,

zwrot ten brzmi: „powoduje aborcję (poronienie; przerywa ciążę), po nastąpieniu skutku (jeżeli nastąpił skutek: *ablatus absolutus*)²”. Wyrażenie to jest obecne w prawie karnym kanonicznym od konstytucji papieża Sykstusa V (1585–1590) *Effraenatam* z 29 października 1588 roku³.

W tych *verba legis* można zatem oznaczyć następujące znamiona przedmiotowe przestępstwa kanonicznego aborcji:

1. znamię aborcji (*abortum*),
2. znamię jej wykonywania (*procurat*, w prawie wschodnim: *procuravit*),
3. znamię skutku (*effectu secuto*).

1.2. Spór o wykładnię terminu „abortum” pod rządem kan. 1398 CIC 1983

1.2.1. Pojęcie wąskie aborcji w tradycji kanonicznej

Pojęcie aborcji – czyli łacińskiego *abortus*, -us albo *abortum*, -i (aborcja, spędzenie płodu) – wcale nie było jasne pod rządem kodeksu z 1983 roku. Zderzyły się bowiem ze sobą dwie wykładnie terminu *abortum* – węższa i szersza.

Zgodnie z wykładnią węższą aborcją byłoby tylko zabicie niedojrzałego, niezdolnego do samodzielnego życia płodu (*iectio fetus immaturi*). Ta interpretacja jest oparta na językowej, potocznej wykładni wyrażenia *abortum*. Co więcej, można przyjąć, że to pojęcie aborcji, zawężające ją do zabójstwa tylko dziecka niedojrzałego, jest zgodne z zasadą z kan. 18 CIC 1983 (kan. 1500 CCEO), że ustawy ustanawiające kary podlegają wykładni ścisłej.

Przed wszystkim jednak to wykładnia historyczna i tradycja kanoniczna wspiera to wąskie rozumienie aborcji (por. kan. 6 § 2 CIC 1983). Tak właśnie ujmowano aborcję w prawie dawnym, w powoływanej już konstytucji Sykstusa V *Effraenatam* z 1588 roku⁴. To tradycyjne wąskie ujęcie aborcji było obecne także pod rządem

Litterae apostolicae motu proprio datae *Vocare peccatores* quibus nonnulli canones tituli xxvii et canon 1152 Codicis canonum ecclesiarum orientalium immutantur, 20.03.2023, „L'Osservatore Romano” z 05.04.2023, s. 10–11, AAS 115 (2023), s. 383–393.

2 Zob. Z. Samolewicz, *Składnia łacińska*, Kraków 2006, s. 175.

3 „abortus [...] procuraverint [...] ita ut re ipsa abortus inde secutus fuerit” (Sixtus PP. V, Constitutio *Effraenatam*, 29.10.1588, w: *Codicis Iuris Canonici Fontes*, ed. P. Gasparri, t. 1, Romae 1947, poz. 165, s. 308–311, on-line: https://la.wikisource.org/wiki/Effraenatam_perditissimorum (14.10.2023); <https://www.clerus.org/bibliaclerusonline/de/bgb.htm> (14.10.2023).

4 „abortus, seu fetus immaturi, tam animati, quam etiam inanimati, formati, vel informis ejectionis...” (Sixtus PP. V, Constitutio *Effraenatam*, 1). Zob. G. Leszczyński, *Aborcja i jej aspekty prawne*,

kodeksu z 1917 roku⁵. Wyraźnie wtedy odróżniano aborcję kanoniczną od zabójstwa, stwierdzając, że zabijanie dziecka liczącego co najmniej 180 dni od poczęcia – analogicznie do kan. 1115 § 2 CIC 1917 (odpowiednio kan. 1138 § 2 CIC 1983), kiedy już to dziecko poczęte może żyć poza organizmem matki – jest zabójstwem człowieka, a nie aborcją⁶.

Jednakże ustawodawca kościelny odrzucił tę interpretację.

1.2.2. Pojęcie szerokie aborcji w interpretacji autentycznej z 1988 roku oraz w „*Evangelium vitae*” z 1995 roku

1.2.2.1. POJĘCIE KANONICZNE ABORCJI

W interpretacji autentycznej z 23 maja 1988 roku ustawodawca kościelny rozszerzył pojęcie aborcji również na zabicie płodu (*fetus*) przeprowadzone (*procurare*) w jakikolwiek sposób i w jakimkolwiek czasie od chwili poczęcia (*conceptio*) aż do narodzin⁷:

„Łódzkie Studia Teologiczne” 10 (2001), s. 57. Na marginesie warto zaznaczyć, że papież Sykstus V (1585–1590) odrzucił panujący pogląd teologiczny, według którego aborcja ma miejsce tylko wobec płodu ożywionego duszą, tj. ludzkiego (*foetus animatus*), wcześniej bowiem płód nie jest człowiekiem (*foetus inanimatus*). Według św. Tomasza z Akwinu (1224 lub 1225–1274) następowało to w 40 dni od poczęcia płodu męskiego i w 80 dni od poczęcia płodu żeńskiego. Zob. S. Thomas Aquinas, *Summa theologiae* I, q. 118, art. 2, ad 2.

5 Zob. R. Salucci, *Il diritto penale secondo il Codice di Diritto Canonico*, vol. 2, Subiaco 1930, s. 221, nr 331 („Nel nostro diritto l'*iectio fetus animati* fu sempre considerata omicidio: si riteneva però che l'anima venisse infusa nel feto 40 od 80 giorni dopo il concepimento”, kursywa – R. S.); F. X. Wernz, P. Vidal, *Ius Canonicum ad Codicis normam exactum*, vol. 7: *Ius poenale ecclesiasticum*, Romae 1937, s. 514, nr 472 („*foetus immaturi iectio vel dolosa iectio foetus ex utero matris*”).

6 Por. F. Cappello, *De censuris iuxta Codicem Iuris Canonici*, Augustae Taurinorum 1919, s. 126–127, nr 132; I. Chelodi, *Ius canonicum de delictis et poenis et de iudiciis criminalibus*, ed. P. Ciprotti, Vicenza 1943, s. 111, nr 80 („*Abortus est iectio fetus immaturi*, idest 180 diebus a momento conceptionis, Septimum mense incepto loquimur de accelerato partu, in quo delictum exulat, sicut exulat, quia fetus non eicitur sedit occiditur, in aliis operationibus aliunde illicitis /craniotomia, embryotomia/”, kursywa – I. Ch.); I. Sole, *De delictis et poenis. Praelectiones in Lib. V Codicis Iuris Canonici*, Romae 1920, s. 316–317, nr 390 („*iectio foetus immaturi*”, „*Immaturi*. Post septimum gestationis mensem, *foetus*, iudicio medicorum, maturus censetur...”, kursywa – I. S.); T. García Barberena, *Comentarios al Código de Derecho Canónico*, vol. 4: *Cánones 1999–2414*, Madrid 1964, s. 510–511, nr 531.

7 Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Authentice Interpretando, Responsum I, 19.01.1988, AAS 80 (1988), s. 1818. Ta odpowiedź Papieskiej Komisji ds. Interpretacji Autentycznej Kodeksu Prawa Kanonicznego z 19 stycznia 1988 roku uzyskała zgodę papieską 23 maja 1988 roku, a została podana do wiadomości 12 grudnia 1988 roku; przekład polski wraz z informacjami o samej interpretacji

D. – Utrum abortus, de quo in can. 1398, intelligatur tantum de eiectione fetus immaturi, an etiam de eiusdem fetus occisione quocumque modo et quocumque tempore a momento conceptionis procuretur.

R. – Negative ad primam partem; affirmative ad secundam.

Wątpliwość: Czy przez przerwanie ciąży, o którym jest mowa w kan. 1398, należy rozumieć tylko usunięcie niedojrzałego płodu czy także zabicie tego płodu w jakikolwiek sposób i w jakimkolwiek czasie od momentu poczęcia?

Odpowiedź: Negatywnie na pierwszą część; pozytywnie na drugą część.

Powyższą interpretacją autentyczną ustawodawca kościelny dokonał zmiany prawa karnego, nie tylko zresztą łacińskiego, ale również wschodniego, chociaż brak jest wprost odniesienia do kan. 1450 § 2 CCEO⁸.

Należy zauważyć, że wprowadzone zostało własne, kanoniczne pojęcie aborcji. Dlatego określenia płodu używane przez Papieską Komisję nie są medyczne, nie odróżnia się bowiem medycznych określeń zarodek i płód⁹. W rozumieniu prawa kanonicznego każde poczęte życie w łonie matki już jest płodem, nawet jeżeli tak powstały zarodek nie zagnieździłby się jeszcze w macicy matki. Jest to poważna różnica z określeniami aborcji w medycynie lub w ustawodawstwach świeckich¹⁰. Kolejne różnice dotyczą końcowego i początkowego momentu dokonywania aborcji, o czym niżej¹¹.

autentycznej zob. A. Kaczor, *Papieska Rada Tekstów Prawnych i interpretacje autentyczne*, „Kościół i Prawo” 2 (2013) nr 2, s. 150–151.

⁸ Zob. L. Lorusso, *Il culto divino nel „Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium”*. *Commento ai sin-goli canoni*, Bari 2008, s. 126, przyp. 260.

⁹ Por. H. Bartel, *Embriologia. Podręcznik dla studentów*, Warszawa 2012, s. 145.

¹⁰ Na tę grę słowną zwraca uwagę deklaracja Kongregacji Nauki Wiary *Dignitas personae* z 8 września 2008 roku: „Obok środków antykoncepcyjnych w ścisłym tego słowa znaczeniu, uniemożliwiających poczęcie w następstwie aktu seksualnego, istnieją inne techniki, działające po zapłodnieniu, kiedy embrion już jest ukonstytuowany, przed albo po zagnieźdzeniu w macicy. Są to techniki ‘przechwy-tujące’, jeśli wychwytyują embrion przed jego zagnieźdzeniem się w macicy matki, a ‘przeciwciążowe’, jeśli powodują zniszczenie embrionu dopiero co zagnieźdzonego. [...] Stąd stosowanie środków „prze-chwytyjących” i przeciwciażowych wchodzi w zakres grzechu aborcji i jest poważnie niemoralne. Po-nadto, w przypadku pewności dokonania przerwania ciąży prawo kanoniczne przewiduje poważne konsekwencje karne” (Congregatio pro Doctrina Fidei, *Instructio Dignitas personae de quibusdam scientiae bioethicae quaestionibus*, 8.09.2008, 23, AAS 100 [2008] 858–887; przekład polski: https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_20081208_digni-tas-personae_pl.html [29.04.2024]; kursywa – oryginalna). O innych kwestiach terminologicznych w kolejnym artykule tej serii: P. Skonieczny, *Aborcja w ustawodawstwie karnym papieża Franciszka (III): znamię podmiotowe*, 1.1.3, <https://www.clerus.org/bibliaclerusonline/de/bgb.htm>.

¹¹ Zob. niżej, 1.2.2.2., 1.2.2.3.

To szerokie pojęcie aborcji z interpretacji autentycznej z 1988 roku zostało przyjęte w *Evangelium vitae* św. Jana Pawła II z 25 marca 1995 roku, stanowiąc wyrażnie w nr 58¹²:

Attamen rerum veritatem nullum evertere vallet vocabulum: abortus procuratus quacunque peragitur via, deliberata est ac directa hominis occisio primordiali eius vitae tempore quod inter conceptionem decurrit et parturitionem.

Jednak żadne słowo nie jest w stanie zmienić rzeczywistości: przerwanie ciąży jest – niezależnie od tego, w jaki sposób zostaje dokonane – świadomym i bezpośrednim zabójstwem istoty ludzkiej w początkowym stadium jej życia, obejmującym okres między poczęciem a narodzeniem.

1.2.2.2. Początkowy moment dokonywania aborcji kanonicznej i problem „in vitro”

Moment początkowy przestępstwa kanonicznego aborcji w interpretacji autentycznej z 1988 roku oraz w definicji legalnej nr 58 EV jest określony jako *conceptio*, czyli poczęcie, zapłodnienie *in vivo*. Nie chodzi zatem o inne zapłodnienie (*fecundatio*), przede wszystkim *in vitro*, chociaż rozróżnienie to może być zupełnie przypadkowe, biorąc pod uwagę, że w czasie przygotowywania projektu przepisu kan. 1398 CIC 1983 problem *in vitro* nie był jeszcze znany¹³. Przepisy karne należy wszak interpretować ściśle (por. kan. 18 CIC 1983 i kan. 1500 CCEO)¹⁴. Wszelkie wątpliwości w rozumieniu przepisu należy rozstrzygać na korzyść sprawcy: albo opierając się na zasadzie prawnonaturalnej *in dubio pro reo*¹⁵, albo odwołując się do kan. 14 CIC 1983, *pars prima* (kan. 1496 CCEO,

12 Ioannes Paulus PP. II, Litterae encyclicae *Evangelium vitae* Episcopis, Presbyteris et Diaconis, Religiosis viris et mulieribus christifidelibus laicis universisque bonae voluntatis hominibus de vitae humanae inviolabili bono, 25.03.1995, AAS 87 (1995), s. 401–552; polskie tłumaczenie za: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/la/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_25031995_evangelium-vitae.html (29.04.2024) [dalej: EV], nr 58, „Hodie”, *in fine*, kursywa – oryginalna.

13 Por. Á. Marzoa, *Extensión del concepto penal de aborto*, „Ius Canonicum” 29 (1989) nr 58, s. 583; J. Sanchis, *L'aborto procurato: aspetti canonistici*, „Ius Ecclesiae” 1 (1989) nr 2, s. 68.

14 W ten sposób również argumentują: Á. Marzoa, *Extensión del concepto penal de aborto*, s. 578, 585; D. Cito, *Le pene per i singoli delitti* (cann. 1364–1399), w: V. De Paolis, D. Cito, *Le sanzioni nella Chiesa. Commento al Codice di Diritto Canonico. Libro VI*, Città del Vaticano 2001, s. 366; F. Pérez-Madrid, *La tutela penal del bien jurídico „vida” a los 20 años del CIC*, w: *Proceso penal e tutela dei diritti nell'ordinamento canonico*, a cura di D. Cito, Milano 2005, s. 620–622.

15 Por. P. Skonieczny, *La presunzione dell'imputabilità* (can. 1321 § 3 CIC/83): *commento ad un disposto da abrogare*, „Angelicum” 90 (2013), s. 419–420, przyp. 110, 111.

pars prima), czyli że ustawa wątpliwa, nie wyłączając karnej¹⁶, nie obowiązuje (*lex dubia non obligat*)¹⁷.

Stąd w obecnym stanie prawnym za przestępstwo kanoniczne aborcji nie można uznać uśmiercania zapłodnionych komórek jajowych powstałych w procedurze *in vitro*, a nie przeniesionych do łona matki¹⁸. Pogląd ten nie jest jednak zgodnie przyjmowany w literaturze kanonistycznej¹⁹.

Tymczasem w koncepcji kanonicznej aborcji chodzi o jakiekolwiek zabicie dziecka poczętego, którego śmierć następuje w wyniku *procedury aborcyjnej*, czyli przerywania ciąży. Ta procedura aborcyjna może polegać nawet na spowodowaniu przedwczesnych narodzin dziecka, żeby je zabić już poza łonem matki. Wydaje się, że aborcja jest tak również rozumiana w *Sussidio applicativo del Libro VI* Dykasterii ds. Tekstów Prawnych z 2023 roku, gdzie twierdzi się, że śmierć płodu może nastąpić w łonie lub poza łonem matki²⁰. Natomiast nie chodzi w aborcji o zabicie dziecka w wyniku innego działania, nieaborcyjnego, np. eksperymentów na embrionach,

¹⁶ Tak wyraźnie zob. R. Sobański, *Komentarz do kan. 14*, w: J. Krukowski, R. Sobański, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. 1: *Księga I. Normy ogólne*, red. J. Krukowski, Poznań 2003, s. 65–66, tezy 1–2.

¹⁷ Zob. Á. Marzoa, *Extensión del concepto penal de aborto*, s. 583–584; J. Syryjczyk, *Kanoniczne prawo karne: część szczególna*, Warszawa 2003, s. 178.

¹⁸ Tak, słusznie, np. A. Molina Melia, *Estudio jurídico-canónico de la reciente legislación abortista en España*, „Revista Española de Derecho Canónico” 41 (1985), s. 472–473; Á. Marzoa, *Extensión del concepto penal de aborto*, s. 583–584; J. Sanchis, *L'aborto procurato*, s. 668; D. Cito, *Le pene per i singoli delitti* (cann. 1364–1399), V., D., s. 366; A. Chrapkowski, *Il delitto dell'aborto procurato nel Codex Iuris Canonici del 1917 e del 1983. Studio giuridico-storico*, Roma 2001, s. 97–99 (wskazując ponadto na odmienne, ale osamotnione, stanowisko w literaturze), s. 120; R. Botta, *La norma penale nel diritto della Chiesa*, Bologna 2001, s. 232–233; B. F. Pighin, *Il nuovo sistema penale della Chiesa*, Venezia 2021, s. 497.

¹⁹ Odmienne np. F. R. Anzar Gil, *El delito canónico del aborto Comentario a una respuesta de la CPI*, „Revista Española de Derecho Canónico” 47 (1990) nr 128, s. 239, a pod rządem Franciszkowej księgi VI CIC 2021, także odnośnie do eksperymentów na embrionach ludzkich zob. P. Kaleta, *Komentarz do kan. 1397 § 2–3*, w: J. Krukowski, P. Kaleta, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. 4/2: *Księga VI. Sankcje karne w Kościele zreformowane przez papieża Franciszka*, red. J. Krukowski, Poznań 2022, s. 332.

²⁰ Por. Dicastero per i Testi Legislativi, *Le sanzioni penali nella Chiesa. Sussidio applicativo del Libro VI del Codice di Diritto Canonico*, Città del Vaticano 2023, s. 167, dostępne on-line: <https://www.delegumtextibus.va/content/dam/testilegislativi/TESTI%20NORMATIVI/Testi%20Norm%20CIC/Libro%20VI/LibroVISussidio/Sanzioni%20penali%20Sussidio.pdf> (23.05.2024). Ponadto zob. J. I. Arrieta, *Commento ai cann. 1311–1399*, w: *Codice di Diritto Canonico e leggi complementari commentato*, a cura di J. I. Arrieta, Roma 2022, s. 944.

niszczenia zarodków itp. Tego typu działania są moralnie niegodziwe²¹. Jednakże nie stanowią one przestępstwa kanonicznego aborcji stypizowanego w kan. 1397 § 2 CIC 2021 (kan. 1450 § 2 CCEO).

Życie poczęte w wyniku procedury *in vitro* jest równie święte i obdarzone godnością dziecka Bożego, ale z powodów technicznoprawnych przepis kan. 1397 § 2 CIC 2021 (kan. 1450 § 2 CCEO) o przestępstwie aborcji kanonicznej nie jest podstawą jego ochrony, chyba że tak poczęte życie zostało przeniesione do łona matki i tam zabite. Na gruncie prawa karnego kanonicznego niszczenie zarodków powstałych w wyniku procedury *in vitro* i nie implementowanych do łona matki stanowiłoby zabójstwo, o którym mowa w kan. 1397 § 1 CIC 2021 (kan. 1450 § 1 CCEO)²².

1.2.2.3. Końcowy moment dokonywania aborcji kanonicznej

Aborcji kanonicznej – zgodnie z cytowanymi powyżej interpretacją autentyczną z 1988 roku oraz definicją z nr 58 EV – można dokonać, zanim dziecko urodzi się naturalnie (*parturitio* z nr 58 EV). Chodzi o jakikolwiek moment w trakcie ciąży, w którym dokonuje się zabójstwa dziecka z łona matki, choćby dziecko to było już na tyle dojrzałe, że mogłoby podjąć samodzielnie czynności życiowe. Interpretacja autentyczna z 1988 roku wyraźnie odrzuciła przeciwną wykładnię, że chodziłoby tylko o usunięcie niedojrzałego płodu (*eiectio fetus immaturi*). Powtórzyła to definicja zawarta w nr 58 EV, że mowa o zabójstwie dziecka poczętego, nawet dojrzałego, „w [jakimkolwiek] początkowym stadium życia, obejmującym okres między poczęciem a narodzeniem [czyli ciążą]”.

Dlatego nie mają racji ci autorzy, którzy uważają, że aborcja kanoniczna dotyczy tylko płodów żywych i niezdolnych do życia poza łonem matki, co miałoby

²¹ „Także różne techniki sztucznej reprodukcji, które wydają się służyć życiu i często są stosowane z tą intencją, w rzeczywistości stwarzają możliwość nowych zamachów na życie. Są one nie do przyjęcia z punktu widzenia moralnego, ponieważ oddzielają prokreację od prawdziwie ludzkiego kontekstu aktu małżeńskiego, a ponadto stosujący te techniki do dziś notują wysoki procent niepowodzeń: dotyczy to nie tyle samego momentu zapłodnienia, ile następnej fazy rozwoju embrionu wystawionego na ryzyko rychłej śmierci. Ponadto w wielu przypadkach wytwarza się większą liczbę embrionów, niż to jest konieczne dla przeniesienia któregoś z nich do łona matki, a następnie te tak zwane «embriony nadliczbowe» są zabijane lub wykorzystywane w badaniach naukowych, które mają rzekomo służyć postępowi nauki i medycyny, a w rzeczywistości redukują życie ludzkie jedynie do roli ‘materiału biologicznego’, którym można swobodnie dysponować” (EV 14, „Diversi”, kursywa – oryginalna).

²² Zob. A. Molina Melia, *Estudio jurídico-canónico*, s. 472–473.

ją odróżniać od zabójstwa, zgodnie z tradycją kanoniczną²³. Taki pogląd należy zdecydowanie odrzucić jako sprzeczny z wyżej przedstawionym, obowiązującym pojęciem kanonicznym aborcji²⁴.

Istotnie, to moment końcowy tak rozumianej aborcji odróżnia ją od zabójstwa stypizowanego w kan. 1397 § 1 CIC 2021²⁵. Tym momentem końcowym jednak – zgodnie z wykładnią z 1988 roku i obowiązującą definicją z nr. 58 EV – są naturalne narodziny dziecka. Zatem momentem końcowym nie jest jakakolwiek inna chwila tzw. terminacji ciąży, na przykład – zgodnie z dotychczasową tradycją kanoniczną – do jej 180 dnia czy jakiegokolwiek innego terminu według ustawodawstwa świeckiego.

1.2.3. Brak aborcji w tradycji kanonicznej, czyli brak czynu

Jasne było w tradycji kanonicznej, że aborcji kanonicznej nie stanowią²⁶:

- a) praktyka antykoncepcyjna polegająca na wyplukiwaniu nasienia (*eiectio seminis*), zanim nastąpi zapłodnienie;
- b) usunięcie już martwego płodu z macicy kobiety w sposób naturalny (poronienie) lub z ludzką interwencją;
- c) usunięcie „płodu”, który jednak nie jest prawdziwym płodem, albo gdy są wątpliwości, czy był to płód prawdziwy;
- d) interwencje w ramach ciąży rzekomej.

Powyższe zachowania nie są zatem czynem zabronionym – aborcją kanoniczną – w rozumieniu kan. 1397 § 2 CIC 2021 i kan. 1450 § 2 CCEO.

²³ Tak właśnie, podążając za tradycją kanoniczną, czyli uważając, że aborcja ma miejsce do 180 dnia ciąży, a następnie jest to zabójstwo por. V. De Paolis, *Responsa Pontificiae Commissionis Codicis Iuris Canonici Authentice Interpretando*, „Periodica de re canonica” 78 (1989), s. 278–286; F. Lempa, *Część szczegółowa*, w: W. Wójcik, J. Krukowski, F. Lempa, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. 4: *Księga v. Dobra doczesne Kościoła. Księga vi. Sankcje w Kościele*, Lublin 1987, s. 278; D. Cito, *Le pene per i singoli delitti* (cann. 1364–1399), s. 365–366; A. Depasquale, *Pene „latae sententiae” nel Codice* (particolarmente quelle riservate alla Sede Apostolica), w: *Le sanzioni nella Chiesa. XXII Incontro di Studio: Abbazia di Maguzzano – Lonato (Brescia), 1 luglio – 5 luglio 1996*, Milano 1997, s. 170.

²⁴ Słuszna krytyka tego poglądu – zob. B. F. Pighin, *Il nuovo sistema penale della Chiesa*, s. 498.

²⁵ Zob. F. R. Anzar Gil, *El delito canónico del aborto*, s. 238.

²⁶ Por. I. Sole, *De delictis et poenis*, s. 316–317, nr 390; M. Pistocchi, *I canonici penali del codice ecclesiastico esposti e commentati* (Libro v – Parte III), Torino 1925, s. 170–171; R. Salucci, *Il diritto penale*, s. 223–224, nr 332, ad 3; I. Chelodi, *Ius canonicum*, s. 111, nr 80.1; T. García Barberena, *Comentarios al Código*, s. 511, nr 531.

1.3. Termin „abortum” w kan. 1397 § 2 CIC 2021

Odnowiona księga VI CIC 2021 nie dokonała zmian w brzmieniu kan. 1397 § 2 CIC 2021. W przepisie tym używa się łacińskiego terminu *abortum*. Pojawia się pytanie intertemporalne: czy interpretacja autentyczna z 23 maja 1988 roku obowiązuje po reformie papieża Franciszka z 2021 roku, skoro została dokonana pod rządami starej ustawy, która już nie obowiązuje?

Przypomnieć należy zasadę intertemporalną z kan. 6 § 1 nr 3 CIC 1983, że wejście w życie kodeksu z 1983 roku spowodowało abrogowanie wszelkich ustaw karnych wydanych przez Stolicę Apostolską, chyba że zostały włączone do kodeksu. Gdyby stosować tę zasadę, to interpretacja autentyczna z 1988 roku, będąca w rzeczywistości ustawą karną powszechną wydaną przez Stolicę Apostolską, nie została włączona do odnowionej księgi VI CIC 2021, a zatem już nie obowiązuje. Można bronić obowiązywania interpretacji autentycznej w oparciu o kan. 20 CIC 1983, że tak naprawdę późniejsza ustawa, czyli nowa księga VI CIC 2021, nie zmieniła w niczym brzmienia wcześniej obowiązującego kan. 1398 CIC 1983, dosłownie powtórzonego w kan. 1397 § 2 CIC 2021. Jednakże wątpliwość pozostaje, gdyż *Pascite gregem Dei* wyraźnie uchyliło całą księgę VI CIC 1983, a zatem także poprzedni kan. 1398 CIC 1983 wraz z – jak się wydaje – interpretacją autentyczną.

Czy zatem zmieniona została definicja aborcji w prawie kanonicznym? Wydaje się, że nie. Jednakże nie dlatego, że niechlujnie przeprowadzono reformę księgi VI CIC 1983. Ale dlatego, że definicja ta – bardzo specyficzna dla porządku kościelnego, odmienna od tych, które są stanowione w ustawodawstwach świeckich – znalazła się w wyżej powołanym nr. 58 *Evangelium vitae* św. Jana Pawła II.

II. Znamie wykonywania aborcji („procurat”)

II.1. Ujęcie podmiotowe (szerokie) wykonywania aborcji i jego krytyka

Sprawcą przestępstwa aborcji jest ten, kto jej „dokonuje”, „sprawia” tę aborcję, „powoduje” aborcję, „wykonuje czynność” aborcji – jednym słowem łacińskim: *procurat* (kan. 1398 CIC 1983, kan. 1397 § 2 CIC 2021, kan. 1450 § 2 CCEO, *pars prima*)²⁷.

²⁷ W literaturze włoskojęzycznej wskazuje się na znamie *procurato*, czyli poronienie sztuczne, rozmyślnie wywołane (*deliberatamente provocato*), w odróżnieniu od poronienia samoistnego (*spontaneo*).

W literaturze przedmiotu, pod rządem kan. 1398 CIC 1983, było spore zamieszanie z rozumieniem sprawstwa aborcji. Większość autorów rozumiała to sprawstwo aborcji subiektywnie, czyli podkreślała element wolitywny. W takim rozumieniu *procurat* oznaczało jakiekolwiek powodowanie aborcji, jeśli tylko sprawca *chciał* jej dokonać lub w jej przeprowadzeniu w jakikolwiek sposób uczestniczył, z *wolną* wolą przerwania ciąży, niezależnie od tego, czy fizycznie dokonywał przerwania ciąży czy też nie. W tym ujęciu sprawstwo aborcji, opisywane w kan. 1398 CIC 1983, rozszerzano na jakiekolwiek zachowania, niestypizowane w tym kanonie, jak na przykład zlecenie, podżeganie czy pomoc w przeprowadzeniu aborcji²⁸.

Takiemu ujęciu sprawstwa aborcji przede wszystkim należy zarzucić błąd wykładni rozszerzającej, niedopuszczalnej w przepisach karnych. Autorzy ujęcia – jak można je wprost nazwać – „**podmiotowego**” nie zauważają, że mają do czynienia nie ze znamieniem podmiotowym (zawinienia), lecz ze znamieniem **przedmiotowym**, czasownikowym, opisującym przestępne zachowanie sprawcy (przerywać ciążę, zabijać dziecko poczęte). Co więcej, chodzi tylko o zachowanie sprawcy **głównego**, czyli takiego sprawcy, który dokonuje czynności **typowej**, a nie nietypowej opisanej w przepisie ogólnym kan. 1329 CIC 1983 (kan. 1329 CIC 2021)²⁹,

To drugie, oczywiście, nie jest przedmiotem zainteresowania prawa karnego kanonicznego. Por. B. F. Pighin, *Il nuovo sistema penale della Chiesa*, s. 498.

²⁸ Zob. J. A. G. Coriden, *Canon 1398. Canonical penalty for abortion as applicable to administrators of clinics and hospitals*, „Roman Replies and CLSA Advisory Opinions” 1986, s. 81; H. Paarhammer, *Das spezielle Strafrecht des CIC*, w: *Recht im Dienste des Menschen. Eine Festgabe Hugo Schwendenwein zum 60. Geburtstag*, Hrsg. K. Lüdicke, H. Paarhammer, D. A. Binder, Graz 1986, s. 420–421; V. De Paolis, *De Sanctionibus in Ecclesia. Adnotationes in Codicem: Liber VI*, Romae 1986, s. 119–120; J. Sanchis, *L'aborto procurato*, s. 673; F. R. Anzar Gil, *El delito canónico del aborto*, s. 230 (biorąc pod uwagę tylko kan. 1398 CIC 1983); *Münsterischer Kommentar zum Codex Iuris Canonici*, Hrsg. K. Lüdicke, Loseblattwerk, Essen 1984–, Band 6, Stand: November 1993, ad can. 1398/3, nr 5; R. Potz, *Abortus im kirchlichen Strafrecht*, „Österreichisches Archiv für Kirchenrecht” 42 (1993) z. 1–2, s. 109–110, 125 (matka, lekarz, znachor); G. Haas, „*Qui abortum procurat...*” *Täterschaft bei c. 1398 CIC und Enzyklika „Evangelium vitae*”, „Archiv für katholisches Kirchenrecht” 164 (1995) z. 1, s. 439–440 (lekarz bądź położna i matka jako sprawcy); Th. G. Green, [komentarz do kan.] 1398, w: *New commentary on the Code of Canon Law*, eds. J. P. Beal, J. A. Coriden, T. J. Green, New York 2000, s. 1603, przyp. 308; C. Papale, „*Qui abortum procurat*” (can. 1398). *Breve disamina giuridico-canonica*, „Quaderni di diritto ecclesiale” 13 (2000) nr 4, s. 440, 443 (lekarz i matka wyrażająca zgodę jako sprawcy); A. Chrapkowski, *Il delitto dell'aborto*, s. 115 (odróżniając matkę, która dobrowolnie poddaje się aborcji, i lekarza od „wspólników koniecznych”); F. Pérez-Madrid, *La tutela penal*, s. 623; B. F. Pighin, *Diritto penale canonico*, Venezia 2008, s. 515.

²⁹ Kanon 1329 CIC 2021 brzmi (w przekładzie polskim): „§ 1. Jeżeli wobec głównego sprawcy są ustanowione kary *ferendae sententiae*, to ci, którzy we wspólnym zamiarze przestępczym

rozszerzającym odpowiedzialność karną na innych współuczestników (sprawców) przestępstwa³⁰. To ujęcie podmiotowe, rozszerzające pojęcie sprawstwa aborcji na innych uczestników w popełnieniu czynu zabronionego (na przykład na pomagających lub podlegających), pozbawia jakiegokolwiek praktycznego sensu instytucję współudziału w przestępstwie z kan. 1329 CIC 2021 i jest niedopuszczalne z punktu widzenia wykładni systemowej. Jest to tym bardziej naganne, że również w kan. 1041 nr 4 CIC 1983, dotyczącym nieprawidłowości do święceń, odróżnia się dokonanie fizyczne aborcji przez sprawcę głównego od innych form popełnienia tego przestępstwa, czyli od innych pozytywnie współdziałających w popełnieniu tego czynu³¹.

II.2. Ujęcie przedmiotowe (wąskie) wykonywania aborcji i problem ze wskazaniem podstawy prawnej odpowiedzialności sprawcy czynu nietypowego

Dlatego *procurat* z kan. 1397 § 2 CIC 2021 i kan. 1450 § 2 CCEO należy rozumieć wąsko i przedmiotowo, a nie podmiotowo. Sprawcą aborcji, nazwanym w kan. 1397 § 2 CIC 2021 i kan. 1450 § 2 CCEO, jest zatem tylko taki sprawca, który **fizycznie wykonuje** znamiona przestępstwa opisanego w tymże przepisie. Mowa o takim sprawcy, który dokonuje czynu **typowego**, a więc realnie uczestniczy w zabiegu przerwania ciąży. Nie chodzi natomiast o uczestnictwo moralne lub inne, nietypowe, jak na przykład: namawianie do aborcji, jej zlecenie przez matkę lekarzowi, pomoc w jej przeprowadzeniu poprzez finansowanie itp.³²

współdziałają w przestępstwie, chociaż nie są wyraźnie wymienieni w ustawie lub nakazie, podlegają tym samym karom lub innym, tak samo lub mniej surowym. § 2. Karę *latae sententiae* grożącą za przestępstwo zaciągają współnicy (*complices*) niewymienieni w ustawie lub nakazie, jeżeli bez ich udziału przestępstwo nie byłoby dokonane (*si sine eorum opera delictum patratum non esset*), a kara jest tej natury, że może ich dotyczyć; w przeciwnym razie mogą podlegać karom *ferendae sententiae*”.

³⁰ Uwagi ogólne o koncepcji sprawstwa i udziału w przestępstwie kanonicznym w kontekście aborcji w pierwszym artykule serii. Zob. P. Skonieczny, *Aborcja w ustawodawstwie karnym papieża Franciszka (I): ratio legis, czyli dobro prawnie chronione, oraz znamię sprawcy przestępstwa*, „Annales Canonici” 21 (2025) nr 1, s. 52–53, III.1.

³¹ Przepis kan. 1041 nr 4 CIC 1983 (w przekładzie polskim) brzmi: „Do przyjęcia święceń nieprawidłowi są: [...] 4° ten, kto popełnił dobrowolne zabójstwo albo skutecznie spowodował aborcję (*abortum procuraverit, effectum secuto*) oraz wszyscy pozytywnie współdziałający (*omnesque positive cooperantes*)”.

³² Por. G. Di Mattia, *L'aborto: aspetti medico-legali e punibilità in diritto canonico*, „Apollinaris” 61 (1988) nr 3–4, s. 774; F. R. Anzar Gil, *El delito canónico del aborto*, s. 236–239 (po uwzględnieniu interpretacji autentycznej z 1988 r.); D. Cito, *Le pene per i singoli delitti (cann. 1364–1399)*, s. 366;

W tym miejscu należy zapytać o podstawę prawną odpowiedzialności sprawcy czynu nietypowego, współdziałającego w popełnieniu przestępstwa aborcji, czyli nieopisanego w tym typie czynu zabronionego w kan. 1397 § 2 CIC 2021. Powinien to być kan. 1329 CIC 2021. Budzi on jednak poważne zastrzeżenia interpretacyjne.

Wyrażenie z kan. 1329 § 1 CIC 2021, *in princ.*: „**ci, którzy we wspólnym zamiarze przestępczym współdziałają w przestępstwie**” („*qui communi delinquendi consilio in delictum concurrunt*”) – rozszerza co prawda bezprawność czynu na zachowania nietypowe, o charakterze „niesprawczym” (jak podżeganie do aborcji czy pomoc w jej popełnieniu), jak i sprawczym (np. kiedy współdziałający nie realizuje wszystkich znamion aborcji, a jedynie pewną ich część). Jednak ustawodawca kościelny błędnie, niestety, ograniczył zakres zastosowania tego przepisu do kar *ferendae sententiae*, chociaż praktycznie chodzi tu o ekskomunikę *latae sententiae*, właśnie przy aborcji³³.

Poprawa tego błędu była możliwa przy okazji reformy papieża Franciszka w 2021 roku, jednakże z tego ustawodawca kościelny nie skorzystał i nie zharmonizował kan. 1397 § 2 CIC 2021 z kan. 1329 CIC 2021. Niezależnie od tego należy powtórzyć pogląd wyrażony przed wejściem w życie reformy papieża Franciszka z 2021 roku, że ze względu na tradycję kanoniczną trzeba pociągnąć do odpowiedzialności karnokanonicznej sprawców czynów nietypowych (jak podżeganie i pomocnictwo do aborcji). Chodzi przecież o naruszenie naturalnego prawa Bożego. Stąd też – niezależnie od tego, czy ustawodawca kościelny radzi sobie z technicznoprawną regulacją tego zagadnienia czy nie – sprawcy aborcji kanonicznej podlegają karze ekskomuniki *latae sententiae*. Wskazanie podstawy prawnej jest już kwestią drugorzędną, czysto formalną³⁴.

A. Calabrese, *Diritto penale canonico*, Città del Vaticano 2006, s. 344–345; P. Skonieczny, *La partecipazione nel delitto canonico: alla ricerca del concetto teorico*, Roma 2015, s. 400–403. Nie jest jasne stanowisko J. Syryjczyka, *Kanoniczne prawo karne*, s. 178–179.

³³ Dokładniej na ten temat, ze szczegółową analizą problemu w świetle kan. 1329 CIC 1983 1983, zob. P. Skonieczny, *Sprawca aborcji: głos w dyskusji nad przestępstwem z kan. 1398 KPK*, „Annales Canonici” 11 (2015), s. 201–209, <https://doi.org/10.15633/acan.1063> (23.05.2024).

³⁴ Zob. P. Skonieczny, *Sprawca aborcji*, s. 208.

11.3. Brak czynu: problem odpowiedzialności polityków i proaborcjonistów

Praktycznie istotna kwestia ewentualnej odpowiedzialności karnokanonicznej polityków wspierających aborcję czy też członków ruchów proaborcyjnych rozwiązywana jest w doktrynie, wskazując na brak związku przyczynowego między działaniem proaborcjonistów a skutkiem³⁵. Jednakże w tych przypadkach – polityków, którzy głosują za ustawą dopuszczającą aborcję³⁶, popierających i finansujących ruchy aborcyjne³⁷, członków tego typu ruchów (np. Catholics for Choice) – nie można mówić o jakimkolwiek sprawstwie przestępstwa kanonicznego aborcji. Brak jest bowiem czynu przestępczego, czyli dokonania aborcji kanonicznej. Nie ma więc mowy w tychże przypadkach o odpowiedzialności karnokanonicznej za przestępstwo z kan. 1397 § 2 CIC 2021 (kan. 1450 § 2 CCEO). Nie można zatem twierdzić, że osoby te są lub mogą być – odpowiednio w prawie łacińskim lub wschodnim – ekskomunikowane³⁸.

W tych przypadkach nie tyle chodzi o **konkretny**, pożądany skutek przestępny (śmierć *danego* dziecka poczętego), lecz o **abstrakcyjną**, ogólną ideę aborcji jako takiej³⁹. Takie zachowania zaś nie są zakazane w kan. 1397 § 2 CIC 2021 (kan. 1450 § 2 CCEO). W przepisie tym bowiem zakazuje się zabójstwa **zindywidualizowanego** dziecka poczętego, którego śmierć jest skutkiem tego przestępstwa. Przedmiotem zakazu przestępstwa kanonicznego aborcji nie jest zatem propaganda proaborcyjna. Sprawca takiego czynu nie popełnia aborcji kanonicznej, a zatem nie ma mowy o czynie zabronionym w rozumieniu kan. 1397 § 2 CIC 2021 (kan. 1450 § 2 CCEO).

Oczywiście, pozostaje moralna odpowiedzialność proaborcjonistów za udział w złu i grzech ciężki. Stąd postulować należy w takich przypadkach zastosowanie

35 O problemie związku przyczynowego między czynem sprawcy a skutkiem w postaci śmierci dziecka poczętego w wyniku aborcji zob. niżej, III. Por. P. Skonieczny, *Sprawca aborcji*, s. 211–212.

36 Inaczej wszakże (głos odosobniony) – G. Haas, „*Qui abortum procurat...*”, s. 444–446.

37 Ale nie konkretną aborcję, którą się finansuje poprzez, na przykład, zbiórkę w Internecie w ramach *crowdfunding*. Por. P. Skonieczny, *La partecipazione nel delitto canonico*, s. 410, przyp. 146; P. Skonieczny, *Sprawca aborcji*, s. 211, przyp. 54.

38 Podobnie w nauczaniu św. Jana Pawła II, podkreślając jednakże poważną odpowiedzialność moralną: „Ale odpowiedzialność [moralna] spada też na prawodawców, którzy poparli i zatwierdzili prawa dopuszczające przerywanie ciąży oraz – w takiej mierze, w jakiej sprawa ta od nich zależy – na zarządzających instytucjami służby zdrowia, w których dokonuje się przerywania ciąży [o czym mowa niżej, por. 11.3.3.3.]” (EV 59, „*Officio in princ.*”).

39 P. Skonieczny, *Sprawca aborcji*, s. 211.

kan. 915 CIC 1983 (kan. 712 CCEO) wobec osób publicznie szerzących zgorszenie, czyli odmawiać im udzielenia Komunii Świętej⁴⁰. Duszpastersko można to przeprowadzić w ten sposób, że należy najpierw politykowi lub innej osobie znanej w środowisku wyjaśnić prywatnie (na przykład w zakrystii czy przy innej okazji) Magisterium Kościoła co do świętości życia i wyraźne potępienie zabijania dzieci nienarodzonych przez Kościół. Jednocześnie trzeba pouczyć o skutku z kan. 915 CIC 1983 (kan. 712 CCEO) za trwanie z uporem w jawnym grzechu ciężkim. Gdyby osoba taka nie zmieniła swoich poglądów, wtedy dopiero, po takim upomnieniu, można jej odmówić publicznie Komunii Świętej⁴¹.

W szczególnie ciężkich przypadkach polityków czy aktywistów proaborcyjnych nie można wykluczyć nałożenia kary *ferendae sententiae* na podstawie kan. 1399 CIC 2021, ewentualnie nakazem karnym w trybie kan. 1319 CIC 2021 (kan. 1406 CCEO 2023⁴²). Natomiast trudne byłoby w tych przypadkach zastosowanie kan. 1368 CIC 2021 (kan. 1448 § 1 CCEO), uznając, że popieranie aborcji narusza dobre obyczaje⁴³.

III. Znamię skutku („effectu secuto”)

III.1. Przestępstwo skutkowe

Przestępstwo aborcji jest tzw. przestępstwem skutkowym (materialnym), dla którego karalności wymaga się wystąpienia zmiany w świecie zewnętrznym, sensownie oderwanej od samej czynności, która tę zmianę wywołuje⁴⁴. Do dokonania przestępstwa aborcji zatem konieczna jest śmierć dziecka poczętego, czyli używając słów ustawy: „po zaistnieniu skutku” (*effectu secuto* – kan. 1397 § 2 CIC 2021, kan. 1450 § 2 CCEO).

⁴⁰ P. Skonieczny, *Sprawca aborcji*, s. 212.

⁴¹ Zob. R. L. Burke, *Canon 915: The discipline regarding the denial of Holy Communion to those obstinately persevering in manifest grave sin*, „Periodica de re canonica” 96 (2007), s. 56; F. Pérez-Madrid, *La tutela penal*, s. 626–628; P. Skonieczny, *La compartecipazione nel delitto canonico*, s. 411.

⁴² Zob. P. Skonieczny, *La compartecipazione nel delitto canonico*, s. 411; P. Skonieczny, *Sprawca aborcji*, s. 212.

⁴³ Taki też pogląd został wypowiedziany pod rządą poprzedniego kan. 1369 CIC 1983. Por. G. Haas, „*Qui abortum procurat...*”, s. 444–446; P. Skonieczny, *La compartecipazione nel delitto canonico*, s. 411, przyp. 152.

⁴⁴ Por. W. Wróbel, A. Zoll, *Polskie prawo karne. Część ogólna*, Kraków 2010, s. 192.

Jeżeli śmierć ta nie nastąpiła, nie można mówić o przestępstwie aborcji, a jedynie o jego usiłowaniu. Usiłowanie przestępstwa, także aborcji, co do zasady jest niekaralne w prawie karnym kanonicznym (por. kan. 1328 CIC 2021, kan. 1418 CCEO).

III.2. Doprowadzenie do skutku i przypisanie skutku sprawcy

Podobnie jak w większości ustawodawstw karnych świeckich⁴⁵ ustawodawca kościelny nie opisuje sposobu doprowadzenia do skutku. Zatem sprawcą jest ten wierny, który fizycznie zabija poczęte życie w łonie matki, w jakikolwiek technicznie sposób – na przykład przez zażycie odpowiedniej substancji chemicznej czy pigułki „dzień po”, mechanicznie (na przykład odpowiednio skacząc) albo poprzez zabieg usunięcia ciąży, spowodowanie przedwczesnego porodu – przed naturalnym narodzeniem dziecka⁴⁶. Przede wszystkim będą to: lekarz; pielęgniarka, która podaje odpowiednią substancję poronną; sama matka, jeżeli tę substancję poronną zażywa lub w inny sposób pozbywa się poczętego życia.

Doktryna kanonistyczna nie zajmuje się kwestią przypisania skutku sprawcy, czyli wskazaniem związku przyczynowego między aktywnością sprawcy a powstałym skutkiem⁴⁷.

Brak zaistnienia skutku bądź brak związku przyczynowego między czynem sprawcy a skutkiem oznacza niewyczerpanie znamion typu czynu z kan. 1397 § 2 CIC 2021 (kan. 1450 § 2 CCEO)⁴⁸.

45 Zob. W. Wróbel, A. Zoll, *Polskie prawo karne*, s. 192.

46 Por. P. Skonieczny, *La compartecipazione nel delitto canonico*, s. 404–405.

47 Zob. W. Wróbel, A. Zoll, *Polskie prawo karne*, s. 194. Wydaje się, że za doktryną karnistyczną świecką należałoby przyjąć, że między zaniechaniem a skutkiem powiązanie jest jedynie normatywne, a nie ontologiczne. Zatem sprowadza się ono do niewykonania obowiązku zapobiegnięcia skutkowi, kiedy sprawca miał rolę gwaranta dobra, np. rodzic wobec życia dziecka poczętego. Por. W. Wróbel, A. Zoll, *Polskie prawo karne*, s. 198–199.

48 Por. P. Skonieczny, *La compartecipazione nel delitto canonico*, s. 394.

III.3. Brak związku przyczynowego

III.3.1. Niewłaściwe przestępstwo z zaniechania popełnione przez ojca dziecka poczętego

Brak tego związku przyczynowego występuje przy niewłaściwych przestępstwach z zaniechania. Mają one miejsce, kiedy przestępstwo skutkowe popełniane jest w wyniku zaniechania działania wymaganego normą prawa kanonicznego⁴⁹.

Mowa o ojcu dziecka, który jakkolwiek nie pomaga ani nie podlega do przerwania ciąży, ale jednak też nie przeszkadza w jego zabiciu, mimo że jako ojciec dziecka ma moralny, a zatem i kanoniczny, obowiązek ochrony jego życia. Taki ojciec nie popełnia przestępstwa kanonicznego aborcji, ale jest to poważne wykroczenie w dziedzinie moralnej (grzech ciężki)⁵⁰.

III.3.2. Brak odpowiedzialności hematologa lub radiologa

Należy podzielić też pogląd, że brak jest wymaganego związku przyczynowego między czynem hematologa czy radiologa badającego ciążę a przeprowadzoną

⁴⁹ „Szczególne problemy przypisania [skutku – P. S.] w przypadku zaniechania rodzą te typy czynów zabronionych, w których nie wymieniono obowiązku kierunkowej aktywności, lecz jedynie działanie i skutek należący do znamion typu [jak przy aborcji kanonicznej w kan. 1397 § 2 CIC 2021 i kan. 1450 § 2 CCEO – P. S.]. Przyjmując nazewnictwo doktryny, oznaczamy je jako niewłaściwe przestępstwa z zaniechania, wyrażając przez to, że mogą być popełnione przez zaniechanie, tj. przez brak odpowiednio ukierunkowanej aktywności, zdolnej zapobiec powstaniu skutku (materialne z nieprzeszkodzenia skutkowi lub niewłaściwe z zaniechania)” (K. Buchała, A. Zoll, *Polskie prawo karne*, Warszawa 1995, s. 188).

⁵⁰ Święty Jan Paweł II wyraźnie nauczał w tego typu przypadkach o odpowiedzialności **moralnej**, choć przy innych okazjach wspominał o karach kanonicznych: „Decyzję o zabójstwie dziecka jeszcze nie narodzonego podejmuje często nie tylko matka, ale inne jeszcze osoby. Winien może być przede wszystkim ojciec dziecka, nie tylko wówczas, gdy bezpośrednio nakłania kobietę do przerwania ciąży, ale także kiedy pośrednio przyczynia się do podjęcia przez nią takiej decyzji, pozostawiając ją samą w obliczu problemów związanych z ciążą: w ten sposób rodzina zostaje śmiertelnie zraniona i zbeczczona w swej naturze jako wspólnota miłości oraz w swym powołaniu, jako «sanktuarium życia» Nie należy też pomijać nacisków, jakie są wywierane przez szersze środowisko rodziny i przyjaciół. Nierzadko kobieta poddawana jest tak silnej presji, że czuje się psychicznie zmuszona do wyrażenia zgody na przerwanie ciąży: nie ulega wątpliwości, że w takim przypadku **odpowiedzialność moralna** (*moralis officium*) spoczywa w szczególny sposób na tych, którzy bezpośrednio lub pośrednio zmusili ją do przerwania ciąży. Odpowiedzialni są także lekarze i pracownicy służby zdrowia, gdy oddają na służbę śmierci wiedzę i umiejętności zdobyte po to, by bronić życia” (Ev 59, „Praeter”, kursywa – P. S.). Zob. P. Skonieczny, *La compartecipazione nel delitto canonico*, s. 395–396, 403.

później, między innymi w wyniku tych badań, aborcją. Obiektywnie rzecz biorąc, takie badania nie prowadzą do śmierci dziecka. Nawet jeżeli badania są przeprowadzane z myślą o **ewentualnej** aborcji, to i tak nie można ich łączyć przyczynowo-skutkowo ze śmiercią dziecka⁵¹.

Śmierć w wyniku aborcji dziecka poczętego, które było badane w okresie prenatalnym w celu wykrycia ewentualnych chorób, nie jest wprost zamierzona przez personel medyczny wykonujący te badania hematologiczne lub radiologiczne. W tym miejscu pojawia się także argument ze strony podmiotowej przestępstwa, a mianowicie o braku zamiaru bezpośredniego (*dolus*)⁵². Trzeba powtórzyć już wypowiedziany pogląd, że taki lekarz z pewnością nie współdecyduje o uśmierceniu poczętego dziecka⁵³. Śmierć dziecka w wyniku późniejszej **ewentualnej** aborcji może być **ewentualnie** brana pod uwagę przez hematologa czy radiologa. Zatem można by wskazać co najwyżej na zamiar **ewentualny**, a nie bezpośredni odnośnie do zabicia dziecka poczętego. Brak *dolus* powoduje, że w konsekwencji nie jest możliwe zaciągnięcie ekskomuniki *latae sententiae*⁵⁴. Nie wyklucza to jednak poważnej odpowiedzialności moralnej za grzech ciężki⁵⁵.

Biorąc pod uwagę stronę podmiotową czynu radiologa czy hematologa, należy zwrócić uwagę na skomplikowaną kwestię ewentualnej zmiany roli w popełnieniu aborcji kanonicznej. Nie można bowiem wykluczyć takiej sytuacji, w której radiolog czy hematolog porzuca swoją rolę bierną w procesie decyzyjnym o aborcji, stając się jej aktywnym nietypowym sprawcą, **chcąc** uśmiercenia dziecka poczętego i stąd podżegając do tego przestępstwa lub pomagając w jego popełnieniu. Taki

51 Por. P. Skonieczny, *La compartecipazione nel delitto canonico*, s. 404; P. Skonieczny, *Sprawca aborcji*, s. 211.

52 O kwestii zawinienia dokładniej w kolejnym artykule cyklu: P. Skonieczny, *Aborcja w ustawodawstwie karnym papieża Franciszka (III): znamię podmiotowe*, w przygotowaniu.

53 Por. P. Skonieczny, *La compartecipazione nel delitto canonico*, s. 404–405.

54 Zob. J.-L. Marchal, *La complicité en droit pénal canonique: quelques questions d'actualité*, „L'Année canonique” 53 (2011), s. 179; P. Skonieczny, *La compartecipazione nel delitto canonico*, s. 404–405; P. Skonieczny, *Sprawca aborcji*, s. 211 z cyt. tamże w przyp. 52 literaturą. Inaczej, jak się wydaje, w: A. Chrapkowski, *Il delitto dell'aborto*, s. 116.

55 „Diagnostyka prenatalna jest moralnie dozwolona, jeśli «szanuje życie oraz integralność embrionu i płodu ludzkiego, dąży do jego ochrony albo do jego indywidualnego leczenia... Sprzeciwia się prawu moralnemu wtedy, gdy w zależności od wyników prowadzi do przerwania ciąży. Diagnostyka nie powinna pociągać za sobą wyroku śmierci» [Kongregacja Nauki Wiary, instr. *Donum vitae*, 1, 2.]” (*Katechizm Kościoła katolickiego*, 2274).

nietypowy sprawca aborcji zaciągnie ekskomunikę *latae sententiae* (por. kan. 1329 § 2 w zw. z kan. 1397 § 2 CIC 2021)⁵⁶.

III.3.3. Udział administracji szpitalnej i personelu pomocniczego w złu aborcji

Należy wykluczyć jakikolwiek związek przyczynowy w sensie prawnym między działaniem administracji (np. dyrektora) i personelu pomocniczego szpitala (portierów, sprzątaczek, salowych), w którym wykonuje się aborcje, a samymi aborcjami⁵⁷. Nie chodzi tylko o brak zamiaru bezpośredniego (*dolus*), który wyklucza możliwość zaciągnięcia ekskomuniky *latae sententiae*⁵⁸. Działania tego personelu są związane bardziej z działalnością szpitala jako takiego, a nie z dokonaną, konkretną aborcją⁵⁹.

Brak przestępstwa kanonicznego nie oznacza jednak uwolnienia z jakiejkolwiek winy moralnej, zwłaszcza że chodzi o współdziałanie w złu (choć nie w przestępstwie) aborcji, o czym wyraźnie naucza św. Jan Paweł II w *Evangelium vitae*⁶⁰.

Wnioski

Opis bezprawności przestępstwa aborcji budził wątpliwości i trudności z technicznoprawnego punktu widzenia. Nie ulega jednak wątpliwości, że czyn ten jest złem moralnym oraz że sprawca tego przestępstwa wymierzonego przeciwko życiu najbardziej niewinnych powinien ponosić odpowiedzialność karnokanoniczną. To z tego względu doszło do interwencji ustawodawcy kościelnego, który szeroko zdefiniował aborcję w interpretacji autentycznej w 1988 roku, a następnie w *Evangelium vitae* w 1995 roku. Ta druga definicja jest nadal obowiązująca.

⁵⁶ Por. P. Skonieczny, *La compartecipazione nel delitto canonico*, s. 405.

⁵⁷ P. Skonieczny, *Sprawca aborcji*, s. 212.

⁵⁸ P. Skonieczny, *Sprawca aborcji*, s. 212. Odnośnie do koncepcji *dolus* w przestępstwie kanonicznym aborcji w kolejnym artykule cyklu: P. Skonieczny, *Aborcja w ustawodawstwie karnym papieża Franciszka (III): znamię podmiotowe, w przygotowaniu*.

⁵⁹ P. Skonieczny, *Sprawca aborcji*, s. 212. Ponadto zob. P. Skonieczny, *La compartecipazione nel delitto canonico*, s. 411.

⁶⁰ P. Skonieczny, *Sprawca aborcji*, s. 212. Por. EV 59, „Officio” in princ., wyżej cytowany zob. II.3., III.3.1.

Reforma prawa karnego kanonicznego dokonana przez papieża Franciszka nie zmieniła zatem znamion przedmiotowych aborcji kanonicznej. Kościół bezwzględnie chroni każde niewinne życie, czego daje wyraz w opisie czynu zabronionego przestępstwa kanonicznego aborcji. Ten cel ustawodawstwa karnokanonicznego przyświeca także w regulacji pozostałych znamion komentowanego przestępstwa, o czym będzie mowa w kolejnych artykułach tej serii.

ABSTRAKT

Aborcja w ustawodawstwie karnym papieża Franciszka (II): czynność wykonawcza i skutek przestępny

Autor w drugim artykule serii zajmuje się opisem czynu bezprawnego aborcji kanonicznej, analizując jego następujące, tradycyjne znamiona przedmiotowe: aborcja (*abortum* – I.), jej wykonywanie (*procurat, procuravit* – II.) i spowodowanie skutku (*effectu secuto* – III.). Odnosnie do znamienia *abortum* autor przedstawia spór o wykładnię tego terminu pod rządem kan. 1398 CIC 1983, który w tradycji kanonicznej był rozumiany wąsko (I.2.1.). Jednakże w interpretacji autentycznej z 1988 roku oraz w nr. 58 encykliki św. Jana Pawła II *Evangelium vitae* z 1995 roku ustawodawca kościelny szeroko zinterpretował aborcję kanoniczną (I.2.2.). Zdaniem autora ta druga definicja jest nadal obowiązująca, gdyż wątpliwe jest dalsze obowiązywanie interpretacji autentycznej wskutek abrogowania całej księgi VI CIC 1983 w 2021 roku (I.3.). Dlatego aktualnie w myśl zasady *in dubio pro reo* nie można uznać za przestępstwo kanoniczne aborcji uśmiercania zapłodnionych komórek jajowych powstałych w procedurze *in vitro*, a nie przeniesionych do łona matki (I.2.2.2.). Odnosnie do znamienia wykonywania aborcji autor krytykuje jego ujęcie szerokie (podmiotowe), które wkracza w kwestię zawinienia oraz odpowiedzialności karnej sprawców nietypowych z kan. 1329 CIC 2021 (II.1.). Dlatego należy przyjąć ujęcie wąskie, przedmiotowe wykonywania aborcji, chociaż ze względu na brak zharmonizowania kan. 1397 § 2 z kan. 1329 CIC 2021 może ono rodzić trudności z przyjęciem odpowiedzialności sprawców nietypowych (II.2.). Autor uważa, że politycy wspierający ustawodawstwo proaborcyjne czy też członkowie ruchów proaborcyjnych nie popełniają przestępstwa kanonicznego aborcji, ale nie ze względu na brak skutku przestępnego, lecz w ogóle brak czynu (II.3.). W końcu, po ogólnym skomentowaniu znamienia skutku (III.1., III.2.), autor koncentruje się na braku związku przyczynowego ze skutkiem zabicia dziecka w następujących sytuacjach: ojca dziecka, który nie przeszkadza jego zabiciu (niewłaściwe przestępstwo z zaniechania, III.3.1.); hematologa czy radiologa badającego ciążę (III.3.2.); działalności

administracji szpitalnej i personelu pomocniczego, chociaż uczestniczą oni w zflu aborcji i za to ponoszą odpowiedzialność moralną (III.3.3.).

Słowa kluczowe: aborcja, kan. 1397 § 2 i 3 CIC po reformie z 2021, kan. 1450 § 2 CCEO po reformie z 2023

ASTRATTO

L'aborto nella legislazione penale di Papa Francesco (II): la condotta e l'evento

Nel secondo articolo della serie, l'Autore si occupa della descrizione della condotta anti-giuridica dell'aborto canonico, analizzando i suoi tradizionali elementi oggettivi: l'aborto (*abortum* – I.), la sua realizzazione (*procurat, procuravit* – II.) e la provocazione dell'evento (*effectu secuto* – III.). Per quanto riguarda l'elemento *abortum*, l'Autore presenta una controversia sull'interpretazione di questo termine ai sensi del can. 1398 CIC 1983, che è stato inteso in modo stretto nella tradizione canonica (I.2.1.). Tuttavia, nell'interpretazione autentica del 1988 e nel n. 58 dell'enciclica di San Giovanni Paolo II *Evangelium vitae* del 1995, il legislatore ecclesiastico ha interpretato l'aborto canonico in modo estensivo (I.2.2.). A parere dell'Autore, quest'ultima definizione è finora vigente, essendo dubbia la vigenza della summenzionata interpretazione autentica a seguito dell'abrogazione dell'intero Libro VI CIC 1983 nel 2021 (I.3.). Pertanto, attualmente, in base al principio *in dubio pro reo*, non è possibile configurare come delitto canonico l'uccisione di ovuli fecondati creati nella procedura in vitro e non trasferiti nell'utero (I.2.2.2.). Per quanto riguarda l'elemento della realizzazione dell'aborto, l'Autore ne critica l'impostazione ampia (soggettiva), che invade la questione della colpevolezza e della responsabilità penale degli autori atipici, di cui al can. 1329 CIC 2021 (II.1.). Pertanto, dovrebbe essere adottato un concetto ristretto, oggettivo, di esecuzione dell'aborto, anche se, a causa della mancata armonizzazione del can. 1397 § 2 con il can. 1329 CIC 2021, può dare luogo a difficoltà relativamente alla responsabilità degli autori atipici (II.2.). L'Autore ritiene che i politici che sostengono la legislazione a favore dell'aborto o i membri di movimenti proabortisti non commettano il delitto canonico di aborto, ma non per l'assenza di un evento delittuoso, bensì per l'assenza di una condotta (II.3.). Infine, dopo aver commentato in generale l'elemento dell'evento (III.1., III.2.), l'Autore si sofferma sulla mancanza di nesso causale con l'evento dell'uccisione del bambino nelle seguenti situazioni: il padre del bambino che non impedisce l'uccisione del bambino („delitto omissivo improprio”, III.3.1.); l'ematologo o il radiologo che esamina la gravidanza (III.3.2.); l'attività dell'amministrazione ospedaliera e del personale ausiliario, anche se partecipano al male dell'aborto e per questo sono responsabili moralmente (III.3.3.).

Parole chiave: aborto, can. 1397, § 2 e § 3 CIC dopo la riforma del 2021, can. 1450, § 2 CCEO dopo la riforma del 2023

ABSTRACT

Abortion in the penal legislation of Pope Francis (II): the perpetration of the delict and its result

In the second article of the series, the Author deals with the description of the anti-judicial act of canonical abortion, analysing its traditional objective elements: the abortion (*abortum* – I.), its accomplishment (*procurat, procuravit* – II.) and the provocation of the result (*effectu secuto* – III.). With regard to the element *abortum* the Author presents a controversy on the interpretation of this term under canon 1398 CIC 1983, which has been strictly understood in canonical tradition (I.2.1.). However, in the authentic interpretation of 1988 and in No. 58 of St John Paul II's 1995 encyclical *Evangelium vitae*, the ecclesiastical legislator has interpreted canonical abortion in an extensive manner (I.2.2.). In the Author's opinion, the latter definition is still in force, the validity of the above-mentioned authentic interpretation being doubtful following the abrogation of the entire Book VI CIC 1983 in 2021 (I.3.). Therefore, at present, according to the principle *in dubio pro reo*, it is not possible to criminalise as a canonical delict of abortion the killing of fertilised ova created in the in vitro procedure and not transferred to the mother's womb (I.2.2.2.). With regard to the element of the accomplishment of the abortion, the Author criticises its broad, subjective approach, which encroaches on the question of the culpability and criminal liability of atypical perpetrators, referred to in can. 1329 CIC 2021 (II.1.). Therefore, a narrow, objective concept of the commission of an abortion should be adopted, even though, due to the lack of harmonisation of can. 1397 § 2 with can. 1329 CIC 2021, this may give rise to difficulties with regard to the liability of atypical perpetrators (II.2.). The Author considers that politicians who support pro-abortion legislation or members of pro-abortion movements do not commit the canonical delict of abortion, but not because of the absence of a delictual result, but because of the absence of an act (II.3.). Finally, after commenting in general on the element of the result (III.1., III.2.), the Author dwells on the lack of a causal connection with the result of the killing of the child in the following situations: the father of the child who does not prevent the killing of the child ('improper delict of omission', III.3.1.); the haematologist or radiologist who examines the pregnancy (III.3.2.); the activity of the hospital administration and auxiliary staff, even if they participate in the evil of abortion and are morally responsible for it (III.3.3.).

Keywords: abortion, can. 1397 § 2 and § 3 CIC after the 2021 reform, can. 1450, § 2 CCEO after the 2023 reform

Bibliografia

1. Anzar Gil F. R., *El delito canónico del aborto. Comentario a una respuesta de la CPI*, „Revista Española de Derecho Canónico” 47 (1990) nr 128, s. 225–239.
2. Arrieta J. I., *Commento ai cann. 1311–1399*, w: *Codice di Diritto Canonico e leggi complementari commentato*, a cura di J. I. Arrieta, Roma 2022, s. 877–946.
3. Bartel H., *Embriologia. Podręcznik dla studentów*, Warszawa 2012.
4. Botta R., *La norma penale nel diritto della Chiesa*, Bologna 2001.
5. Buchała K., Zoll A., *Polskie prawo karne*, Warszawa 1995.
6. Burke R. L., *Canon 915: The discipline regarding the denial of Holy Communion to those obstinately persevering in manifest grave sin*, „Periodica de re canonica” 96 (2007), s. 3–58.
7. Calabrese A., *Diritto penale canonico*, Città del Vaticano 2006.
8. Cappello F., *De censuris iuxta Codicem Iuris Canonici*, Augustae Taurinorum 1919.
9. Chelodi I., *Ius canonicum de delictis et poenis et de iudiciis criminalibus*, ed. P. Ciprotti, Vicenza 1943.
10. Chrapkowski A., *Il delitto dell'aborto procurato nel Codex Iuris Canonici del 1917 e del 1983. Studio giuridico-storico*, Roma 2001.
11. Cito D., *Le pene per i singoli delitti (cann. 1364–1399)*, w: V. De Paolis, D. Cito, *Le sanzioni nella Chiesa. Commento al Codice di Diritto Canonico. Libro VI*, Città del Vaticano 2001, s. 283–369.
12. *Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus*, 18.10.1990, „Acta Apostolicæ Sedis” 82 (1990), s. 1045–1364, przekład polski: *Kodeks kanonów Kościołów wschodnich*, tłum. L. Adamowicz, M. Dyjakowska, Lublin 2002.
13. *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus*, 25.01.1983, „Acta Apostolicæ Sedis” 75 (1983) pars 2, s. 111–XXX; 1–317; przekład polski: *Kodeks prawa kanonicznego promulgowany przez papieża Jana Pawła II w dniu 25 stycznia 1983 roku. Stan prawny na dzień 18 maja 2022 r. Zaktualizowany przekład na język polski, zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu Polski*, Poznań 2022.
14. *Codex Iuris Canonici Pii X P.M. iussu digestus Benedicti P. XV auctoritate promulgatus*, 27.05.1917, „Acta Apostolicæ Sedis” 9 (1917) pars 2, s. 1–521.

15. Congregatio pro Doctrina Fidei, *Instructio Dignitas personae* de quibusdam scientiae bioethicae quaestionibus, 8.09.2008, „Acta Apostolicae Sedis” 100 (2008) 858–887; przekład polski: https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_20081208_dignitas-personae_pl.html (29.04.2024).
16. Coriden J. A. G., *Canon 1398. Canonical penalty for abortion as applicable to administrators of clinics and hospitals*, „Roman Replies and CLSA Advisory Opinions” 1986, s. 80–85.
17. De Paolis V., Cito D., *Le sanzioni nella Chiesa. Commento al Codice di Diritto Canonico. Libro VI*, Città del Vaticano 2001.
18. De Paolis V., *De Sanctionibus in Ecclesia. Adnotationes in Codicem: Liber VI*, Romae 1986.
19. De Paolis V., *Responsa Pontificiae Commissionis Codicis Iuris Canonici Authentice Interpretando*, „Periodica de re canonica” 78 (1989), s. 278–286.
20. Depasquale A., *Pene „latae sententiae” nel Codice (particolarmente quelle riservate alla Sede Apostolica)*, w: *Le sanzioni nella Chiesa. XXII Incontro di Studio: Abbazia di Maguzzano – Lonato (Brescia), 1 luglio – 5 luglio 1996*, Milano 1997, s. 145–182.
21. Di Mattia G., *L'aborto: aspetti medico-legali e punibilità in diritto canonico*, „Apollinaris” 61 (1988) nr 3–4, s. 737–778.
22. Dicastero per i Testi Legislativi, *Le sanzioni penali nella Chiesa. Sussidio applicativo del Libro VI del Codice di Diritto Canonico*, Città del Vaticano 2023, s. 167, <https://www.delegumtextibus.va/content/dam/testilegislativi/TESTI%20NORMATIVI/Testi%20Norm%20CIC/Libro%20VI/LibroVISussidio/Sanzioni%20openali%20Sussidio.pdf> (23.05.2024).
23. Franciscus PP., *Constitutio apostolica Pascite gregem Dei qua Liber VI Codicis iuris canonici reformatur*, 23.05.2021, „Acta Apostolicae Sedis” 113 (2021) 534–537; Liber VI, 537–555.
24. Franciscus PP., *Litterae apostolicae motu proprio datae Vocare peccatores quibus nonnulli canones tituli XXVII et canon 1152 Codicis Canonum Ecclesiarum Orientalium immutantur*, 20.03.2023, „L'Osservatore Romano” z 5.04.2023, s. 10–11, „Acta Apostolicae Sedis” 115 (2023), s. 383–393; https://www.vatican.va/content/francesco/la/motu_proprio/documents/20230320-motu-proprio-vocare-peccatores.html (03.30.2023).
25. García Barberena T., *Comentarios al Código de Derecho Canónico*, vol. 4: *Cánones 1999–2414*, Madrid 1964.

26. Green Th. G., *Book VI: Sanctions in the Church [cc. 1311–1399]*, w: *New commentary on the Code of Canon Law*, eds. J. P. Beal, J. A. Coriden, Th. J. Green, New York 2000, s. 1527–1605.
27. Haas G., „*Qui abortum procurat...*”. Täterschaft bei c. 1398 CIC und Enzyklika „*Evangelium vitae*”, „*Archiv für katholisches Kirchenrecht*” 164 (1995) z. 1, s. 439–446.
28. Ioannes Paulus PP. II, *Litterae Encyclicae Evangelium vitae* Episcopis, Presbyteris et Diaconis, Religiosis viris et mulieribus christifidelibus laicis universisque bonae voluntatis hominibus de vitae humanae inviolabili bono, 25.03.1995, „*Acta Apostolicae Sedis*” 87 (1995), s. 401–552; polskie tłumaczenie za: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/la/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_25031995_evangelium-vitae.html (29.04.2024).
29. Kaczor A., *Papieska Rada Tekstów Prawnych i interpretacje autentyczne*, „*Kościół i Prawo*” 2 (2013) nr 2, s. 133–163.
30. Kaleta P., *Komentarz do kann. 1364–1399*, w: J. Krukowski, P. Kaleta, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. 4/2: *Księga VI. Sankcje karne w Kościele zreformowane przez papieża Franciszka*, red. J. Krukowski, Poznań 2022, s. 197–342.
31. *Katechizm Kościoła katolickiego*, 11.10.1992.
32. Krukowski J., Kaleta P., *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. 4/2: *Księga VI. Sankcje karne w Kościele zreformowane przez papieża Franciszka*, red. J. Krukowski, Poznań 2022.
33. Krukowski J., Sobański R., *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. 1: *Księga I. Normy ogólne*, red. J. Krukowski, Poznań 2003.
34. Lempa F., *Część szczegółowa*, w: W. Wójcik, J. Krukowski, F. Lempa, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. 4: *Księga V. Dobra doczesne Kościoła. Księga VI. Sankcje w Kościele*, Lublin 1987, s. 219–282.
35. Leszczyński G., *Aborcja i jej aspekty prawne*, „*Łódzkie Studia Teologiczne*” 10 (2001), s. 57–65.
36. Lorusso L., *Il culto divino nel „Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium”*. *Commento ai singoli canoni*, Bari 2008.
37. Marchal J.-L., *La complicité en droit pénal canonique: décryptage du canon 1329*, „*L'Année canonique*” 53 (2011), s. 131–162.
38. Marchal J.-L., *La complicité en droit pénal canonique: quelques questions d'actualité*, „*L'Année canonique*” 53 (2011), s. 163–182.
39. Marzoa Á., *Extensión del concepto penal de aborto*, „*Ius Canonicum*” 29 (1989) nr 58, s. 577–585.

40. Molina Melia A., *Estudio jurídico-canónico de la reciente legislación abortista en España*, „Revista Española de Derecho Canónico” 41 (1985), s. 447–474.
41. *Münsterischer Kommentar zum „Codex Iuris Canonici”*, Hrsg K. Lüdicke, Loseblattwerk, Bd. 6, Essen 1984–, Stand: November 1993, ad can. 1398.
42. Paarhammer H., *Das spezielle Strafrecht des CIC*, w: *Recht im Dienste des Menschen. Eine Festgabe Hugo Schwendenwein zum 60. Geburtstag*, Hrsg. K. Lüdicke, H. Paarhammer, D. A. Binder, Graz 1986, s. 403–466.
43. Papale C., „*Qui abortum procurat*” (can. 1398). *Breve disamina giuridico-canonica*, „Quaderni di diritto ecclesiale” 13 (2000) nr 4, s. 434–446.
44. Pérez-Madrid F., *La tutela penal del bien jurídico „vida” a los 20 años del CIC*, w: *Processo penale e tutela dei diritti nell’ordinamento canonico*, a cura di D. Cito, Milano 2005, s. 607–629.
45. Pighin B. F., *Diritto penale canonico*, Venezia 2008.
46. Pighin B. F., *Il nuovo sistema penale della Chiesa*, Venezia 2021.
47. Pistocchi M., *I canoni penali del codice ecclesiastico esposti e commentati (Libro V – Parte III)*, Torino 1925.
48. Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Authentice Interpretando, Responsum I, 19.01.1988, „Acta Apostolicæ Sedis” 80 (1988), s. 1818.
49. Potz R., *Abortus im kirchlichen Srafrecht*, „Österreichisches Archiv für Kirchenrecht” 42 (1993) z. 1–2, s. 100–127.
50. Salucci R., *Il diritto penale secondo il Codice di Diritto Canonico*, vol. 2, Subiaco 1930.
51. Samolewicz Z., *Składnia łacińska*, Kraków 2006.
52. Sanchis J., *L’aborto procurato: aspetti canonistici*, „Ius Ecclesiae” 1 (1989) nr 2, s. 663–677.
53. Sixtus PP. V, *Constitutio Effraenatam*, 29.10.1588, w: *Codicis Iuris Canonici Fontes*, ed. P. Gasparri, t. 1, Romae 1947, poz. 165, s. 308–311, on-line: https://la.wikisource.org/wiki/Effraenatam_perditissimorum (14.10.2023); <https://www.clerus.org/bibliaclerusonline/de/bgb.htm> (14.10. 2023).
54. Skonieczny P., *Aborcja w ustawodawstwie karnym papieża Franciszka (I): ratio legis, czyli dobro prawnie chronione, oraz znamię sprawcy przestępstwa*, „Annales Canonici” 21 (2015) nr 1, s. 47–60.
55. Skonieczny P., *La compartecipazione nel delitto canonico: alla ricerca del concetto teorico*, Roma 2015.
56. Skonieczny P., *La presunzione dell’imputabilità (can. 1321 § 3 CIC/83): commento ad un disposto da abrogare*, „Angelicum” 90 (2013), s. 391–446.

57. Skonieczny P., *Sprawca aborcji: głos w dyskusji nad przestępstwem z kan. 1398 KPK*, „Annales Canonici” 11 (2015), s. 195–216, <https://doi.org/10.15633/acan.1063>.
58. Sobański R., *Komentarz do kan. 1–34*, w: J. Krukowski, R. Sobański, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. 1: *Księga I. Normy ogólne*, red. J. Krukowski, Poznań 2003, s. 43–93.
59. Sole I., *De delictis et poenis. Praelectiones in Lib. v Codicis Iuris Canonici*, Romae 1920.
60. Syryjczyk J., *Kanoniczne prawo karne: część szczególna*, Warszawa 2003.
61. Thomas Aquinas, S., *Summa theologiae*, Romae 1888, <http://www.corpusthomicum.org/iopera.html> (17.05.2024).
62. Wernz F. X., Vidal P., *Ius Canonicum ad Codicis normam exactum*, vol. 7: *Ius poenale ecclesiasticum*, Romae 1937.
63. Wójcik W., Krukowski J., Lempa F., *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. 4: *Księga v. Dobra doczesne Kościoła. Księga VI. Sankcje w Kościele*, Lublin 1987.
64. Wróbel W., Zoll A., *Polskie prawo karne. Część ogólna*, Kraków 2010.

Sprawozdania

Marta Mucha CHR

 <https://orcid.org/0009-0006-4962-1838>

 marta.mucha@upjp2.edu.pl

UNIwersYTET PAPIESKI JANA PAWŁA II W KRAKOWIE

 <https://ror.org/0583g9182>

Sprawozdanie z sympozjum „Prawnik i psycholog. Kto ma więcej do powiedzenia w kanonicznym procesie małżeńskim?”

W dniu 13 listopada 2025 roku na Wydziale Prawa Kanonicznego Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie odbyło się sympozjum „Prawnik i psycholog. Kto ma więcej do powiedzenia w kanonicznym procesie małżeńskim?” (Aula Instytutu Teologicznego Księży Misjonarzy, ul. Stradomska 4). Spotkanie – transmitowane przez JP2TV – zgromadziło przedstawicieli środowisk naukowych i kościelnych, sędziów trybunałów, biegłych psychologów oraz studentów. Celem było ukazanie wzajemnych odniesień między sędziami a biegłymi w procesie małżeńskim.

Sympozjum otworzył dziekan Wydziału Prawa Kanonicznego ks. dr hab. Andrzej Wójcik; słowo wprowadzające wygłosił ks. prof. dr hab. Tomasz Rozkrut, prorektor ds. nauki Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie.

Pierwszą część obrad stanowił dwugłos zatytułowany „Czego sędzia oczekuje od biegłego; czego biegły oczekuje od sędziego?”. Wystąpienie z perspektywy sędziego przedstawił ks. prof. dr hab. Grzegorz Leszczyński (UEŁ), wikariusz sądowy Trybunału Metropolitalnego Łódzkiego. Wskazał trzy zasadnicze kwestie, w których rozstrzygnięciu konieczna jest opinia biegłego: ustalenie, czy w momencie wyrażenia zgody małżeńskiej występowała konkretna anomalia, określenie jej ciężkości oraz ocena wpływu tej anomalii na zdolność do podjęcia określonych obowiązków małżeńskich.

Samo stwierdzenie obecności zaburzenia w historii życia stron oraz określenie jego ciężkości jest zadaniem bardzo trudnym nawet dla specjalistów z zakresu psychologii i psychiatrii. Tym większe trudności sprawia ustalenie wpływu danej anomalii na możliwość podjęcia konkretnych obowiązków związanych z celami i przymiotami małżeństwa. Zdarzają się bowiem sytuacje, w których nupturient poddający się leczeniu z powodu poważnej choroby psychicznej może z powodzeniem realizować wszystkie obowiązki wynikające z relacji małżeńskiej i rodzicielstwa. Z tych powodów w praktyce sądowej przyjęto, że sędziowie jedynie wyjątkowo rezygnują z doradczej pomocy specjalisty przy orzekaniu na podstawie kan. 1095 KPK.

Ks. prof. Leszczyński zauważył również, że materiał dowodowy stanowi punkt odniesienia nie tylko dla sędziego, lecz także dla biegłego. Przedstawiciele dwóch dziedzin zwracają uwagę na odmienne szczegóły, dlatego osoba przyjmująca zeznania powinna zachować szeroką perspektywę.

Następnie głos zabrała dr Barbara Zachara związana z Uniwersytetem Jagiellońskim, psycholog i biegła Sądu Metropolitarnego w Krakowie. W swoim wystąpieniu nawiązała do uwag przedmówcy, akcentując konieczność wiernego i dosłownego zapisywania odpowiedzi udzielanych podczas przesłuchania. Zwróciła uwagę na dwa zasadnicze rodzaje informacji pozyskiwanych w toku wywiadu: po pierwsze są to cechy osobowe strony, które można wnioskować m.in. z używanego przez nią języka, po drugie opisy faktów i sytuacji, w których brały udział strony. W związku z dynamiką relacji małżeńskich istotne jest precyzyjne ustalenie czasu i kontekstu opisywanych zdarzeń oraz weryfikacja źródeł informacji i czasu ich pozyskania, gdy zeznania składa osoba, która nie brała bezpośredniego udziału w danym wydarzeniu.

Dr Zachara podkreśliła także, że audytor powinien aktywnie dążyć do uzupełnienia brakujących danych, nawet jeśli dotyczą one trudnych lub intymnych kwestii. Jest to szczególnie istotne, gdy nie jest możliwe spotkanie biegłego ze stroną. W podsumowaniu podkreśliła wartość spotkań roboczych biegłych z sędziami, które umożliwiają doprecyzowanie standardów metodologicznych oraz usprawniają współpracę w trybunale.

Po obu wystąpieniach odbyła się ożywiona dyskusja moderowana przez ks. prof. dr hab. Piotra Majera (UPJPII). Ks. dr hab. Leszek Adamowicz, prof. KUL, zwrócił uwagę na możliwość udziału biegłych w procesach prowadzonych z innych tytułów niż związanych z kan. 1095 KPK. W tym kontekście zapytał o możliwość ustalenia, czy błąd dotyczący przymiotu osoby determinuje wolę albo był bezpośrednio

i zasadniczo zamierzony (kan. 1099 i 1097 KPK). Padały także pytania o wybór testów psychologicznych, opinie sporządzone prywatnie oraz możliwość stosowania manipulacji przez strony w czasie procesu lub badań psychologicznych.

Pierwszy referat drugiej sesji zatytułowany „Co to znaczy, że biegły w kanonicznym procesie małżeńskim powinien kierować się antropologią chrześcijańską”, wygłosiła dr Stanisława Mielimąka, biegła Katowickiego Trybunału Metropolitalnego, związana z Uniwersytetem Śląskim. Prelegentka podkreśliła, że odpowiedzi udzielane przez biegłego w toku procesu wymagają od psychologa nie tylko fachowej wiedzy, lecz także głębokiego rozumienia człowieka i jego rozwoju. Wskazała, że w kanonicznym procesie małżeńskim psycholog – podobnie jak inni pracownicy sądu – powinien widzieć osobę oraz jej relacje w świetle nauczania Kościoła. W centrum refleksji dr Mielimąka znalazła się wizja człowieka oparta na podobieństwie do Boga, z którego wypływa jego godność, oraz na relacyjności, nabierającej szczególnego znaczenia w małżeństwie. Prelegentka zachęciła biegłych do lektury encykliki Pawła VI „*Humanae vitae*” oraz dokumentów Soboru Watykańskiego II, a także przedstawiła koncepcje psychologiczne zgodne z tym sposobem myślenia o człowieku. Zwróciła uwagę, że ujęcia Kazimierza Dąbrowskiego i Antoniego Kępińskiego w sposób szczególny korespondują z antropologią katolicką, podkreślając rozwój osoby oraz jej zdolność do integracji.

W dalszej części wystąpienia dr Mielimąka wskazała modele pomocne w ocenie relacji małżeńskich. Wśród nich wymieniła koncepcję miłości Ericha Fromma oraz trójczynnikową teorię Roberta Sternberga, wyróżniającą intymność, namiętność i zaangażowanie. Zwróciła także uwagę na wartość analizy transakcyjnej Erica Berne’a opisującej trzy współistniejące stany osobowości: Ja-Rodzic, Ja-Dziecko oraz Ja-Dorosły. Rozróżnienie tych stanów – ujawniających się w zachowaniu – pomaga zrozumieć i opisać zarówno cechy osoby badanej, jak i jakość interakcji między małżonkami.

Następnie ks. dr hab. Andrzej Wójcik (UPJPiI) wygłosił referat pt. „Antropologiczno-prawne a psychologiczne znaczenie pozytywnego aktu woli z kan. 1101 § 2 KPK. Możliwość paradoksalnej opozycji”¹. Prelegent zwrócił uwagę na konieczność rozróżnienia między antropologiczno-prawnym a psychologicznym znaczeniem terminu „akt woli” w kontekście symulacji małżeństwa. Zauważył,

¹ Zob. A. Wójcik, *Antropologiczno-prawne a psychologiczne znaczenie pozytywnego aktu woli z kan. 1101 § 2 kodeksu prawa kanonicznego. Możliwość paradoksalnej opozycji*, „*Annales Canonici*” 21 (2025) nr 2, s. 81–90.

że zmiany obyczajowe spowodowały utrwalenie wzorców stabilnych relacji partnerskich, które nie obejmują istotnych przymiotów i elementów małżeństwa. W niektórych przypadkach „partnerzy” decydują się na celebrację małżeństwa, nie dokonując głębszej refleksji nad istotą tego związku ani nie wykazując woli wprowadzenia zmian we własnej relacji. Pozytywny akt woli symulacyjnej może być zatem zbliżony do błędu determinującego wolę (kan. 1099 KPK) i trwać w świadomości nupturienta jako jedyna chciana przez niego rzeczywistość. Stąd dwa akty, jakimi są pozytywny akt woli zawarcia małżeństwa (kan. 1057 KPK) i jego negatyw, który konstytuuje symulację (kan. 1101 § 2 KPK), nie muszą być z psychologicznego punktu widzenia w pełni uświadomione przez nupturienta. Akt symulacji nie musi zatem w sposób wyraźny i w pełni uświadomiony zastępować znanego, lecz niechcianego małżeństwa.

Dyskusję po referatach poprowadził ks. dr hab. Leszek Adamowicz, prof. KUL, wikariusz sądowy Lubelskiego Trybunału Metropolitalnego. Dyskusja dotyczyła antropologii, która – ze względu na trafność ujęcia – wykracza poza wymiar konfesyjny, a także roli światopoglądu reprezentowanego przez strony oraz osobowej dojrzałości, umożliwiającej akceptację różnic pomiędzy małżonkami. Podjęto również kwestie praktyczne, takie jak sposoby badania osób niebinarnych w sytuacji, gdy testy wyraźnie odwołują się do płci, oraz dodatkowych opinii przedstawianych przez strony.

Symposium zakończyło się krótkim podsumowaniem i podziękowaniami dziekana; wyrażono nadzieję na dalszą współpracę między prawnikami i psychologami w procesach kanonicznych.

Annales Canonici 22 (2026) I

Kinga Karsten

Ochrona danych osobowych w domach pomocy społecznej
prowadzonych przez kościelne osoby prawne: wybrane problemy 7

ks. Daniel Klimkiewicz

Organizacja posługi parafialnej „in solidum” w myśl kan. 517 § 1
kodeksu prawa kanonicznego 19

ks. Dariusz Kłosiński

La portata del can. 1399 nel sistema penale canonico 33

Natalia Kulig, Marcin Kosman

Wpływ norm prawa kanonicznego na wykonywanie
wybranych zawodów prawniczych w Polsce 57

Piotr Skonieczny OP

Aborcja w ustawodawstwie karnym papieża Franciszka (II):
czynność wykonawcza i skutek przestępny 77

Marta Mucha CHR

Sprawozdanie z sympozjum „Prawnik i psycholog.
Kto ma więcej do powiedzenia w kanonicznym procesie małżeńskim?” 105

Uniwersytet Papieski
Jana Pawła II
w Krakowie